

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

**VOLNOČASOVÉ AKTIVITY ROMSKÝCH
DĚTÍ MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU
V OLMOUCKÉM KRAJI**

Diplomová práce

ANNA BLÁHOVÁ

Mgr. Martin Dominik Polínek, Ph.D.

Olomouc 2022

Učitelství pro 1. stupeň a speciální pedagogika

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně za použití v seznamu uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 13. 4. 2022

Anna Bláhová

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Dominikovi Martinovi Polínkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a čas, který mi při psaní diplomové práce věnoval.

Děkuji také všem respondentům, kteří byli ochotní se podílet na výzkumu, za sdílení svých názorů a zkušeností.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá volnočasovými aktivitami romských dětí mladšího školního věku v Olomouckém kraji. Cílem práce je zmapovat specifika práce s romskými dětmi, definovat doporučení pro tuto práci, srovnat dvě odlišná prostředí, ve kterých se uskutečňují volnočasové aktivity a definovat jejich shody či rozdíly. Pozornost byla zaměřena na srovnání školní družiny jako školského zařízení zájmového vzdělávání a mimoškolních volnočasových aktivit v domech mládeže, charitách nebo střediscích volného času. Výsledky práce mohou posloužit k pochopení romské problematiky, a to zejména problematiky volného času. Mohou také posloužit jako metodická příručka pro práci s romskými dětmi ve volném čase.

Klíčová slova

Romové, romské děti, romská rodina, vzdělávání, volný čas, volnočasové aktivity

Abstract

This thesis deals with the leisure activities of primary school Roma children. The purpose of the thesis is to map out the specifics working with Roma children, define a recommendation for this type of work, compare two various environments, in which the children carry out their leisure activities and define the similarities and differences. The focus concentrated on the comparison of after-school clubs as an school facility for leisure activities and out-of-school leisure activities in youth centers, charities and leisure centers. The results of this thesis can serve to comprehend Roma problematics, as well as the problematics of leisure activities. It can also serve as a methodological manual for working with Roma children in their free time.

Keywords

Roma, Roma children, Roma family, education, leisure, free time activities

Obsah

ÚVOD.....	8
1 ROMOVÉ.....	11
1.1 ROM.....	11
1.2 HISTORIE ROMŮ.....	12
1.3 ROMSKÁ RODINA.....	13
1.4 ROMOVÉ A VZDĚLÁVÁNÍ.....	16
1.5 ROMOVÉ A VOLNÝ ČAS.....	19
1.5.1 VYCHOVATEL U ROMSKÝCH DĚTÍ.....	20
1.5.2 HRA A JEJÍ VYUŽITÍ PRO VOLNÝ ČAS ROMSKÝCH ŽÁKŮ.....	20
1.5.3 OSOBY PRACUJÍCÍ S ROMSKÝMI DĚTMI VE VOLNÉM ČASE.....	21
2 ŽIVOT ROMŮ.....	23
2.1 KULTURA.....	23
2.2 JAZYK.....	24
2.3 NÁBOŽENSTVÍ.....	25
2.4 BYDLENÍ.....	25
2.5 MENTALITA.....	26
2.6 STRAVOVÁNÍ.....	27
2.7 ODÍVÁNÍ.....	27
3 VOLNÝ ČAS.....	29
3.1 POJEM VOLNÝ ČAS.....	29
3.2 HISTORIE VOLNÉHO ČASU.....	30
3.3 RŮZNÉ POHLEDY NA VOLNÝ ČAS.....	31
3.4 VÝZNAM A PROBLEMATIKA VOLNÉHO ČASU.....	32
3.5 FUNKCE VOLNÉHO ČASU.....	33
3.6 VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ ČINNOSTI VE VOLNÉM ČASE.....	36
3.7 INSTITUCE VOLNÉHO ČASU.....	37

3.8	VOLNOČASOVÉ AKTIVITY A ZAŘÍZENÍ ŠKOLY	39
3.9	ČINITELE OVLIVŇUJÍCÍ VOLNÝ ČAS	40
4	MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK	42
4.1	TĚLESNÝ VÝVOJ	42
4.2	VÝVOJ ZÁKLADNÍCH SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ.....	43
4.3	KOGNITIVNÍ VÝVOJ	45
4.4	EMOČNÍ VÝVOJ A SOCIALIZACE	45
5	METODICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU.....	48
5.1	ZÁMĚR A CÍL VÝZKUMU	49
5.2	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	49
5.3	METODY SBĚRU DAT	49
5.4	METODY ANALÝZY DAT.....	50
5.5	METODA VÝBĚRU VÝZKUMNÉHO SOUBORU	51
5.6	ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU.....	52
6	REALIZACE VÝZKUMU	54
6.1	ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA VÝZKUMNÝCH DAT	54
6.1.1	TRS RODINA.....	56
6.1.2	TRS ŠKOLA A VZDĚLÁNÍ.....	58
6.1.3	TRS PRAVIDLA	60
6.1.4	TRS ROMSKÁ KULTURA	61
6.1.5	TRS OSOBNOST DÍTĚTE	63
6.1.6	TRS FINANCE.....	65
6.1.7	TRS MOTIVACE	67
6.2	VÝSLEDKY VÝZKUMU	68
6.3	DISKUZE A DOPORUČENÍ DO PRAXE.....	70
6.4	VÝZKUMNÍKOVA REFLEXE	71
	ZÁVĚR.....	73

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍ ZDROJE.....	75
SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ	79
SEZNAM ZKRATEK	80
SEZNAM PŘÍLOH.....	81

ÚVOD

„Není důležité milovat nebo nenávidět. Důležité je pochopit.“ Romské přísloví, které v sobě nese kus pravdy. Soužití majoritní společnosti a Romů nebylo nikdy ideální. Jejich historická cesta, která je vedla v kočovných vozech z Indie přes mnohé země, je dostala až do Evropy, některé konkrétně do České republiky. V dnešní multikulturní společnosti bychom mohli považovat naše spolužití s různými minoritami za jednoduchý úkol. Opak je bohužel pravdou a za dlouhé roky, kdy tady Romové s námi jsou, jsme se spolu žít nenaučili. Problém diskriminace a rasismu se v současnosti jeví jako velice aktuální. Tak blízko, ale přitom tak daleko. Přesně takhle se někdy cítím, když se snažím pochopit romské děti, se kterými pracuji. A myslím si, že ony se mnohdy cítí stejně. Dokážeme se tedy navzájem pochopit?

Tématem této diplomové práce jsou Volnočasové aktivity romských dětí mladšího školního věku v Olomouckém kraji. K romským dětem mám velmi blízko a bohužel se často setkávám s nepochopenými výrazy a předsudky, když mluvím o své práci. Jedním z argumentů lidí, kteří se mi snaží moji práci vymluvit je věta: „Vždyť je nikdy nezměníš, jen lítají po ulicích a dělají nepořádek.“ A přesně tato myšlenka mě dovedla k oblasti volnočasových aktivit. Rozhodla jsem se hlouběji prozkoumat toto téma, zkusit přijít na nové informace a v nejlepším případě objevit způsob, jak romským dětem přiblížit smysluplné trávení volného času.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části. První část obsahuje teoretická východiska a je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole je definován pojem Rom, následně je stručně vymezena historie Romů. Dále je popsáno fungování a vztahy v romských rodinách. Na závěr je vymezeno vzdělávání a volný čas Romů. Tyto dvě oblasti jsou stěžejní pro náš výzkum. Druhá kapitola se nám snaží přiblížit život Romů, jejich kulturu, jazyk či mentalitu. Další kapitola je věnována právě oblasti volného času, kterou se snažíme v praktické části prozkoumat. Je zde definován pojem volný čas, zmíněny různé pohledy na volný čas, funkce či instituce. Poslední kapitola je zaměřena na vývojové období mladšího školního věku a jeho specifika v různých oblastech.

Druhá část diplomové práce je část praktická, která popisuje metodická východiska výzkumu, zpracování, analýzu a interpretaci získaných kvalitativních dat.

Toto výzkumné šetření probíhalo ve školních družinách a mimoškolních volnočasových aktivitách v Olomouckém kraji, které navštěvují romské děti.

Cílem výzkumného šetření je zmapovat specifika práce s romskými dětmi, definovat doporučení pro tuto práci, srovnat dvě odlišná prostředí, ve kterých se uskutečňují volnočasové aktivity a definovat jejich shody či rozdíly. Výsledky diplomové práce by mohly posloužit lidem, kteří se volnočasovým aktivitám romských dětí věnují nebo by se věnovat chtěli.

TEORETICKÁ ČÁST

Výzkumnému šetření diplomové práce předcházela právě teoretická část, která analyzovala odbornou literaturu a jiné zdroje související s našim tématem. Tato část obsahuje čtyři kapitoly, a to kapitolu Romové, Život Romů, Volný čas a Mladší školní věk. Stěžejní pro teoretickou část práce je v první řadě kapitola o Romech a volném čase. Tyto kapitoly považujeme za klíčové, protože právě Romové a volný čas jsou hlavní faktory, které se objevují v našem výzkumu. V dalších kapitolách se dozvídáme množství informací o životě Romů a vývojovém období mladšího školního věku. V těchto částech se čtenář dozví, co je typické pro život Romů, který neodmyslitelně souvisí i s jejich volným časem, kterým se zabýváme v praktické části. Poslední kapitola, která pojednává o mladším školním věku, se týká našeho výzkumu, protože jsme se zaměřovali právě na trávení volného času dětí mladšího školního věku. Proto je dobré si připomenout informace, které s tímto vývojovým obdobím souvisí.

1 ROMOVÉ

Vzhledem ke zvolenému tématu diplomové práce se budeme v první kapitole věnovat nejen vymezení pojmu Rom, ale také v krátkosti jejich historii, romské rodině, vzdělávání a v neposlední řadě i volnému času Romů. Tato minoritní skupina má svoji kulturu, jazyk, historii, tradice a zvyky. Mnoho autorů se již zabývalo nebo zabývá romskou otázkou. Už jen jejich samotný původ, migrace a historická cesta působí velice zajímavě. Může být velmi užitečné pochopit jejich mentalitu, kulturu, způsob života. Znat historii národa je základní cesta k poznání kultury samotné. Vzhledem k naší práci je velmi užitečné znát povahu a mentalitu Romů a romských dětí. Právě jejich romství hraje důležitou roli při výkonu a realizaci volnočasových aktivit, o čemž se můžeme přesvědčit i v našem výzkumu, a to konkrétně v rozboru trsu Osobnost dítěte, kde jsme se od pracovníků ve volnočasových aktivitách dozvěděli, jak podle nich správně a efektivně s romstvím pracovat. Člověk, který chce pracovat s romskými dětmi, by měl proto tyto základní informace znát, dále s nimi pracovat a volnočasové aktivity a činnosti přizpůsobovat těmto okolnostem. Mít v paměti informace o romské cestě, jejich historii, tradicích, mentalitě a temperamentu může být pro pracovníka ve volnočasových aktivitách velmi užitečné.

1.1 ROM

Některé zkreslené představy, které si vytváří většinová společnost, mohou vyplývat z toho, že lidé neví o Romech téměř nic. Také ale většina Romů nezná svůj původ a neví, že jejich předkové pocházejí z Indie – „Báro than“ (velké místo). Dále také netuší, kdy a jak přišli do Evropy, ve kterých zemích dnes žijí, do jakých tříd se dělí a jakými dialekty mluví. Mladí Romové, kteří se narodili v České republice, nechtějí často ani uvěřit, že jejich rodiče a prarodiče žili v osadách na Slovensku. Ostatní „gádžové“ neboli Neromové mohou na základě těchto poznatků změnit své předsudky, zlepšit svůj vztah k této minoritě a přestat všechny házet „do jednoho pytle“. Ko na džanel, na achal'ol – kdo nezná, nepochopí, neporozumí (Davidová, 1995).

Romové jsou často nazýváni Cikány, ale tento přívlastek nepřijímají, proto si řekneme, odkud slovo Rom pochází. V evropských podmínkách došlo ke změně označení Dom na vlastní etnický název Rom. Slovo Rom začali používat Romové ke svému označení sami (Rom=muž, Romni=žena, Roma=lidé, kteří jsou příslušníci etnika), tudíž je to jejich vlastní název (Horváthová, 2002). Rom je osoba, která je nositelem svého romství, osoba, která je romskou společností uznávána a majoritní společnost ho za Roma považuje (Jakoubek, Hirt, 2004).

Definovat slovo Rom není jednoduché. Pokud bychom chtěli vymežit toto slovo podle českých zákonů, potom by byl Rom každý příslušník romského národa, který se oficiálně hlásí k romské národnosti (Říčan, 1998).

1.2 HISTORIE ROMŮ

Abychom pochopili mentalitu a smýšlení určitého národa, je velmi důležité znát mimo jiné jeho historii. Tento názor se objevoval v rozhovorech ve výzkumném šetření. Speciálně pro Romy byla minulost velmi důležitá a formovala všechny oblasti jejich životů. Jelikož víme, že Romové byli kočovníci a dlouhá léta trávili cestováním, ovlivnila tato historie to, jací vůbec dnes jsou. Nesnadný život na cestách bez stálého usídlení je poznamenal jistým způsobem do teď. Období druhé světové války bylo pro romskou společnost přímo devastující. Pojdme se blíže podívat na jejich strastiplnou cestu.

Romská historie má svůj původ v Indii – „Báro than“. Odchod jejich předků z Indie neprobíhal najednou, ale v průběhu dlouhých časových úseků v několika migračních vlnách. Jedna vlna šla přes Blízký východ do jihovýchodní a střední Evropy a další přes Egypt a severní Afriku do Španělska. Zcela jistě existovaly i další migrační proudy. Jejich zastávkami byly zřejmě Persie, Egypt a Malá Asie. Při příchodu do Evropy se na delší dobu zastavili v Řecku. Na území střední Evropy přišli ve 13. století a na území našich zemí ve 14. nebo na začátku 15. století. Cesta Romů na evropském i našem území potvrzuje, že byli vždy odlišní od majoritní společnosti a to jak etnicky, tak hlavně postavením sociálního společenství (Davidová, 1995).

Romové byli na území Čech, Moravy a Slovenska dlouho pronásledováni. Zároveň se však postupně prosazovaly snahy legalizovat jejich přítomnost, vzít je na vědomí a začlenit do společnosti. Na většině českém a moravském území byli Romové známí jako kočovníci. Používali typické vozy a maringotky tažené koňmi, prodávali vlastní kovářské výrobky, kotle, koryta nebo levné zboží. Někdy se uplatnili jako hudebníci, koňští handlíři nebo drátovali hrnce. Společnost je ale stále více omezovala a tlačila k pochybným zdrojům obživy, jako bylo hádání z ruky a karet, žebrota nebo krádeže. A tak se z kočovníků postupně stávali obtížní a nechtění tuláci (Říčan, 1998). Velmi krutým a těžkým obdobím pro tuto skupinu obyvatel byla druhá světová válka. Romové byli umístováni do věznic, táborů, ghett, které byly v období nacistické vlády rozseté po celé Evropě. Lidé směřovali hlavně do koncentračního tábora v Osvětimi. Podle některých dochovaných pramenů zemřelo v plynových komorách 6 500 až 7 000 českých Romů (Daniel, 1994).

Dle Šiškové (2001) probíhala migrace Romů do České republiky ve třech přistěhovaleckých vlnách. První vlna se objevila těsně po skončení války a týkala se

pohraničních vybydlených oblastí. Druhá vlna probíhala na území Moravy v 50. až 60. letech, a to hlavně kvůli pracovním náborem na stavby a do průmyslu. Třetí vlna přišla v 70. letech z důvodu usnesení vlády týkající se likvidace romských osad (Šišková, 2001).

Velkým mezníkem pro Romy je konec druhé světové války. Nové zřízení státu souviselo s mnohými změnami. Ministerstvo vydalo roku 1952 směrnici „Úprava poměrů osob cikánského původu“, byl přijat osmibodový program převýchovy. Významným datem pro tuto minoritní skupinu byl rok 1958, ve kterém byl schválen zákon o trvalém usídlení kočovných a polokočovných osob. To znamenalo vznik koncepce „sociální asimilace Romů“. Před 17. listopadem 1989 vznikaly uvnitř romské populace skupiny, které měly reprezentovat Romy v politice. V Praze vznikla Romská občanská iniciativa a další romská hnutí, která prosazovala zájmy jejich obyvatelstva. Po roce 1993 nastal problém s občanstvím Romů. Dodnes mají někteří Romové slovenskou státní příslušnost, protože jim dělá problémy komunikovat s úřady. Romská hnutí by měla řešit tyto problémy a najít společný postup v prosazování svých zájmů (Šotolová, 2000).

Horváthová (2002) tvrdí, že nejpočetnější skupinou u nás jsou slovenští Romové, kteří tvoří z celkového počtu 75 % až 80 %. Dále asi 10 % tvoří olašští Romové. Zbýlá procenta zastupují maďarští a němečtí Romové, kteří jsou často označováni jako Sintové.

V této části bychom chtěli zmínit sčítání lidu. Jelikož výsledky ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 nejsou zatím kompletní, budeme se řídit sčítáním z roku 2011. V rámci těchto statistických údajů se k romské národnosti přihlásilo 13 109 obyvatel a 38 270 obyvatel považuje za svůj rodný jazyk romský. Tyto výsledky prokazují, že se k romské národnosti přihlásil velmi nízký počet jedinců.¹

1.3 ROMSKÁ RODINA

Rodina má pro Romy obrovskou hodnotu. Romské rodiny jsou často velké a všichni rodinní příslušníci mají mezi sebou velké citové pouto a úzké vazby. Pro své rodiny žijí a nedají na ně dopustit. Je to pro ně opravdu důležitá lidská hodnota. Protože Romové celý život kočovali, nezáleželo jim tolik na okolní společnosti, avšak na svých rodinných členech se stali závislími. A nejen historie poznamenala romskou rodinu. Velký vliv na ni má i to, že romské etnikum se nacházelo a stále nachází na okraji společnosti. U mnohých Romů se také vytrácí zájem a cit pro jejich kulturu, morální a společenské hodnoty (Šotolová, 2000). Tato tvrzení se

¹ Romové v České republice [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2014 [cit. 2022-03-10]. Prezentace ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=183>

také často objevovala v našem výzkumném šetření v analýze trsu Rodina. Z rozhovorů bylo patrné, že rodina zásadním způsobem ovlivňuje volnočasové aktivity romských dětí, proto jsme toto téma zařadili i do teoretické části.

Rodinná výchova má opravdu velký vliv na psychosociální vývoj člověka a tvoří předpoklady pro náš celkový růst a rozvoj. Proces výchovy není vždy stejný, ale pokaždé je jedinečný. Nelze jej kopírovat a každá rodina ho má jiný. Rodina je společensko-sociální jednotka, kterou tvoří nejméně dva lidé, kteří spolu žijí a jsou svázáni manželskými, pokrevními či adoptivními svazky (Kaleja, 2009).

Již tady se setkáváme s velmi odlišným chápáním významu slova rodina majoritní skupinou a Romy. Slovo rodina je v romštině vyjádřeno jako „famel'ija/famil'ija“, což znamená široká rodina a příbuzenstvo. Famil'ija je hlavní jednotka, do které spadají i ženatí synové s manželkami, dětmi a vnoučaty. Každá domácnost uvnitř famil'ije se nazývá tséra (Bakalář, 2004). Pokud uslyšíte mluvit Roma o rodině, bude tím myslet všechny své příbuzné z matčiny i otcovy strany. Lidé z majority chápou pojem rodina spíše jako rodiče a jejich děti. „*V tradiční romské komunitě byla famil'ija základní multifunkční pospolitostí, základní identilní a identifikační jednotkou ... byla společenstvím, v němž měl každý jejich příslušník své „občanství“. Příbuzenské povinnosti byly nadevše.*“ (Hübschmannová, 1996, s. 19)

Emocionální až nekritická láska je základem a typickým znakem výchovy dítěte. Romské dítě jí, když má hlad a jde spát, až se mu spát chce. Takto funguje jejich výchova. Přístup k dětem je volnější, neexistují žádné pokyny, příkazy či zákazy. Avšak tento výchovný styl má své nevýhody. Mezi tyto nevýhody patří snížená výkonnost, ale hlavně výdrž dítěte ve škole a později také v zaměstnání. Tyto faktory lze v naší společnosti považovat za velký handicap.²

Péči a výchovu romských matek o své děti můžeme srovnat s pečováním o květinu, kterou matka hnojí, zalévá, stříhá a stará se o ni. Co z ní ale vyroste záleží pouze na květině samotné (Šimíková, Bučková, Smékal in Navrátil, 2003). Dle Říčana (1998) jsou v romské rodině všechny děti součástí vedení vážných rozhovorů o věcech mezi dospělými, rodiči, prarodiči. I proto si můžeme všimnout předčasného dospívání romských dětí. Od počátků až do současnosti se v romských rodinách udržuje patriarchát. Dominantní je otec, který je hlava rodiny. Žena bývá ceněna díky její schopnosti přivést na svět děti, zvláště vítáni bývají především synové. Dodnes jsou tyto rodiny početné a široké, umělé potraty bývají opravdu výjimečnou záležitostí. Dále uvádí, že pokud muž podvede ženu, je to víceméně tolerováno a

² Virtuální knihovna Náhradní rodinné péče | uložisko elektronických publikací [online]. Copyright © [cit. 24.03.2022]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/romske-dite-v-nahradni-rodine.pdf>

žena často ve společnosti uvádí na pravou míru, jaký je její muž sukničkář. V opačném případě není nevěra ženy absolutně tolerována a je neospravedlnitelná a nepřijatelná. Za nevěru může být žena velmi přísně potrestána bitím nebo ostříháním dohola (Říčan, 1998).

Být dobrou matkou a manželkou je úděl každé romské ženy. Její náplní je starat se o rodinu, pečovat o domov a domácnost. Musí se zajímat o to, jak se rodina prezentuje navenek. Domácí práce má v romské rodině na starost jediné žena, tyto věci jsou považovány pouze za její problém. Je od ní očekávána hbitost a svižnost, avšak pokud tuto svou roli nezvládá, bývá často považována za línou a špinavou. Stejně jako domácí práce je i výchova dětí ženská záležitost. V romské rodině matka miluje všechny své děti stejně, avšak vždy největší pozornost věnuje tomu nejmladšímu. Potom to vypadá tak, že se celá domácnost točí právě kolem nejmladšího člena. Ženě s počtem dětí narůstají i rodičovské povinnosti, proto poté spoléhá na své starší děti, které jí pomohou nést její břímě. Na manžela se žena obrátit nemůže. Muž nechává výchovu dětí na své ženě, role otce je spíše formální, přesto má děti ale velmi rád. Otec je spíše pasivní rodič. V současné době ale ženy dávají manželům najevo, že povinnosti, které jsou stanovené dřívější dobou, v současnosti nezvládají a vyžadují od nich pomoc (Kaleja, 2009). Velmi zajímavé je podívat se na romskou rodinu pohledem majority, která si myslí, že romská komunita plní své funkce jen v částečném rozsahu. Mají pocit, že je dětí v rodinách moc a výchova se soustředí spíše na nejmladší dítě. Ostatním není věnována dostatečná pozornost. Výzkum během let 2006-2007 zjistil, jak vnímá majorita nedostatky romských rodin. Do existenčních problémů řadí nevyhovující bydlení, nezaměstnanost a nedostatečnou hygienu. Za patologické jevy považují alkoholismus, agresivitu a gamblerství. Co se týče sociální stránky rodiny, považuje majorita za nedostatek brzké těhotenství matek. Dalším nedostatkem je to, že starší sourozenci přebírají často rodičovské povinnosti. A nakonec zmíníme vzdělání a postoje rodiny k němu, kdy si majorita myslí, že Romům chybí motivace a zájem o vzdělávání (Kaleja, 2009).

V roce 2014 se uskutečnil výzkum o postavení romských žen v České republice. Do tohoto výzkumu se zapojilo 600 romských žen z deseti českých měst. Výzkum zjistil některé zajímavé výsledky. Romské ženy u nás nepocítují dostatečný pocit bezpečí, který je narušen zvyšujícím se zabíráním veřejného prostoru extrémní pravicí. Co se týče patriarchy v romských rodinách, ne všechny ženy ho vnímají pozitivně. Snadnější přístup k práci nebo k zaměstnání by jim mohl pomoci k větší samostatnosti. Ve výzkumu převažovaly jednoznačně názory Romek, že se chtějí vzdělávat a stejně tak chtějí, aby se řádně vzdělávaly jejich děti. Romské ženy jsou ochotné jít do práce, snaží se aktivně práci hledat, jsou ochotné se vzdělávat. V tom jim ale často brání diskriminační chování na trhu práce. Dále respondentky přemýšlely

nad svými životními prioritami. Nejčastěji se vyskytovala odpověď dětí, poté zdraví, bydlení a finance. Menší váha byla připisována širší rodině, vzdělání a bezpečí.³

1.4 ROMOVÉ A VZDĚLÁVÁNÍ

Je možné, že se občas setkáme s odlišným postojem Romů k výchově a ke vzdělávání, než mají lidé z majority. I proto není začlenění romského dítěte do vzdělávacího procesu snadné. S tím souvisí i oblast zaměstnanosti této minoritní skupiny. S vyšším vzděláním máme většinou větší šanci se uplatnit na trhu práce. To může být jedním z důvodů, proč mají Romové ztížený přístup k pracovnímu uplatnění. Jelikož si myslíme, že vzdělávání a volný čas jsou neodmyslitelně spjatý, náš výzkum se v trsu Škola a vzdělávání zaměřuje na specifické zvláštnosti ve vztahu Romů a vzdělávání. Pojdme se tedy v rámci této podkapitoly zaměřit na toto téma.

Nejprve zmíníme některé statistické údaje. Podle kvalifikovaných odhadů za školní rok 2018/2019 (MŠMT 2018) se 20,1 % romských žáků vzdělávalo v 70 základních školách (počítají se zde běžné i speciální), které měly podíl romských žáků 50 % a více ze všech žáků ve škole. Podle šetření FRA byl podíl romských dětí navštěvujících školy, v nichž jsou všichni nebo většina jejich spolužáků ve škole Romové, až 30 %. Dále tu máme základní školy zřízené podle § 16 pro žáky s lehkým mentálním postižením. Dle kvalifikovaných odhadů MŠMT ve školním roce 2018/2019 tvořili romští žáci až 29,1 % všech žáků základních škol vzdělávaných v programech pro žáky s LMP.⁴

Kvůli velkému počtu dětí byli vždy romští rodiče nuceni vést své děti k co největší samostatnosti. Ve své komunitě byly děti neustále součástí života dospělých, podílely se na chodu své komunity a společném rozhodování. Kvůli romské nepísemné kultuře nebylo vzdělávání pro Romy donedávna důležité, proto děti většinou bojují s nároky školy a učitelů. Dle výzkumů se ale názory rodičů na vzdělávání jejich dětí podstatně mění. Tvrzení, že by se Romové bránili vlivu školy na své děti, kvůli kterému se od nich mohou vzdalovat, vyvracejí. Je pravda, že ze školy mají jisté obavy, ale ty jsou z několika jiných důvodů. Jedním z těchto

³ Výzkum o postavení romských žen v České republice [online]. Praha: Slovo21, 2014 [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: https://www.slovo21.cz/images/dokumenty/DEF_VZKUM_O_POSTAVEN_ROMSKCH_EN_V_R_pdf_publicace9_2014.pdf

⁴ Úvodní stránka | Vláda ČR [online]. Copyright © [cit. 10. 03. 2022]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/04-Strategie-romske-rovnosti-zacleneni-a-participace-2021---2030---textova-cast-cista_1.pdf

důvodů je, že považují náklady na školní pomůcky za příliš vysoké. Tím druhým důvodem je strach z toho, že budou jejich děti ve škole oběti šikany. Podstatným problémem je ale to, že děti přebírají své vzory od rodičů, které ale nikdy neviděly pracovat. V tom případě nevidí důvod, proč by se měly snažit a pracovat, když se o ně náš stát postará. Z toho vyplývá, že Romové berou systém sociálních dávek v České republice jako jistý a běžný zdroj obživy (Pavelčíková, 2004). Dle Hübschmannové (1999) existuje další podstatný problém v rámci vzdělávání Romů. Tím problémem je nedostatek obrázků Romů v učebnicích a pracovních materiálech. Za celé své studium nemají šanci se setkat ani s jedním obrázkem Roma. Ilustrace tmavého dítěte se zde nevyskytují, tím pádem se s nimi děti nemohou ztotožnit, nemohou v nich najít někoho, v kom by viděly své rodiče či sourozence. Na rozdíl od dětí českých nejsou romské děti vyučovány ve svém rodném jazyce (Hübschmannová, 1999).

První problém se vyskytuje již na počátku základní školní docházky, kdy děti musí opakovat ročník nebo jsou přeřazeny do praktické školy. Většinou si dokonce rodiče přejí, aby jejich dítě navštěvovalo praktickou školu. Možná i z toho důvodu, že se těmto dětem líbí individuální přístup a pomalejší tempo. Poté se ale můžeme setkat s problémem, kdy se zjistí, že dítě není intelektově zaostalé, ale je průměrně inteligentní. V tom případě má následovat přeřazení dítěte na běžnou základní školu, které je ale velmi složité a těžko proveditelné. Pedagogové si často myslí, že romské dítě je stejné jako české, akorát více zaostalé, ale to je velká chyba. Nestačí jen, aby romské dítě rozumělo vyučovacím jazyku, ale je to daleko složitější. Pedagog by měl rozhodně znát osobnost dítěte a jeho svět. Bohužel tyto znalosti většina učitelů nemá (Šišková, 2008). Dle Šotolové (2000) by měla základní škola poskytovat romskému dítěti příznivou a pozitivní atmosféru pro jeho rozvoj, vytvářet u něj pocit lidské důstojnosti nebo zavést romštinu jako nepovinný předmět. Školní družiny by měly dětem poskytovat specifické zájmové činnosti (Šotolová, 2000).

Je zřejmé, že Romové a majoritní společnost mají jiný pohled na vzdělávání, proto dochází ve školství ke střetu odlišných postojů. „*Majoritní rodiče jsou zaměřeni především na výkon dítěte ve škole, na výsledky, tedy na to, co jejich potomkovi ve škole jde, co mu nejde.*“ (Navrátil, 2003, s. 126) Rodiče z majority kladou důraz na přípravu svých dětí do vyučování, avšak romští rodiče se spíše zaměřují na to, jak se dítě ve školním prostředí cítí, jestli je mu ve škole dobře. Dále kladou velký význam tomu, jak se pedagogové chovají nejen k dětem, ale také k nim samotným. Důvodem, proč nechají dítě raději doma a nepošlou ho do školy může být i to, že nemají peníze na svačinu. Raději přijmou absenci ve škole, než aby se jejich dítě z jakéhokoliv důvodu ve škole necítilo dobře. Škola je rodiči hodnocena podle toho, jak dítě na školu reaguje a co o ní říká. Školní výkonnost dítěte nehraje důležitou roli. Matky si také často

myslí, že příprava na vyučování a školní dovednosti spadají do kompetencí učitelů. Romské děti nejsou zvyklé na výchovné metody, které v rámci vyučování používají učitelé z majoritní společnosti. Proto často děti ani neporozumí těmto postupům, tím pádem se ztratí jejich účinnost. Učitelé i rodiče z majority tvrdí, že se romské dítě musí přizpůsobit škole. Naopak ale romští rodiče předpokládají, že se bude škola jejich dětem přizpůsobovat. Je to pro ně samozřejmá věc (Navrátil, 2003).

Romové vnímají školu jako represivní instituci, ke které nechovají důvěru. To se samozřejmě přenáší na samotné dítě, které si pak vzdělání neváží. Někteří rodiče si dokonce myslí, že by se jim mohlo jejich dítě odcizit a vzdát právě kvůli vzdělávání. Často je uspokojí dokončení prvních ročníků běžné základní školy nebo školy zvláštní. Romové mimo jiné tvrdí, že na ně stejně kvůli diskriminaci zbydou pouze podřadné pomocné práce, proto nepovažují vzdělávání za důležité (Říčan, 1998).

Nepříznivé sociální, ekonomické i kulturní důsledky má neuspokojivý stav romské populace včetně vzdělanostní úrovně. Tento stav ještě více prohlubuje společenské spory a také působí negativně na národnostní porozumění. Abychom změnili a odstranili společenské nerovnosti Romů, musíme změnit filozofii školského systému. Ten by měl být povinen tolerovat ve výchovně vzdělávacím procesu přítomnost romských dětí a akceptovat je i s jejich etnickou, kulturní nebo sociální odlišností. Škola má důležitou zodpovědnost za kvalitu a úroveň výchovné složky. Měla by romské dítě připravit k plnohodnotnému občanství a emancipaci. Současně by se měla soustředit na cílevědomou orientaci dětí k tolerantnímu soužití. Mezi stěžejní úkoly škol patří:

akceptovat a vnímat počáteční neúspěšnost romských žáků již od prvního ročníku základní školy, která je způsobena nedostatečnými jazykovými dovednostmi a sociální situací, motivovat a vytvářet u dětí i jejich rodičů pozitivní postoj ke vzdělávání prostřednictvím vhodných metod a forem práce,

využívat v co největší míře jejich specifického talentu, nadání a schopností pro přípravu na povolání a život (Šotolová, 2000).

Šotolová (2000) uvádí postupy, které by měla základní škola využít při vzdělávání romských dětí. Od počátku školní docházky by měli pedagogové vytvářet příznivou a pozitivní atmosféru pro rozvoj romského dítěte a rozvíjet u něj pocit lidské důstojnosti. Zde například spadá sdělování a využívání pozitivních informací o romské kultuře a historii, uplatňování jejich specifických dovedností a schopností, emocionální využívání romštiny s pomocí romských pedagogických pracovníků. Škola by měla dítěti pomoci překonávat jazykové problémy a kvůli rozdílům zřizovat málopočetné vyrovnávací třídy. Také by měla využívat

hudebního a sportovního talentu svých dětí a uplatňovat projekty. V rámci možností by bylo pro školu přínosné zařadit do studijního plánu nepovinný předmět romštinu a do učebních osnov zavést předmět pro pochopení jiných kultur a menšin. Ve školních družinách by bylo vhodné uplatňovat specifické zájmové činnosti, které by byly zaměřené na rozvoj jejich přirozených schopností a zájmů (hudba nebo tanec) (Šotolová, 2000).

1.5 ROMOVÉ A VOLNÝ ČAS

Tato diplomová práce je zaměřena na volný čas minoritní skupiny, a to konkrétně romské. Zaměřuje se na romské děti mladšího školního věku, což většinou odpovídá prvnímu stupni základní školy. Jak už bylo výše zmíněno, tradiční romská výchova vede svoje děti k samostatnosti. Volný čas většinou tyto děti tráví ve skupinkách svých vrstevníků nebo se svými sourozenci. Hodnotu volného času si neuvědomují a neumí s ním hospodařit. Možná i to je jedním z důvodů, proč většinou romské děti nenavštěvují různé kroužky a zájmové činnosti. Doma je zpravidla nikdo ke smysluplnému a aktivnímu trávení volného času nevede. V konečném důsledku mají poté více volného času, než děti z minoritní skupiny, se kterým si nevědí rady. Možná proto často vidíme romské děti toulat se po ulicích, bezprizorně chodit po městě a pohybovat se po různých veřejných prostranstvích. Jelikož nebývá jejich čas smysluplně vyplňován, mohou být ohroženi sociálně patologickými a rizikovými vlivy. Tyto informace se velmi často objevovaly v rozhovorech našeho výzkumného šetření, ve kterém se lidé pracující ve volnočasových aktivitách k tomuto tématu vyjadřovali. I díky našemu výzkumu jsme zjistili, že ve spoustě měst proto existují instituce, kluby, domovy či sdružení, která romským dětem nabízí efektivní trávení volného času a poskytují prevenci formou aktivit a kroužků. Praktická část je zaměřena právě na toto téma, proto je vhodné si ho v teoretické části charakterizovat.

Volný čas je velmi důležitou součástí života dítěte. Říčan (2004) uvádí, že v období pubescence tráví děti svůj volný čas podle rozumové vyspělosti, jejich zaměstnání je velmi důležité a hraje významnou roli. V tomto věku děti rády čtou, přejí si dobré sportovní výkony, mají rády hru a tajemství, postupně se u nich vytváří zájem o umění či hudbu (Říčan, 2004).

Trávení volného času představuje pro romskou populaci důležitou součást života. U části neintegrováných Romů se jejich volný čas liší oproti běžným teoriím a výkladům. Jejich volný čas není rigorózně odlišen od pracovní doby. I lidé z majority mají občas problém s účelným, ale přitom zábavným trávením volného času. O to obtížnější je to pro ty, kteří jsou zřídka motivováni k hodnotnému trávení volného času z důvodu prostředí, ve kterém žijí, tradic rodin nebo nedostatečnému vzdělání (Balvín, 1997).

Romská rodina využívá u dětí předškolního a školního věku odlišné styly trávení volného času. S ohledem na přípravu dětí na školní docházku jde o způsob velmi nepříznivý. Jelikož jsou děti vychovávány k vysoké sociální inteligenci, dokáží v tomto ohledu více než děti, které mají volný čas organizovaný rodiči s cílem úspěchů ve škole. Rodiče děti dostatečně nemotivují ke zdokonalování se v určité oblasti. Volný čas romských dětí potom tvoří zejména aktivity, které se dají lehce vykonávat, jako jsou tělesné a pohybové aktivity, zpěv, poslech hudby, hra na hudební nástroj. Škola by měla využít toho, co dělají děti rády a snažit se těmito radostnými činnostmi vyplnit čas dětí po vyučování. Družina by měla umožňovat dětem plnit si přípravu do školy, naučit se, napsat si úlohy, protože rodina dětem tuhle péči neposkytuje. Díky sportovním, tanečním, hudebním nebo divadelním kroužkům můžeme do školy nalákat i rodiče dětí, kteří se obvykle škole vyhýbají. Nakonec budou mít radost z úspěchů svých dětí, ať už v kapele, divadelním představení nebo fotbalovém utkání. Čím delší čas tráví dítě ve škole, tím má potom škola větší vliv. Vyučování a zábava začne působit jako celek, který dětem poskytuje radostné podněty (Dobšíková in Balvín, 1997).

1.5.1 VYCHOVATEL U ROMSKÝCH DĚTÍ

Aby byla práce s romskými dětmi ve volném čase úspěšná, obvykle pouze nestačí být vybaven určitými dovednostmi či schopnostmi. Musíme vědět, že při práci s dětmi nejsou důležité naše dovednosti a schopnosti, ale hlavně potřeba vyjádřit náš pozitivní vztah k dětem, dávat jim najevo, že nám na nich záleží. Měli bychom být ochotni ustoupit ve jménu toho, komu chci dovednost dále předat. Musíme se smířit s tím, že naše schopnost je pouze prostředek k seberealizaci druhého člověka. Až po vykonání tohoto procesu je naplněn smysl práce vychovatele. Vychovatel si tímto procesem získá také autoritu a důstojnost sebe sama (Balvín, 1997).

Působí na nás velké množství okolních vlivů, které nás motivují k činnosti. Pro vychovatele je nejdůležitější úroveň vychovatelského étosu. *„Étos vychovatele, pedagoga, učitele je určujícím projevem mravní kultury jeho osobnosti, tj. úrovně mravních hodnot, které tato osobnost vyznává, s nimiž se niterně ztotožňuje a jimiž se řídí při svém rozhodování a volbě různých životních a pracovních situacích.“* (Balvín, 1997, s. 14).

1.5.2 HRA A JEJÍ VYUŽITÍ PRO VOLNÝ ČAS ROMSKÝCH ŽÁKŮ

Ve volném čase se hra jeví jako nejefektivnější metoda, která dítě připravuje na život. Zařízení a instituce, které se věnují volnočasovým aktivitám dětí a mládeže, ale také

vychovatelé a učitelé, mají velkou zodpovědnost za využití hry k vytváření pozitivních hodnot v osobnostech dětí. Podmínkou pro smysluplné a efektivní rozvíjení hry a osobnosti dětí je využívání specifík romské kultury. Pomocí hry můžeme modelovat životní situace a využívat ji jako prostředek k utváření dialogu mezi romskou a českou skupinou. Můžeme říci, že využívání hry má multikulturní i interkulturní aspekty. Používání situačních metod se jeví jako velmi perspektivní. Jedná se o záměrné navozování situací vychovatelem a vedení dítěte k řešení. Pro děti to může znamenat určitou přípravu na rozhodování v reálných životních situacích. Poskytují se dětem obrazy skutečného života, které mohou prožít. Tímto způsobem je možné pomocí hry rozvíjet osobnosti dětí. Hra také plní funkci přípravy na práci, což je také u romských dětí podstatné. Poskytujeme dětem pohled na rozdílnost hry a práce. Práce je charakterizována jako činnost reálná. Je motivována povinností a přináší užitečné výsledky. Hra je oproti tomu činnost symbolická, motivována spontánností (Balvín, 1997).

1.5.3 OSOBY PRACUJÍCÍ S ROMSKÝMI DĚTMI VE VOLNÉM ČASE

V našem výzkumném šetření provádíme polostrukturované rozhovory právě s osobami, které pracují s romskými dětmi ve volném čase. Proto je vhodné si v následující části stručně charakterizovat jednotlivé pracovní pozice těchto lidí. Ukázky interview s vychovatelkami či sociálními pracovníky najdeme na konci práce v příloze.

Sociální pracovník

Sociální pracovník provádí sociální šetření, má na starost sociální agendy a řešení sociálně právních problémů v zařízeních, která lidem poskytují služby sociální péče, metodické a koncepční činnosti, odbornou činnost v zařízeních pro sociální prevenci, depistáže, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a rehabilitace. V neposlední řadě zajišťuje potřeby obyvatel obce nebo kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb (zákon č. 108/2006).

Terénní pracovník

Terénní sociální práce tvoří jednu z metod sociální práce a je zaměřena na pomoc lidem nacházejících se v nepříznivé životní situaci nebo lidem ze sociálně vyloučených lokalit. Tito pracovníci poskytují lidem pomoc v rámci terénních programů v přirozeném sociálním prostředí rodiny. Dále poskytují pomoc lidem, kteří vedou rizikový způsob života, problémovým skupinám osob, uživatelům návykových a omamných psychotropních látek, osobám bez přístřeší a sociálně ohroženým skupinám. Cílem služby je vyhledávání těchto osob a minimalizování rizik způsobu jejich života. Terénní pracovník zprostředkovává osobám

kontakt se společenským prostředím a pomáhá při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (zákon č. 108/2006).

Pedagog volného času

„Pedagog volného času vykonává dílčí přímou pedagogickou činnost v zájmovém vzdělávání ve školách a školských zařízeních pro zájmové vzdělávání.“ (zákon č. 563/2004)

Pedagog volného času má na starost zejména vytváření obecných forem a metod vzdělávání a výchovy, a to vše v oblasti volného času dětí, mládeže i dospělých. Také může provádět specifická pedagogická vyšetření. Do oblasti jeho činností spadá publikační činnost, zajišťování poradenské činnosti, tvorba preventivních programů a výchovně vzdělávacích dokumentů, preventivní a konzultační činnost, koordinování a aplikování speciálně pedagogických postupů nebo spolupráce s odbornými pracovníky.⁵

Vychovatel

Pracovní náplň vychovatelek ve školních družinách je odvozena ze všeobecného poslání školních družin a lokálních podmínek a možností. Práce vychovatele je ukotvena v pracovní smlouvě nebo jiném dokumentu školy. Osobnost vychovatele nevznikne sama od sebe, nýbrž se vytváří na základě osobnostních dispozic, vzděláváním, vývojem a dalším sebevzděláváním. Kladný vztah k dětem tvoří základní předpoklad pro výkon tohoto povolání. Vychovatel by měl být také empatický, měl by umět v určité skupině dětí vytvořit pozitivní atmosféru a efektivně s dětmi jednat a komunikovat. Také by měl mít dobré organizační schopnosti, měl by umět vzbuzovat v dětech zájem o činnost a v neposlední řadě by si měl umět hrát a mít z toho vlastní potěšení (Hájek, Pávková a kol., 2007).

⁵ Pedagog volného času | NSP.CZ. Národní soustava povolání [online]. Copyright © 2017 Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 24. 03. 2022]. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/pedagog-volneho-casu>

2 ŽIVOT ROMŮ

Romský život se majoritní společnosti může zdát velmi specifický a odlišný od jejich životů. Možná i proto pro nás často bývá těžké pochopit divoký, chaotický, na druhou stranu ale velmi milující a zábavný život romské komunity. O Romech se říká, že neřeší minulost ani budoucnost a žijí pouze přítomným okamžikem. Jelikož se tato práce zabývá romskými dětmi, myslíme si, že je velmi důležité seznámit se a blíže si prohlédnout romskou kulturu a celkově jejich život. I náš výzkum se v jednom z trsů zaměřuje na oblast kultury. Snažíme se zjistit, zda a jakým způsobem může kultura ovlivňovat volnočasové aktivity romských dětí, proto jsme si jako jeden z trsů zvolili právě kulturu. V následujících podkapitolách si povíme některé informace o romské kultuře, jazyku, náboženství, mentalitě, bydlení, stravování a odívání.

Život Romů je velmi pestrý. Jejich kulturu zásadním způsobem ovlivnilo jejich cestování a kočování, kdy se na cestách setkávali s mnoha odlišnými skupinami lidí a přizpůsobovali se stále novému prostředí (Liégeois, 1997). Všechny romské zvyky, tradice a hodnoty jsou ovlivněny jejich indickým původem. Velice si cení své rodiny a moc dobře si uvědomují, ke komu patří. Vůči okolnímu světu cítí sociální distanci (Hladík, 2006). Základem kultury Romů je rodina, která je jedna z nejdůležitějších věcí v jejich životě. V těchto rodinách se klasicky objevuje typický rys rodinného života v tradičním romském společenství, kterým je absence soukromé sféry (Jakoubek in Kaleja, 2009).

Současné postavení Romů a jejich místo v majoritní společnosti je pro ně velmi komplikované. Z jedné strany na ně působí sféra vlastních vlivů ze svého etnika a národnosti, tedy vlivy tradiční i nové. Ze strany druhé je to sféra vlivů vnějších, které na ně působí z okolní společnosti, která na ně často působí velmi rozporně, mění hodnotové orientace, což ale nemusí být v rozporu s identifikací vlastního romství (Davidová, 1995).

2.1 KULTURA

Zejména hudba a tanec bývají velmi často považovány za silné stránky romské kultury. Tohle ale neplatí vždy a doslova. Romové mají velmi svérázný a živý hudební projev, který bezpochyby patří k velkým přínosům romské komunity a je velmi spjat s jejich tradicemi. Romské výtvarné umění je charakterizováno jako velmi barevné, srozumitelné a bezprostřední. I z těchto důvodů si ho můžeme snadno oblíbit. Proto je velká škoda, že se romské děti s tužkou a papírem bohužel nesetkávají dříve. Další věcí je to, že u Romů převládá pseudokultura, pasivní konzum nebo televizní kanály více než u majority. Ve velkém množství romských rodin se televize vypíná pouze na noc, jinak jede celý den. A právě u televize tráví většinou romské

rodiny svůj volný a také společný čas. Romská mládež, ale i dospělí, se velmi rádi baví hracími automaty (Říčan, 1998).

Od majoritní společnost převzali Romové velké množství církevních svátků i tradic. Těm ale vytvořili nový obsah a strukturu a slaví si je podle svého. K těmto svátkům se řadí například Velikonoce, Vánoce nebo svátek Matky Boží. Co se týče Velikonoc, dříve Romové oslavovali spíše příchod jara. Štědrý den byl charakteristický tím, že vždy ten nejhlavnější člen rodiny poblahopřál ostatním a až potom mohli ostatní začít jíst, pít a bavit se. Svátek Matky Boží neboli „Rusalja“ pro Romy znamená den plný radosti, kdy si v rodinách navzájem projevují soudržnost. Tento svátek se slaví v srpnu (Davidová, 1995).

Dle Cohna (2009) jsou velice důležitým bodem konverzací cikánské oslavy. Romové využívají srbského pravoslavného kalendáře, který si upravili a po řadu generací si ho pouze ústně předávají. Oslavy se poté konají na svátky svatých. Pro oslavy mají Romové mnoho důvodů. Některé oslavy se pořádají k příležitosti svatby, některé k uctění zesnulých a jiné prostě jen na počest toho, kdo zavítal do města (Cohn, 2009).

2.2 JAZYK

Romský jazyk neboli „romaňi čhib“ patří k nejdůležitějším charakteristikám a prvkům romské společnosti. Donedávna byl považován za jazyk nespisovný, ale v současnosti je prezentován jako řádný plnohodnotný indoevropský jazyk. Romština je jazyk, který se přenáší zejména ústně z generace na generaci, z rodičů na děti. Přenáší se hlavně v rámci rodiny. Romština je jazykem romské národnostní skupiny a mluví ním Romové po celém světě. Prostřednictvím tohoto jazyka se mezi sebou dorozumí, i když se romština může lišit nejrůznějšími dialekty. Obecně se dá říci, že co se týče slovní zásoby, je romština tvořena třemi vrstvami. V první vrstvě se objevují slova z hindštiny. Druhou vrstvu tvoří slova, která byla převzata z území, kterým kdysi Romové na cestě z Indie procházeli a na delší čas se tam usídlili. Nejnovější vrstva je třetí a obsahuje slova, která jsou přejata z jazyka země, kde současně žijí, kde se usadili (Davidová, 1995).

Původ romského jazyka můžeme hledat v novindických jazycích. V průběhu přicestování Romů do Evropy vznikly tři dialektové kategorie romského jazyka: arménský, evropský a syrský. Romština nestojí na místě, ale naopak se neustále vyvíjí. Její vývoj je ovlivněn prostředím, ve kterém se Romové právě nacházejí. V současnosti se vyskytuje na evropském území mnoho dialektových skupin. V České republice se nachází zejména romština slovenská, maďarská, olášská, česká, ale také německá. Dodnes neexistuje spisovná forma romštiny. Slovní zásoba obsahuje dvě oblasti. Slova stará s indickým původem a tzv.

„výpůjčky“, které byly lidmi přijímány v průběhu kočování a putování. Romové, kteří po druhé světové válce zůstali na území České republiky, si začali osvojovat jazyk český. Starší generace Romů ovládá romštinu daleko lépe než češtinu (Šotolová, 2011).

2.3 NÁBOŽENSTVÍ

Religiozita (zbožnost) se u romské minority vyskytuje zejména v rámci jejich duchovní kultury. Dokonce i majoritní společnost má Romy spojené s vykládáním karet, různými rituály a pověrami. Romské náboženství je definováno zejména jako spojení jejich vlastní víry s jednotlivými prvky křesťanství v nadlidské jevy, bytosti, duchy. Nejčastějším náboženským vyznáním Romů je křesťanství, které se ale často prolíná s jejich vlastními rituály souvisejícími s romskými tradicemi. Je tu ale jedna věc, ze které vždy měli a doteď mají velký strach. Tou věcí jsou duchové zemřelých. V důsledku jejich cestování a kočování po různých územích se v průběhu let měnil a vyvíjel nejen jazyk, ale také náboženství. Jelikož vedla jejich pouť přes islámské země, měli přijmout korán. Ten se ale postupem času s putováním do Evropy pomalu vytrácel a Romové přijali křesťanské prvky. A protože je za pravlast Romů považována Indie, odnesli si z ní hinduistickou tradici. Dle Hübschmannové je tam určitý vliv procestovaných zemí na jejich náboženství, považuje ho ale za druhořadý. Romové se stále více drží hinduismu a náhradu za bráhmana hledají pouze tehdy, pokud shánějí profesionálního obřadníka. V těchto případech se obracejí na kněze z jiného náboženství (Říčan, 1998).

Romové se nejvíce hlásí k církvi římskokatolické a to i přes to, že neznají její historii. K nejoblíbenějším církevním svátkům patří určitě Velikonoce a Vánoce. O Vánocích je pro ně prioritní zejména rodina a její soudržnost, kdy se všichni sejdou u jednoho stolu. Dříve se v cikánských osadách nejvíce slavil svátek „odpusk“ neboli Rusalja, na který by si vzpomněli spíše Romové ze starší generace. Tento svátek probíhal na konci srpna a sjeli se během něj do osad všichni příbuzní a venku před jejich obydlími se slavilo (Rybář, 2000).

2.4 BYDLENÍ

Jedno z romských přísloví zní: „Te lache manuša, the dešdžene šaj soven tel jekh lepeda.“, což v překladu znamená: „Když jsou lidé dobří, i deset se jich vyspí pod jednou dekou.“ (Hübschmannová, 1998) Z kapitoly o romské historii jsme se dozvěděli, že Romové absolvovali velmi náročnou cestu k jejich úplnému usídlení. Přišli k nám do Evropy z Indie v podobě kočovného života. Na žádném místě dlouho nepobyli, neusadili se, čas trávili neustále na cestách. Možná i tato jejich historická cesta změnila pohled a vnímání Romů na většinovou společnost a i majority na to, jací Romové doopravdy jsou. I přes to všechno jde již z přísloví

poznat, že jsou velmi pohostinní a nikdy se k hostům neobrátlí zády. Kdokoliv přijde do jejich obydlí, je pod jejich střechu vítán.

V období Marie Terezie se objevovala velká snaha společnosti o usazení Romů na jednom místě neboli asimilace romského národa. Tento nátlak nebyl ale pro romskou společnost vůbec lehký a bylo pro ně velmi těžké usídlit se a přizpůsobit se, protože znali jen kočovný život. Během těchto cest přežívali v improvizovaných obydlích, přebývali v maringotkách nebo vozech pokrytých plachtou. Vevnitř ve vozech spávali starší lidé a děti, muži seděli na kozlíku nebo chodili vedle vozu. Druhá světová válka vše změnila a Romů podstatně ubylo. Usazovali se především na jižní Moravě. Olaši a někteří němečtí Romové neboli Sintové byli kočovnými Romy ve 20. století. Na naše území také přišli Romové slovenští, kteří bydleli v osadách v chatrčích. Asi nejprimitivnějším obydlím byly tzv. zemnice neboli zemljanky, které byly vybudované v zemi. Dalším typickým obydlím byl jednopokojový dům, tzv. koliba neboli kher. Půdorys byl ve tvaru čtverce nebo obdélníku, dům neměl komín, podlaha byla hliněná a vybavení velmi strohé. Jediným kusem nábytku byla velká postel, ve které spali dospělí i jejich děti. Tyto koliby se bohužel dosud vyskytují zejména na východním Slovensku. Postupem času začali tyto koliby rozšiřovat o další místnosti. Vybavení bývá ovlivněno typickým romským vkusem, objevují se pestré barvy, výzdoba ve formě umělých květin nebo obrazy s náboženskou tematikou (Rochovská in Kaleja, 2012).

2.5 MENTALITA

Romové jsou charakterizováni jako emotivní lidé, kteří snadno podlehnou citovým zvrátům a jejich nálady jsou velmi nestálé. Jejich empatie je vyvinuta daleko více než u ostatních Evropanů. Mají schopnost nám říkat přesně ty věci, které chceme slyšet, ale už se nezabývají tím, jestli je to pravda (Šišková, 2008). Romové často bývají příliš hluční. To je jedno z jejich specifíků, na které si lidé z majoritní společnosti stěžují. Jsou charakterizováni jako velmi temperamentní s hlasitým projevem, který je velmi často doprovázený výraznou gestikulací. Jelikož si v minulosti procházeli těžkými chvílemi, naučili se žít jen přítomností. Smýšlejí tak, že je nutné využít přítomnosti a peníze utratit, jelikož budoucnost je nejistá (Pavelčíková, 2004). „Žít ze dne na den“ by mohlo být jejich životním heslem, jelikož jejich styl života často postrádá plánovitost. Dny výplaty nazývají jako tzv. tučné dny a zbývající dny, které následují po výplatě, jsou hubené (Nečas, 2002). Romové jsou často schopni hned na první pohled odhadnout člověka, proto by se dalo říci, že jsou velmi intuitivní. Dokáží sledovat a vnímat řeč těla, zaměřují se na to, jestli se s člověkem cítí bezpečně a díky tomu odhadnou,

jestli je chování druhých lidí upřímné či nikoliv. Zdá se, jako by se dokázali dostat do nitra každého člověka a číst postoje (Pavelčíková, 2004).

Osobností a mentalitou romských dětí se zabýváme ve výzkumné části, konkrétně v trsu Osobnost dítěte. Snažíme se zjistit, zda je volný čas dětí ovlivněn jejich temperamentem a povahou a zda pracovníci ve volnočasových aktivitách činnosti těmito specifickým přizpůsobují. V této kapitole je také zmíněna finanční gramotnost Romů a jejich způsob zacházení s penězi. I tímto tématem se zabývá náš výzkum, který zjišťuje, že podle pracovníků ve volnočasových aktivitách ovlivňují finance negativním způsobem tyto činnosti.

2.6 STRAVOVÁNÍ

Jak už bylo v předešlých kapitolách zmíněno, životy Romů, jejich kultura a tradice jsou z velké části ovlivněny prostředím, kterým procházeli a usazovali se. V současnosti je jejich stravování velmi podobné majoritní společnosti. Existují ale jídla, která jsou pouze romská a i dnes se připravují. Obstarávání potravy a přípravu jídla v minulosti zajišťovala žena a tato funkce jí zůstala dodnes. Mezi jejich základní a oblíbenou potravinu patřilo dříve určitě maso. Bylo zvykem konzumovat nejen zvířata čerstvě zabitá, ale také nalezená uhynulá. Jedním z nejznámějších a nejoblíbenějších jídel jsou goja, což jsou střeva plněná různými náplněmi. Dalším velmi oblíbeným romským jídelm jsou větší taštičky neboli pišota. Tyto taštičky jsou opět plněny různými náplněmi a dají se připravovat na slano i na sladko. Nejpoužívanější surovinou v romské kuchyni jsou brambory (Rybář, 2000). Co se týče nápojů alkoholických, vyráběli si svoji pálenku a ovocná vína. Pokud byli dobře zásobeni jídlem, jedli do přesycení. Po této době ale nastávaly i časy, kdy neměli žádné jídlo a hladověli. Dodnes u Romů neexistuje, aby jedli zbytky jídla. Romové starších generací říkají, že na zbytcích jídla může být přichycena nemoc nebo že je očichávají mule neboli duchové. Právě kvůli těmto pověrám se zbytky jídel nekonzumují (Hübschmannová, 1998).

2.7 ODÍVÁNÍ

Existují dva extrémy u klasického romského oblékání. Prvním extrémem jsou pestrobarevné ženské sukně a muži v elegantních oblecích maďarského či španělského typu. Tím druhým extrémem je odívání se do běžných otrhaných šatů. Samotným stylem oblékání je v romské společnosti dána úroveň a postavení rodiny. Oblečení by mělo být pestré s květinovými nebo také tureckými vzory. Olašští Romové, kteří byli kočovní, se stylem oblékání lišili. Olašské ženy nosily barevné vzorované šaty, dlouhé nabírané sukně, uvnitř kterých měly velkou kapsu na cigarety, karty, peníze. Součástí oděvu byl také šátek uvázaný

na hlavě a větší šátek s třásněmi na ramena. Přes sukni ženy ještě nosily zástěru s různými vzory. Mužský oděv byl tvořený z barevné, většinou červené košile, která byla ozdobena bohatými vzory. Na košili si muži oblékali černou vestu, která byla obohacena řetízky a knoflíky. Obuv tvořily vysoké kožené boty, kterým se říkalo čížmy a do nich měli zastrčené kalhoty. Nedílnou součástí mužského oblečení byl černý klobouk se širokou stuhou. Na krku nosili šátek, který byl pod bradou utažený prstenem. Doplnky byly také významnou součástí jejich oděvů. U žen to byly velké náušnice, řetízky na ruku i kolem krku. Zámožnost, moc a dosah rodiny dodnes vyjadřují zlaté řetězy na krku. Ženy musely mít pouze dlouhé vlasy, protože ostříhané krátké vlasy byly označovány jako znak nemorálních žen. Vlasy si různými způsoby ozdobovaly květinami nebo tkaničkami, na kterých byly navlečené mince. U dětí nemůžeme mluvit o klasickém odívání. V minulosti pobíhaly nahé, balily se do nejrůznějších látek nebo dědily oblečení po starších sourozencích. V současnosti je romské odívání charakteristické střihem, materiálem, kombinací jasných křiklavých barev a výraznou bižuterií (Rybář, 2000).

3 VOLNÝ ČAS

„Volný čas je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život.“ (Hofbauer, 2004, s. 13) Tato definice volného času je jedna z mnoha. Mnoho autorů se oblastí volného času a volnočasových aktivit zabývalo. Vzhledem k tématu této práce je na místě si definovat volný čas, říct si něco o jeho historii, významu, funkcích či institucích. Pojdme se tedy v následujících kapitolách zaměřit na tuto oblast.

3.1 POJEM VOLNÝ ČAS

Jak už bylo výše zmíněno, problematikou volného času se zabývá mnoho autorů v jejich odborných publikacích. Jedním z nich je Pávková (2008), dle které je volný čas opakem nutné práce, povinností a doby potřebné k reprodukci sil. Volný čas považuje za dobu, během které si můžeme činnosti svobodně vybírat, děláme je dobrovolně a rádi. Tyto činnosti jsou prostředkem k dosažení uspokojení a uvolnění. Zahrnujeme do nich odpočinek, zábavu, rekreaci, zájmové činnosti a vzdělávání, dobrovolnou činnost i časové ztráty spojené s těmito činnostmi (Pávková, 2008). Volný čas bychom také mohli charakterizovat jako činnost, které se lidé účastní jen na základě svých rozhodnutí a zprostředkovává jim zážitky a uspokojení. Důvěryhodné oficiální prameny tvrdí, že funkce volného času jsou relaxace, kompenzace, sociální prevence a výchova. Volný čas je doba, která jedinci zůstává po splnění jeho povinností, a to pracovních i nepracovních. Ve spojení s tímto mluvíme o tzv. zbytkové teorii volného času (Hofbauer, 2004). O volném čase můžeme dále říct, že je to doba, ve které se člověk může svobodně rozhodovat a konat činnosti a aktivity, které mu přináší radost, odpočinek, potěšení, zábavu, a které slouží k obnovování a rozvíjení fyzické i duševní schopnosti. Hovoříme zde o čase, ve kterém jsme sami sebou, patříme sami sobě a konáme převážně svobodné a dobrovolné činnosti pro sebe (Foltýsková in Němec, 2002). Vážanský (2001) poukazuje ve své publikaci na časové, ale i obsahové aspekty volného času:

Negativní pojem volného času, který chápeme jako dobu, která zbyla po pracovním nebo studijním čase, po povinnostech v domácnosti nebo po uspokojení základních fyziologických potřeb.

Pozitivním pojmem volného času rozumíme disponibilní časový prostor, ve kterém by nějaký volný čas znamenal pro jedince svobodu. Tím se chápe doba, ve které se jedinec může nezávisle na povinnostech svobodně realizovat (Vážanský, 2001).

Ve volném čase se soustředíme na ty činnosti, které nás baví, máme je rádi, uspokojují nás, přináší nám radost a uvolnění. Člověk dělá ve volném čase co chce a co může. Za závažný a negativní rys osobnosti může být brán nedostatek osobních kvalitních zájmů. Z důvodu dlouhodobého nedostatku pocitu efektivního využívání našeho volného času můžeme cítit nespokojenost a určité rozladění, což ovlivňuje chování člověka. Jak moc má jedinec pestrý volný čas hodně záleží na věku, vzdělání, pohlaví, fyzické i psychické kondici, povolání, rodinném stavu a tradicích prostředí, ve kterém žije. Do jaké míry tyto faktory ovlivňují volný čas záleží na věku dítěte, mentální a sociální vyspělosti, ale také na stylu výchovy v rodině. Hlavně rodina přináší dítěti určitý základ pro trávení volného času a mohou ho též ovlivňovat dědičné faktory. Je známo, že děti napodobují během svého života rodiče, a to nejen v oblasti životního stylu, ale také ve způsobu trávení volného času. Kromě rodiny existují ale i další vlivy, které ovlivňují volný čas dětí a mládeže, a to například škola, učitelé, kamarádi, vrstevníci, literatura, ale také hromadné sdělovací prostředky. Také sem spadají instituce nebo organizace, které se snaží působit na volný čas dětí, mládeže nebo dospělých. Hodně zařízení se snaží děti učit to, jak volný čas racionálně využít. Tyto organizace mají předem stanovený cíl a veškerá jejich činnost je plánovitá, dlouhodobá a plní požadavky, kterými se vymezují výchovná působení. Zde hovoříme o pedagogickém ovlivňování volného času. Když se na volný čas podíváme z pohledu dětí a mládeže, nespadá do něho vyučování a všechny aktivity s ním související, dále sebeobsluha, základní péče o vzhled a osobní věci, povinnosti spojené s fungováním rodiny nebo domácnosti. Jednou z částí volného času nejsou ani aktivity, které se starají o biologickou existenci člověka (jídlo, spánek, zdravotní péče, hygiena). Avšak i z těchto činností si lidé občas vytvoří svůj zájem, což je zřejmé např. u přípravy jídla (Pávková, 2008).

3.2 HISTORIE VOLNÉHO ČASU

Již v minulosti museli lidé nějak nakládat se svým časem. V průběhu historie se kvůli změnám materiálních a sociokulturních podmínek měnil rozsah a hodnocení toho, jaký má volný čas význam. Jelikož se neustále zvětšoval rozsah volného času, jeho význam byl stále větší. Rozsah volného času byl ovlivňován podmínkami, které se díky vývoji lidské společnosti měnily. Dříve pracovala většina lidí na poli v zemědělství, a proto se volný čas podřizoval práci, která určovala jejich volný čas. Zámožnější a privilegovanější vrstvy měly naopak mnohem více volného času, který trávily různými hrami, odpočinkem nebo zábavou. K oddělení volného času od práce došlo během průmyslové revoluce, kdy došlo k zásadní proměně hodnot (Knotová, 2011). Dle Spousty (1994) existoval volný čas v celém průběhu lidských dějin, aniž

by ho kdokoliv pociťoval jako problém a poskytoval příležitosti ke zvláštním úvahám. Střídání aktivity a odpočinku je typické pro biologický rytmus u všech živočichů. U člověka se tento typický jev projevoval ve střídání práce a volného času. V předindustriální době byl volný čas výsadou pouze skupin lidí, kteří přímo nepracovali ve výrobě. Byl to volný čas, který zprostředkovával vyšším vrstvám kulturně bohatý život, ať už to bylo v antice, středověku, renesanci či v době moderní. Pracující společnost měla volného času daleko méně a styl jeho uplatnění byl ovlivňován normami, tradicemi a zvyklostmi. Například v křesťanských zemích bylo celkové uchopení volného času ovlivněno třetím z Desatera Božích přikázání (Spousta, 1994).

Po roce 1945 vznikly v Evropě tři fáze vývoje volného času:

Po válce v 50. letech se volný čas orientoval zejména na zotavovací, rekreační a regenerační funkci. Zaměřovali se na zotavení po a před vykonanou prací. Volný čas měl za úkol obnovit a udržet pracovní síly.

60.-70. léta byla typická především konzumním zaměřením volného času. Z důvodu prosperity průmyslových zemí se volný čas ztotožnil s časem konzumním. Volný čas měl v té době sloužit k utrácení peněz.

V 80. letech se již volný čas neorientoval na blahobytný konzum. Lidé začali chtít svůj volný čas uvědoměle a intenzivně prožívat. Začala se objevovat velká a matoucí nabídka kulturního průmyslu, kterou provázely rafinované reklamy. Proto se dnes otevírá téma volného času jako sociologický, ekonomický a politický problém (Spousta, 1994).

3.3 RŮZNÉ POHLEDY NA VOLNÝ ČAS

Na volný čas můžeme nahlížet z několika pohledů:

Ekonomické hledisko se soustředí na to, kolik financí a prostředků je společnost schopna investovat do zařízení volného času. Důležité také je, jestli se alespoň zlomek nákladů vrátí. Jako dobře prosperující odvětví se jeví průmysl volného času, který akorát často rezignuje na vzdělávací cíle a šlechtění osobnosti.

Sociologické a sociálně psychologické hledisko se zabývá tím, jakým způsobem činnost ve volném čase přispívá k pěstování mezilidských vztahů. Volný čas dětí velmi často ovlivňuje sociální prostředí, ve kterém vyrůstají. Nejen prostředí, ale také rodiče působí v tomto ohledu na dítě, a to buď pozitivně nebo negativně. Dalším faktorem, který na volný čas působí, jsou hromadné sdělovací prostředky. Do popředí se v současnosti dostává hlavně internet, kterým děti tráví spoustu svého volného času.

Politické hledisko se soustředí na to, jak stát ovlivňuje volný čas obyvatel. Existuje několik oblastí, v rámci kterých by měl stát působit. Těmito oblastmi jsou zakládání a financování institucí pro volný čas dětí a mládeže, pomoc organizacím, které pracují na rozvoji aktivit pro děti a mládež, vytváření vhodných podmínek pro spontánní aktivity mimo organizovanou činnost, vytváření pozitivních vztahů dospělých obyvatel k činnostem pro děti, zakládání pedagogiky volného času a přípravy pedagogů na tuto činnost.

Zdravotně hygienický pohled zjišťuje, jakým způsobem můžeme podporovat zdravý vývoj člověka a dětí. Sleduje, jak mají lidé uspořádané dny a sociální vztahy. Vhodné a smysluplné trávení volného času velmi ovlivňuje zdravotní stav člověka.

Pedagogický a psychologický pohled respektuje věkové i individuální odlišnosti ve volném čase. Pojem výchova ve volném čase obsahuje plnění volného času smysluplnými činnostmi, ale také výchovně vzdělávacími a rekreačními. Výchova k volnému času seznamuje člověka s různými zájmovými činnostmi a aktivitami, zprostředkovává mu základní orientaci a nachází aktivity, které přinášejí seberealizaci a uspokojení (Pávková a kol., 2008).

3.4 VÝZNAM A PROBLEMATIKA VOLNÉHO ČASU

Pokud se zaměřujeme na pojetí a praxi volného času, bude záležet na objektivních podmínkách a na poměrech účastníků k jeho činnostem a institucím. Jestliže se děti a mládež aktivně účastní nejrůznějších činností ve volném čase, osvojují si tak nové obsahy a získávají nové sociální zkušenosti (Hofbauer, 2004). Volný čas je možné považovat jako hodnotu, ale pouze v tom případě, že slouží jedinci jako prostředek k jeho prospěchu a ke zlepšování osobnostních kvalit. Často se setkáváme i s tím, že lidé, kteří se starají o své děti, mají určitou potřebu rozvrhovat jejich volný čas. Matky se většinou snaží a vedou dítě k tomu, aby využívalo hru jako prostředek k tomu, aby se cokoliv naučilo. Otcové se pokouší dítě seznamovat s rozmanitými činnostmi, při kterých musí dávat pozor na to, aby odpovídaly věku a schopnostem dítěte. V pozdějším věku přebírá tento úkol škola, konkrétně učitel. Dítě postupně získává zájem k vykonávání určitých činností, které se mu líbí a snaží se je uskutečňovat v jeho volném čase. V dnešní moderní společnosti mohou děti vykonávat zájmové činnosti v rámci různých institucí. Tyto zájmové činnosti, které se proměnily v trvalé vlastnosti jedince, jsou v dnešní době uznávány širokou společností. Volný čas získává u dětí a mládeže stále větší význam s jejich dospíváním, potřebami a zájmy (Řehořková in Spousta, 1996).

Velkým problémem se stává to, že děti a mládež nemohou svůj volný čas využívat tak, jak by chtěly. Stále více se můžeme setkávat se společenskou nerovností. Problémem se stává i chudoba ve světě, xenofobie nebo rasismus. Stále horší životní situace některých dospělých,

vzrůstající životní nejistota i finanční pokrytí dnešní náročné doby tvoří další velký problém, který se negativně odráží v životě rodin a jejich dětí. Chudoba se vyskytuje hlavně u dětí, které jsou nuceny do prostituce, pornografie či námezdní práce. Děti bývají čím dál tím víc nuceny do práce v předčasném věku v mnoha zemích. V dnešní době je všechno dražší, proto si lidé často přivydělávají ve svém volném čase, a tak u nich volný čas přestává existovat. Nezaměstnanost také přispívá k negativnímu rozšíření volného času. Nezaměstnaní lidé svůj život nežijí „naplno“, nýbrž pouze přežívají. Dospělí si mohou odpočinout od stereotypu právě pomocí kvalitního trávení volného času, což je velmi důležité. Dalším problémem ovlivňujícím děti a mládež je, že jejich rodiče jsou workoholici a nevěnují svým dětem tolik pozornosti, kolik by si zasloužily. Můžeme se setkat s dětmi i mladistvými, kteří svůj volný čas využívat neumí. Nedostatky v příležitostech pro trávení volného času a neschopnost správně využít jejich nabídku bývají příznakem jednání, které je velmi nežádoucí a dokonce z něho může vzejít až brutální jednání dospělých vůči dětem a mladistvým (Hofbauer, 2004).

Občas se setkáváme s tím, že jedinec nemá žádný volný čas, což může způsobovat velké množství faktorů. Nejčastější příčinou je špatná organizace práce a celodenního režimu. S klesáním volného času jde současně i klesání pracovní výkonnosti. Kromě špatné organizace práce existuje spousta dalších problémů a nedostatků. Můžeme hovořit o tzv. patologii volného času. K této patologii řadíme i stav, kdy jedinec není schopný odpočívat. Tento problém označujeme jako workoholismus, což znamená fanatismus práce, který zabírá místo volnému času. Velkým problémem se stává i zcestná znalost pravidel psychohygieny. K tomu se řadí např. přehnané a intenzivní cvičení nebo extrémní diety. Také by se měl jedinec vyvarovat intenzivnosti a roztržitosti. Další překážkou v trávení volného času je nuda. Nuda je nepříjemný afektivní stav, kdy cítíme pocity napětí, zkresleně vnímáme čas a můžeme pociťovat prázdnotu. K nudě má blízko tzv. existenciální frustrace, kdy začne jedinec pochybovat o smyslu svého bytí. Toto se může ale také týkat i sociálního prostředí, ve kterém jedinec žije (Řehulka in Spousta, 1996).

3.5 FUNKCE VOLNÉHO ČASU

Dle Hofbauera (2004) patří do hlavních funkcí volného času odpočinek sloužící k regeneraci pracovních sil, zábava sloužící k regeneraci duševních sil a rozvoj osobnosti jako spoluúčast na tvoření kultury. Roger Sue, francouzský sociolog volného času, určil funkce:

Sociální funkce obsahuje socializaci jedince v různých sociálních prostředích. Dále je v ní obsaženo i sdružování, kdy příslušnost značí vztah k určité skupině a zahrnuje ověření vlastní osobnosti a sociální uznání.

Terapeutická funkce byla doposud opomíjena. Zahrnuje zdravotní pohled na věc, prevenci nemocí, zdravý životní styl nebo smyslový rozvoj.

Ekonomická funkce oceňuje význam hospodářský pro celou společnost (Hofbauer, 2004).

Funkce i možnosti volného času souhrnně vymežil německý pedagog volného času Horst W. Opaschowski:

rekreace (uvolnění, vyléčení),
výchova a další vzdělávání (sociální učení, vzdělávání o svobodě),
kompenzace (odstranění negativních prožitků, zklamání),
komunikace (sociální vztahy, kontakty),
kontemplace (hledání smyslu života),
participace (účastnit se aktivit přispívajících k vývoji společnosti),
integrace (stabilizace rodiny, participování ve společenských organismech),
enkulturace (část socializačního procesu, kulturní rozvoj) (Hofbauer, 2004).

Vážanský (2001) ve své publikaci uvádí názory jiných osobností. Například podle R. J. Havighursta má volný čas na starost účast na sociálním životě jedince. Také by mu měl nabízet možnosti, které umožňují prožívání a vyjádření své osobnosti. Zdůrazňuje pravidelné rutinní tvoření životních aktivit jedince a zároveň poukazuje na to, že by měl každý člověk respektovat sebe samého, ale i osoby jiné. Dále uvedl vymezení funkcí volného času B. Filipcové, kterými jsou odpočinek a rekreace, kompenzace jednostranných zátěží, orientace a informace (Vážanský, 2001).

Pávková (2008) uvádí, že výchova mimo vyučování zastává funkci výchovně-vzdělávací, preventivní, sociální a zdravotní. Různé typy výchovných zařízení nebo organizací splňují funkce v různých mírách dle svého charakteru. Následuje charakteristika funkcí volného času:

Výchovně-vzdělávací funkce – tyto funkce jsou pro mimoškolní výchovu velmi důležité a je na ně kladen velký důraz. Nejrůznější instituce a organizace se podílejí na rozvoji schopností dětí a mládeže, na udávání směru, zdokonalování a uspokojování jejich potřeb a zájmů. Dále formují žádoucí postoje a mravní vlastnosti. Motivace dětí k žádoucímu trávení volného času, k nabývání nových vědomostí, dovedností, ke zlepšování a zdokonalování poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání, probíhá pomocí zajímavých a různorodých činností. Pokud jsou děti ve svých zájmech a činnostech úspěšné, dostávají pocit uspokojení a mají příležitosti k seberealizaci a sebehodnocení. U mladých lidí vznikají vlastní názory na život a svět prostřednictvím praktických aktivit a zkušeností.

Zdravotní funkce – organizace a zařízení pro výchovu mimo vyučování plní tak, že vedou děti k dodržování denního režimu a utváření zdravého životního stylu. Základem je střídání a obměna činností, jako např. duševní a psychické činnosti, práce a relaxace, činnosti spontánní a organizované. Také to spočívá v tom, aby se dětem dávaly příležitosti k trávení volného času venku na čerstvém vzduchu a s tím související příležitosti k pohybu. Jelikož děti sedí dlouho v lavicích při vyučování, musíme tuto fyzickou nečinnost kompenzovat různými tělovýchovnými, pohybovými a sportovními činnostmi. Zařízení, ve kterých se děti i stravují, mají možnost tyto děti nabádat ke správné životosprávě, výživě a správné hygieně. Instituce či organizace mohou také přispívat ke zdravému duševnímu vývoji. Nabízejí dětem i mládeži příležitosti k pobytu ve zdravém prostředí. Také přinášejí možnosti k prožívání radosti a uspokojení z aktivit, které je naplňují a baví. Zdravotní význam má i nezávadné prostředí a dostatek prostoru pro výkon činností. Nesmíme také zapomenout na dodržování pravidel bezpečnosti.

Sociální funkce – zařízení pro mimoškolní výchovu plní další důležitou funkci, a to sociální. Tím, že jistým způsobem ovlivňují volný čas dětí a starají se o ně, přichází jejich rodiče do jisté míry o starosti v čase, kdy jsou v povolání nebo mají jiné povinnosti. Tyto instituce mají také možnosti k vyrovnávání odlišností mezi materiálními i duševními podmínkami v rodinách. Tuto pomoc ocení zejména děti, které pocházejí z málo podnětného či konfliktního rodinného prostředí. Snaží se pomáhat dětem vytvářet bohaté sociální vztahy. Tato funkce je velmi významná v organizacích, kde pracují s mladšími dětmi a krátkodobě či dlouhodobě plní funkci rodiny (např. školní družiny, dětské domovy nebo domovy mládeže). Do této funkce spadá i procvičování komunikačních dovedností, rozvíjení sociálních kompetencí a předávání pravidel chování.

Preventivní funkce – výchovná zařízení pro děti a mládež se snaží klást velký důraz na oblast prevence. Tato prevence se týká zejména sociálně-patologických jevů, mezi které spadá drogová závislost, alkoholismus, kouření, záškoláctví, kriminalita a delikvence, patologické hráčství, virtuální drogy, šikana, vandalismus, xenofobie, rasismus či intolerance. Prevence je chápána ve třech rovinách: primární, sekundární a terciární. Primární prevence se orientuje na část společnosti, která není riziková a narušená. Sekundární prevence obsahuje aktivity zaměřené na lidi, kteří jsou v rizikové skupině nebo u kterých je zvýšená pravděpodobnost výskytu sociálně-patologických jevů. Terciární prevence se zabývá přímo léčbou a snaží se zabránit recidivě u jedinců, kteří jsou sociálně-patologickými jevy zasaženi. Zkoumá také sociální prostředí, příčiny a podmínky vzniku těchto jevů (Pávková, 2008).

Funkce volného času se vyskytují především ve dvou rovinách. Jsou to funkce volného času důležité pro člověka a společenské funkce. K jedinci se dosud vztahovala všechna členění funkcí volného času. Některé identifikované funkce spíše slouží k popisu významu volného času, jiné se snaží pomoci působit pozitivně na volný čas. Funkce volného času vymezil také francouzský sociolog volného času Dumazedier a němec Opaschowski. Dumazedier rozdělil funkce do tří skupin: odpočinek, rozptýlení a rozvoj. Odpočinek je velmi důležitý pro každého jedince, má nám poskytovat čas k zotavování a obnovování pracovních sil. Také by měl člověka zbavit únavy a pomoci odstranit psychické i tělesné napětí. Rozptýlení nám pomáhá k útěku od stereotypní práce, má nám zprostředkovat zábavu a únik do imaginárního a nereálného světa. Lidé jsou podporováni ve svém rozvoji prostřednictvím volného času, který lidem poskytuje nejrozličnější kreativní, společenské či kulturní činnosti. Opaschowski zmínil sedm hlavních funkcí: rekreační, edukační a enkulturační, kompenzační, kontemplační, konzumní, participační a komunikační. Opaschowski měl teorii, že se tyto funkce prolínají a dohromady vytvářejí celek. Tyto funkce poté rozdělil na individuální, kam patří rekreace, edukace, kontemplace a kompenzace a funkce společenské jsou enkulturace a komunikace. Jiný náhled nám poskytuje Rojek, podle kterého máme celkem čtyři funkce volného času: manipulativní, regulativní, identitní a mobilizační. Tyto funkce jsou odlišné od tradičních funkcí, které se běžně v Evropě používají (Knotová, 2011).

3.6 VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ ČINNOSTI VE VOLNÉM ČASE

V pedagogické praxi se můžeme setkat s pojmy, které poukazují na organizovanost výchovného působení ve volném čase v různých mírách. Činnosti ve volném čase se proto dělí na:

Činnosti spontánní, které se mohou využívat individuálně, ale i ve skupinách, přičemž vždy záleží na zájmu jedinců. Tyto aktivity nemají přesně stanovený začátek a konec a mohou se poskytovat každému zájemci. Pedagogický pracovník v tomto případě zajišťuje bezpečnost a v celém procesu působí spíše jako poradce, který jedince i správně motivuje.

Zájmové činnosti příležitostné obsahují hodně aktivit, mají stanovený čas a dají se dále dělit na aktivity organizované, jednorázové, cyklické a vzdělávací, oddechové a rekreační. Tyto aktivity, na rozdíl od činnosti spontánní, organizuje a řídí pedagogický pracovník a ponouká děti a mládež k účasti.

Zájmové činnosti pravidelné zahrnují aktivity, které se konají pravidelně v průběhu celého roku a mají pravidelný interval. Tyto činnosti řídí kvalifikovaný vedoucí. Za cíl

zájmových pravidelných aktivit se považuje zdokonalování se a osvojení si vědomostí, dovedností a vytvoření si kladného vztahu k zájmu (Hofbauer, 2004).

Dle Hájka (2004) se obsah mimoškolní výchovy liší činnostmi, které se ve volném čase vykonávají:

Odpočinkové činnosti, které mají být nenáročné a klidné. Cílem těchto aktivit je obnovit síly člověka a tím i vyrovnat předešlou námahu. Hlavním principem je to, že po náročné fyzické práci musí následovat příjemná psychická aktivita, která bude vést k regeneraci. Zde spadá poslech hudby, vypravování nebo procházka v přírodě. Pokud odpočinku předcházela těžší psychická činnost, je dobré se odreagovat pomocí lehké fyzické činnosti, do které patří pohybové hry nebo procházka v lese.

Rekreační činnosti slouží k obnovování sil a odbourání únavy. Funkce rekreační činnosti je především kompenzační. Vhodnými aktivitami se snaží vyvažovat rozdíly mezi psychickou a fyzickou námahou. Mezi tyto aktivity zahrnujeme třeba relaxační techniky, lehkou fyzickou námahu, plavání, chůzi a prožívání příjemných pocitů, ve kterých se cítíme dobře.

Zájmové činnosti dopomáhají k rozvoji zájmů, které se již u dítěte vyskytují. Snaží se také jedince upozornit na další činnosti, které předtím neznal.

Veřejně prospěšné činnosti, které se týkají především brigád, ale také činností, které jedinec vykonává zcela nezištně. Můžeme tedy hovořit o dobrovolné práci, která je vykonávána ve prospěch jiných. Do této oblasti patří např. pomoc nemohoucím a postiženým lidem nebo charitativní činnost.

Sebeobslužné činnosti se snaží u dítěte rozvíjet především samostatnost a schopnost zařizovat si své věci. Učí jedince pohybovat se v sociálním prostředí a chovat se k ostatním tak, aby byl splněn určitý cíl.

Sociální dovednosti se vyznačují jako schopnost komunikovat s lidmi v okolí, schopnost obhájit si svůj názor, ale i umět naslouchat ostatním a akceptovat jejich argumenty. Spadá sem také dovednost umět si říct o pomoc, ale na druhou stranu i nabídnout pomoc jiným.

Příprava na vyučování je činnost, kterou si dítě samo dobrovolně vybere. V rámci volného času nehovoříme tedy o doučovacím kroužku, ale o informovanosti dítěte o tom, jaké má úkoly. Důležitým prvkem se poté jeví určité propojení a prolínání obsahu volnočasových aktivit s obsahem probíraného učiva (Hájek, 2004).

3.7 INSTITUTE VOLNÉHO ČASU

Jelikož probíhaly naše rozhovory výzkumného šetření právě v těchto institucích, je vhodné si je ale alespoň stručně charakterizovat.

Mnoho autorů se ve svých publikacích zabývá institucemi a organizacemi, ve kterých tráví děti a mládež svůj volný čas. Pávková (2008) nám poskytuje ve své publikaci několik druhů a typů těchto zařízení:

Školní družiny jsou zaměřeny na práci s dětmi prvního stupně základní školy po vyučování. V době, kdy mají děti rodiče ještě v zaměstnání, poskytuje družina dítěti bezpečí a sociální péči. Problémem fungování ve školních družinách může být velký věkový rozptyl dětí mladšího školního věku a odlišnost jejich zájmů a koníčků. Právě proto se výchovné působení ve školní družině soustředí na využívání velmi pestré struktury zájmových činností, ale také na uspokojování potřeby pohybu u dětí. Za finanční úplatu mohou některé školní družiny organizovat i činnost v kroužcích, která je přístupná i pro nečleny této školní družiny.

Školní kluby poskytují své služby dětem staršího školního věku neboli dětem druhého stupně základních škol. Tyto kluby fungují zejména na principu samostatnosti dětí a na jejich vyhraněné zájmové činnosti. Jsou založeny pouze na dobrovolnosti jedinců. V tomto případě již odstupuje sociální funkce zařízení na rozdíl od školních družin. Základním kamenem těchto klubů jsou zájmové činnosti (pravidelné kroužky, tělovýchovné oddíly) nebo nabídka spontánních aktivit v prostorách klubů, které jsou zařízené jako herny, čtenářské dílny, počítačové učebny nebo prostory, které jsou vyhrazené ke komunikaci a navazování vztahů.

Střediska pro volný čas dětí a mládeže, do kterých patří **domy dětí a mládeže nebo stanice zájmových činností**, které poskytují dětem a mládeži speciální zájmové činnosti pod vedením kvalifikovaného pedagogického pracovníka. Činnosti, které organizují, jsou pravidelné v rámci kroužku i příležitostné, což jsou např. letní tábory nebo talentové soutěže.

Domovy mládeže poskytují dětem středních škol ubytování, stravování a výchovnou péči. V domovech mládeže se konají pravidelné aktivity v rámci jejich denního režimu, sebeobsluhy a přípravy na vyučování. Kromě těchto aktivit se ale domovy mládeže hodně zaměřují na to, aby jejich děti trávily volný čas smysluplně a efektivně. Jelikož se zde objevují věkové rozdíly, musí pracovníci respektovat princip dobrovolnosti a zájmové činnosti dětem poskytovat prostřednictvím nabídky.

Dětské domovy jsou zařízení ústavní výchovy a vůči dětem mají hodně povinností. Jednou z nich je klást důraz na účelné a hodnotné trávení volného času a rozvíjení zájmů dětí. Dětské domovy se stávají útočišti pro děti od 3 do 18 let věku, o které se nechce nebo nemůže nikdo dostatečně postarat. Proto se pracovníci těchto domovů snaží, aby děti volný čas prožívaly podobným způsobem jako děti, které žijí ve svých rodinách. Pedagogové podporují děti v jejich zájmech (Pávková, 2008).

Volný čas obsahuje také zájmové vzdělávání, do kterého spadají např. základní umělecké školy, jazykové školy, občanská sdružení, tělovýchovné a sportovní organizace nebo kulturní a osvětová zařízení (Pávková, 2008).

Hofbauer (2004) ve své publikaci uvádí, že domy (střediska) dětí a mládeže se staly nejrozšířenějšími institucemi pro trávení volného času dětí a mládeže. Tato zařízení jsou vnitřně strukturovaná, mají vymezené výchovné a vzdělávací cíle, funkce, organizační strukturu a disponují širokým prostorovým či materiálním vybavením. Pomáhají dětem a mládeži připravovat se na dospělost a dobře zvládat roky dospívání. Domovy dětí a mládeže nabízejí jedincům širokou paletu zájmových činností s všestranným obsahem a různorodými metodami. Pokud pracovníci u některých dětí objeví určitý talent či nadání, snaží se jej dále u dětí rozvíjet. Střediska poskytují své služby v průběhu celého roku. Děti a mládež chodí do těchto institucí zcela dobrovolně. Dále tyto instituce navazují na působení rodiny, vyučovací i mimovyučovací činnost školy a snaží se navazovat spolupráce s různými dobrovolnými sdruženími nebo oddíly sportu či kultury (Hofbauer, 2004).

3.8 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY A ZAŘÍZENÍ ŠKOLY

Jelikož naše výzkumné šetření porovnává oblast mimoškolních aktivit právě s volnočasovými aktivitami ve školách, je vhodné zařadit toto téma i do teoretické části. Některé rozhovory, které jsou součástí našeho výzkumu, se prováděly právě s vychovatelkami ve školních družinách, které jsou součástí škol. Ukázkou rozhovoru ze školní družiny najdeme na konci práce v příloze.

Škola je charakterizována jako vzdělávací a výchovná instituce, od které se očekává, že bude u dětí vytvářet předpoklady pro úspěšný vstup dětí a mládeže do profesionálního, volnočasového i občanského života. Škola může poskytovat pro děti dobrovolné volnočasové aktivity, během kterých nabízí dětem příležitost k rozvoji individuálních předpokladů a zájmového vzdělávání. Důležitá je zde spolupráce s rodiči, různými organizacemi pro volný čas i obcemi. Volnočasové aktivity školy podněcují děti k rozvoji jejich zájmů, nadání, talentu. Školy se snaží u dětí a mládeže vytvářet pozitivní vztah k dalším způsobům vzdělávání, k budoucímu zaměstnání a celému životu právě prostřednictvím volnočasových aktivit. To potvrzují i někteří jedinci, kteří se na základní škole účastnili různých olympiád či sportovních a uměleckých soutěží a nyní mají úspěšný profesní i osobní život (Hofbauer, 2004).

V rámci školy existují specifická zařízení, která mají na žáky působit ve volném čase. Inspirují se zkušenostmi evropských zemí získané v posledním století. Tyto zkušenosti nám doporučily, aby se školy snažily odstranit bariéru mezi školou samotnou a zájmy žáků a volily

citlivý přístup k žákovi. Pomalu se začalo rozšiřovat výchovné působení školy do volného času dětí a mládeže. Na základních školách v České republice současně působí na volný čas žáků školní družiny a školní kluby (Hofbauer, 2004).

„Školní družina je školské zařízení výchovy mimo vyučování, jež je mezi ostatními zařízeními určenými pro volný čas dětí nejčtenější, zaměstnává nejvíce vychovatelů a jeho odděleními prošlo nejvíce dětí.“ (Hájek, Pávková a kol., 2007, s. 11) Výchovu dětí ve školní družině musíme chápat jako část společenské reprodukce, ale nikoli jako hlídání dětí. Družina znamená pro děti určitý přechod mezi vyučováním a pobytem doma. Družina nenavazuje na školní vyučování a práce v ní je specifická a odlišná od běžného školního vzdělávání. Nejenže plní funkci sociální, ale také dětem poskytuje čas na odpočinek, rekreaci i zájmové činnosti. Družiny mohou fungovat i v období prázdnin a ve spolupráci s dalšími subjekty mohou organizovat akce i ve dnech volna. Práce ve školní družině se řídí podle pravidel pedagogiky volného času a tvoří samostatnou oblast vzdělávacích činností. Zájmové vzdělávání ve školní družině má obohacovat denní program dětí, poskytovat jim odborné pedagogické vedení a podporovat individuální vývoj dítěte. Činnosti provozované ve školní družině jsou podnětné, zajímavé, obsahově bohaté a jsou poskytované dětem ve vhodném prostředí (Hájek, Pávková a kol., 2007).

3.9 ČINITELÉ OVLIVŇUJÍCÍ VOLNÝ ČAS

Volný čas dětí a mládeže ovlivňuje široká a pestrá paleta faktorů. Tyto faktory se vzájemně ovlivňují, mohou si konkurovat, ale také spolupracovat. Patří sem přirozené výchovné instituce (rodina nebo vrstevníci). Dále jsou to instituce se zprostředkovaným výchovným působením (soukromé subjekty, hromadné sdělovací prostředky nebo občanská sdružení). Poslední oblastí jsou instituce s přímým výchovným působením, do kterých řadíme školy nebo školská zařízení (Hájek, 2004).

V následujícím textu zmíníme několik činitelů, kteří ovlivňují volný čas dětí a mládeže podle Hájka (2004).

Rodina hraje ve volném čase dětí velkou roli, je to nejpřirozenější skupina ve společnosti a první výchovné prostředí dítěte. Zájmy, které si dítě zvolí jsou ovlivněny hodnotami jeho rodiny, které uznává a považuje za důležité. Velmi důležitými se jeví také finanční možnosti rodiny a jejich představy, jakým způsobem má jejich dítě volný čas trávit. Nenaplněná přání rodičů a jejich ctižádost mohou dítě ve výkonu povzbudit, nebo v něm naopak probudit pocit méněcennosti.

Skupina vrstevníků je dalším činitelem, který ovlivňuje trávení volného času dětí a mládeže. V této skupině se odráží všechny činnosti, které může mladý člověk vykonávat v neformálních skupinách svých vrstevníků. Je velmi důležité, jaké hodnoty a cíle tyto skupiny uznávají. Existují takové skupiny, který tráví svůj volný čas smysluplně, ale i skupiny s negativním postojem k všeobecně uznávaným hodnotám.

Lokální pospolitosti jsou zejména obce a vliv sousedských vztahů na způsoby naplňování potřeb volného času u dětí a mládeže. V této oblasti působí také neformální dětské skupiny nebo vztahy mezi místními občany, institucemi, ale i lokální politické subjekty.

Společenské prostředí je většinou obrazem lokální pospolitosti a jejího sociálního složení. Tradice závislé na společenském postavení hrají velkou roli. Vztahy mezi dětmi často ovlivňuje i společenské postavení rodičů a jejich hmotné zázemí, protože děti často od rodičů přebírají hodnoty.

Občanská sdružení a podobné subjekty se také starají o volný čas dětí a mládeže. Protože jsou tato sdružení různorodá, kladou si odlišné výchovné, vzdělávací nebo rekreační cíle.

Hromadné sdělovací prostředky poskytují zprostředkovaný výchovný či vzdělávací záměr. Z nich si děti vybírají podle doporučení učitelů, rodičů či vrstevníků zdroje informací, ze kterých později čerpají a které na ně mohou mít pozitivní vliv. Existuje zde ale nebezpečí negativního vlivu. Radíme sem např. televizi, internet, videohry, filmy nebo časopisy.

Soukromé subjekty jsou zejména cestovní kanceláře, které poskytují širokou nabídku poznávacích, pobytových či ozdravných zájezdů pro děti a mládež. Také sem spadají podnikatelské firmy, rekreační zařízení s volnočasovými programy nebo umělecké agentury, které pořádají akce pro děti a mládež (Hájek, 2004).

4 MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK

Poslední kapitola této diplomové práce se věnuje období mladšího školního věku. Jelikož se celá práce i výzkum orientuje na romské děti mladšího školního věku, charakterizujeme si toto vývojové období, jeho vývoj a socializaci dětí mladšího školního věku. Školní družinám se věnujeme ve výzkumu a provádíme rozhovory s vychovateli školních družin. Jsou to školská zařízení zájmového vzdělávání, která jsou určena právě pro děti mladšího školního věku. Jak zjistíme ve výzkumu, romské děti využívají právě nabídky školních družin a tráví v nich velké množství svého volného času.

Mladší školní období vymezujeme zpravidla do doby od 6-7 let, kdy dítě nastupuje do prvního ročníku základní školy, do 11-12 let, kdy se u dětí začínají objevovat první příznaky pohlavního dospívání a s ním spojené psychické projevy. Můžeme se setkat s prostým označením školní věk, ale povinnou školní docházku dítě plní i v období pubescence, které již označujeme jako starší školní věk. Škola opravdu významným způsobem působí na dítě v tomto věkovém období. Běžným pohledem na tuto životní etapu můžeme usoudit, že je toto období nezajímavé a s osobností dítěte se nic moc neděje. Změny nejsou tak převratné jako v útlém a předškolním věku nebo v období dospívání. Psychoanalýza označila tento věk jako období „latence“. Znamená to, že je u dítěte u konce část psychosociálního vývoje a pudová a emoční složka jedince je v klidovém režimu až do období pubescence. Psychologické studie ale poukazují na to, že vývoj dítěte plynule pokračuje a dítě dělá ve všech směrech výrazné pokroky (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Dle Thorové (2015) je dolní hranicí mladšího školního věku období, kdy dítě dosahuje školní zralosti a horní hranici tvoří nástup puberty. Mladší školní věk můžeme dále rozdělit na období raného středního dětství (od 6 do 9let) a pozdní střední dětství neboli prepubescence (od 10 do 11-12 let). Toto vývojové období charakterizujeme jako vyrovnanější, během kterého neprobíhají žádné výrazné změny. Důležitými prvky jsou sociální vazby, vrstevnický kolektiv a postavení dítěte v něm. Vrstevníci tvoří důležitou součást života dítěte mladšího školního věku a vrstevnický kolektiv má velký vliv na další sociální vývoj dítěte (Thorová, 2015).

4.1 TĚLESNÝ VÝVOJ

Školní věk představuje 8-9 let, která jsou plná tělesného a duševního vývoje. Zdravý tělesný vývoj dítěte hodnotíme hlavně podle výšky a váhy dítěte. Každý rok probíhá vážení i měření dítěte, při kterém zjišťujeme, jestli výška i váha odpovídají věku dítěte. Na začátku tohoto období měří chlapci a děvčata přibližně 117 cm a váží 21,5 kg. V průběhu dvou

následujících let vyrostou ročně o 6 cm a přiberou přibližně 3 kg. V 10 letech je průměrná váha dítěte 33,5 kg a výška 140 cm u chlapců, u dívek 33 kg a 139,5 cm. Rozdíly v ve výšce a váze chlapců a děvčat jsou tudíž zanedbatelné (Matějček, Pokorná, 1998).

Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) je vývoj všech pohybových i ostatních schopností závislý na tělesném růstu. Tělesný růst je v období mladšího školního věku rovnoměrně plynulý, právě proto se školní dítě většinou jeví jako harmonicky vyvinuté. Individuální růstové křivky u jednotlivých dětí jsou často odlišné v přírůstcích za rok, ale i v době, kdy se objevuje růstová akcelerace, což potvrzují mnohé studie. Dnešní děti školního věku jsou průměrně větší a silnější než děti před třiceti lety. Tento rozdíl je ale spíše způsoben rychlejším růstem v útlém a předškolním věku (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Vývoj a zrání konkrétních oblastí vede k rozvoji zrakového a sluchového vnímání do té míry, která je potřebná k tomu, aby se dítě naučilo číst a psát. Děti mladšího školního věku mají větší emoční stabilitu a jsou odolné vůči zátěži, což způsobují fyziologické změny centrální nervové soustavy. Dítě, které není dostatečně vyzrálé, se hůře přizpůsobuje školnímu prostředí, je emočně labilnější, neklidné, rychle unavitelné a soustředit se mu činí velkou námahu (Vágnerová, Lisá, 2021).

4.2 VÝVOJ ZÁKLADNÍCH SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ

Pokud pracujeme s určitou věkovou skupinou, v našem případě s dětmi mladšího školního věku, měli bychom znát základní informace právě o vývoji schopností a dovedností v tomto období. To se potvrdilo i v našem výzkumu, kdy pracovníci často zmiňovali aktivity, které pomáhají rozvíjet jemnou či hrubou motoriku nebo smyslové vnímání.

Hrubá a jemná motorika

Velmi významně a souvisle se po dobu mladšího školního věku rozvíjí jemná i hrubá motorika. Dětem se zlepšuje koordinace pohybů, které jsou rychlejší a svalová síla je větší. Proto v tomto období děti vyhledávají pohybové hry a sportovní kroužky, které vyžadují jejich obratnost, vytrvalost a sílu. Můžeme ale také pozorovat zlepšování výkonů v oblasti kreslení a psaní. Nejdříve vycházejí pohyby z ramenního či loketního kloubu, později dojde k jemnější koordinaci pohybů zápěstí a prstů. Motorický vývoj dítěte záleží na jeho věku, ale také na vnějších podmínkách. Pokud má dítě vhodné vnější podmínky, pozorujeme u motorických výkonů rychlejší a diferencovanější vzestup. Z toho plyne, že vývoj dítěte ovlivňují také rodiče, kteří mohou dítě v tomto směru povzbuzovat, nebo naopak tlumit. Pohybové výkony jsou také velmi ovlivňovány vnitřní a vnější motivací. Sociometrické studie zjistily, že tělesná síla a obratnost ovlivňují postavení dítěte ve skupině (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Jemnou motoriku podporujeme v rámci školního vyučování hlavně v nejnižších ročnících v hodinách psaní, pracovních činností či výtvarné výchovy. V období mladšího školního věku umí dítě lépe kontrolovat pohyby v aktivitách, které vyžadují přesnost. Z toho důvodu se děti naučí psát, rýsovat, kreslit, modelovat nebo hrát na nějaký hudební nástroj. V tomto období je také u konce vývoj spontánní kresby. Dítě se již snaží co nejpřesněji zachytit realitu, to odpovídá stádiu tzv. vizuálního realismu. Dítě již nemá tendence přehánět a přichází snaha o zachycení pohybu i perspektivy. Bez tréninku se vývoj kresby již nezlepšuje, ale dítě ji může zdokonalovat nácvikem či různými novými výtvarnými technikami (Thorová, 2015).

Smyslové vnímání

Smyslové vnímání tvoří druhou složku senzomotorické aktivity, která se v tomto věkovém období vyvíjí. Vnímání charakterizujeme jako složitý psychický akt, na němž se podílejí všechny složky osobnosti člověka (postoje, soustředěnost, očekávání, vytrvalost, i dřívější zkušenosti, schopnosti a zájem). Zejména ve zrakovém a sluchovém vnímání vidíme ve školním období velký posun. Dítě umí déle udržet pozornost, je vytrvalejší, pečlivé a jeho vnímání je méně závislé na okamžitých přáních a potřebách. Z dítěte se stává stále lepší a kritický pozorovatel. Věci po částech do detailů prozkoumává. Vnímání se stává cílevědomým, což můžeme označit jako pozorování. Vznik pozorovacích schopností se jeví jako velký krok v oblasti teoretické poznávací činnosti. Svět dítěte mladšího školního věku se zvětšuje a rozšiřuje v prostoru i v čase (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Vývoj některých oblastí v mozku tvoří předpoklad pro rozvoj zrakového a sluchového vnímání. Pro práci ve vyučování je důležitý rozvoj vidění na blízko, který umožňuje dítěti rozeznávat detaily. Zraková ostrost se dostává na optimální úroveň okolo 6. roku. Také se zlepšuje vizuální diferenciací neboli orientace detailů. Efektivitu vizuálního vnímání velkým způsobem ovlivňuje koordinace očních pohybů, která většinou dozrává kolem 6. roku. V tomto období také dozrává schopnost rozlišovat zvukovou podobu mluvené řeči neboli fonologická senzitivita. Pro čtení a psaní je potřeba, aby dítě umělo rozlišovat hlásky a slabiky. Fonologická diferenciací zaznamenává výrazný pokrok na začátku školní docházky (Vágnerová, Lisá, 2021).

Vývoj řeči

Dítě by mělo mít při nástupu do školy dostatečnou slovní zásobu a jazykové dovednosti. Mělo by umět mluvit o běžných věcech a rozumět mluvenému projevu či sdělení jiné osoby. Jazykové schopnosti se rozvíjejí vlivem vyučování, i když už jejich vývoj postrádá dřívější dynamičnost. Jejich slovní zásoba se neustále obohacuje o nové výrazy a pojmy, vědí čím dál

více informací o struktuře jazyka. Lépe chápou složitější sdělení a umějí se přesněji vyjadřovat. Jazyk je prostředkem k rozvoji poznávacích schopností (Vágnerová, Lisá, 2021).

Dle Thorové (2015) se rozdíly mezi dětmi v oblasti komunikačních schopností a dovedností spíše zvětšují, než aby se vyrovnávaly. Děti, které disponují dobrými čtenářskými i komunikačními dovednostmi, mají výrazně bohatší slovní zásobu. Na druhou stranu děti málo motivované ke čtení ve slovní zásobě silně zaostávají. V tomto období můžeme také zpozorovat pokroky ve fonetické stránce jazyka. Většina dětí umí správně vyslovovat všechny hlásky již před nástupem do školy. Existuje ale 40 % dětí, které mají při nástupu do první třídy problémy se správnou výslovností (Thorová, 2015).

4.3 KOGNITIVNÍ VÝVOJ

Podle Piageta je na začátku školního věku dítě poprvé schopno provádět skutečné logické operace a pravé úsudky, které jsou založeny na zákonech logiky. Toto logické usuzování se ale zatím týká pouze konkrétních věcí a jevů. V tomto vývojovém období se také koná přechod od názorného myšlení do stádia konkrétních operací. Nový vývoj myšlení spočívá v tom, že je dítě schopné různých transformací v mysli současně, chápe identitu, zvrátlost a dokáže propojovat různé myšlenkové procesy (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Děti se v mladším školním věku pokoušejí pochopit vzájemné vztahy mezi kategoriemi, rozlišovat nadřazené a podřazené pojmy a porovnávat je. Vývoj probíhá u deduktivního i induktivního myšlení. Děti vyvozují závěry, které nejsou vždy správné. Nekritické přijímání předpokladů a nedostatečné ustálení myšlenkových operací vedou k tomu, že dělají chyby. Pokud se dítě v určitých situacích špatně orientuje, začne používat vývojově nižší strategie myšlení. Pojem zachování (konzervace) považujeme za velkou změnu v myšlení dítěte. Konzervace se objevuje kolem 7. až 8. roku dítěte. Tento pojem vyjadřuje to, že dítě chápe podstatu znaků skutečnosti za proměny okolností. Ruku v ruce si s konzervací dítě osvojuje také schopnost decentrace. Decentrace znamená, že je dítě schopné hodnotit skutečnost z více pohledů a bere v úvahu různé vztahy a souvislosti. Spolu se změnou myšlení u dětí mladšího školního věku se vyvíjí i jejich chápání času a rychlosti. Školák si postupně vytváří komplexní představu o čase, mapu svého času, umí seřadit události chronologicky (Vágnerová, 2012).

4.4 EMOČNÍ VÝVOJ A SOCIALIZACE

Vstup do školy znamená pro dítě i začlenění do lidského společenství. Děti mají v mladším školním věku velmi blízko ke svým učitelům a spolužákům, podle kterých se snaží modelovat své chování. V třídním kolektivu se dítě neustále učí porozumět názorům, přáním a

potřebám druhých. Rozvíjí se u něj tedy schopnost sociálního porozumění a seberegulace. Dítě musí již umět odložit bezprostřední uspokojení svých potřeb a soustředit se na školní práci. Školní dítě si také začíná klást vzdálenější cíle, k jejichž naplnění musí vynaložit dlouhodobé úsilí. Při plnění vlastních cílů dokáží být některé děti velmi vytrvalé. Také se u dětí rozvíjí sebeovládání, které je výsledkem emoční reaktivity a volního ovládní emočních reakcí, které na sebe vzájemně působí. Sebeovládání také pozitivně ovlivňuje odolnost dítěte vůči zátěži a větší adaptabilitu. Pokročuje také vývoj emočního porozumění. Školák přichází na to, že své pocity, přání či motivy může před okolím skrýt, nikoliv ale před sebou samým. V pozdějším mladším školním věku si dítě začne uvědomovat, že je možná přítomnost několika protikladných emocí. Emoční vývoj je velmi závislý na sociálních zkušenostech dítěte a výzkumy zjistily, že se v případě stresových situací může objevit emoční regrese. V tomto období také dochází k vývoji sociálních kontrol, hodnotových orientací, morálního vědomí a jednání (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Nástup dítěte do školy pro dítě znamená velkou emoční zkoušku. Snadno se u něj může vytvořit školní fobie, která je způsobena především velkým důrazem na hodnocení a přísným dodržováním řádu. Na tvorbě sebepojetí, sebeúcty a sebevědomí se podílí zejména školní výkon a hodnocení. Dítě se také učí chápat a vyjadřovat své vlastní pocity, zvládat frustraci a pokud své emoce před vrstevníky nezvládne, zažívá pocity hanby. Pokud ve škole opakovaně selhává a není přijat učitelem, dostává se dítě k pocitu sebepodceňování a méněcennosti. V rámci sociálních dovedností dítě rozšiřuje okruh svých sociálních vztahů. Velkou hodnotu tvoří jeho kamarádi a spolužáci. Děti se učí poskytovat sociální podporu, být empatičtí a spolupracovat v kolektivu. V tomto věku pozorujeme velkou oblíbenost kolektivních her, soutěží a her společenských (Thorová, 2015).

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část se opírá a navazuje na teoretický základ, který se vyskytuje v první části práce. Součástí praktické části je výzkumné šetření, které bylo realizováno pomocí kvalitativních metod (polostrukturovaných rozhovorů). Tento výzkum probíhal ve školních družinách a v zařízeních mimoškolních volnočasových aktivit (domovy dětí a mládeže, střediska volného času, charity). Výzkum zjišťuje specifika práce s romskými dětmi, definuje doporučení pro tuto práci, srovnává dvě odlišná prostředí školních družin a nestrukturovaných volnočasových aktivit a definuje jejich shody či rozdíly.

5 METODICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU

Volný čas. Pro každého člověka má tento pojem jiný význam. Dospělí lidé by měli umět s těmito chvílemi sami co nejlépe hospodařit a tuto schopnost potom dále předávat svým dětem. V kapitole o volném čase jsme se dozvěděli, že jsou volnočasové aktivity důležitou součástí života všech lidí a speciálně u dětí mají velký význam. Efektivní trávení volného času děti rozvíjí po všech jejich stránkách a může je také vzdělávat. Získávají jeho prostřednictvím nové dovednosti, zkušenosti, ale i kamarády a sociální vazby. Romské děti a jejich volnočasové aktivity bude téma, kterým se budeme zabývat a snažit se na něj podívat z různých úhlů pohledu.

V praktické části diplomové práce se budeme zabývat problematikou volnočasových aktivit romských dětí mladšího školního věku v Olomouckém kraji. V rámci šetření jsme se rozhodli porovnávat volný čas v rámci školy, kam spadá školní družina, s volným časem, který romské děti tráví v nestrukturovaných volnočasových aktivitách. Volnočasové aktivity dětí jsou důležitým tématem napříč všemi věkovými kategoriemi. Umět vhodně, smysluplně, efektivně, ale přitom zábavně využívat náš volný čas se může jevit jako nesnadný cíl. Smysluplné trávení volného času u dětí mladšího školního věku z velké míry ovlivňují rodiče, ale také škola a kamarádi, což jsme se dozvěděli již v teoretické části. Děti z majority, které mají v ideálním případě pevné domácí zázemí, dobrou finanční podporu, oporu v rodičích a motivaci, mají větší pravděpodobnost trávit volný čas smysluplně a efektivně. Romské děti často vidíme bezprizorně běhat po ulicích, poplakovat se ve větších skupinách na nádražích nebo na jiných veřejných prostorech.

Rozhodli jsme se zaměřit právě na školní družiny a nestrukturované volnočasové aktivity, které romské děti navštěvují. Chtěli bychom zjistit, jestli existuje nějaký specifický přístup k těmto dětem a jak efektivně vést volný čas Romů. Tyto aktivity mohou na děti působit výchovně, preventivně a motivačně. Zaměřili jsme se na organizace, ve kterých děti tráví svůj čas rády, pravidelně tam dochází a aktivně se na chodu podílejí. První skupinou jsou již jmenované školní družiny, ve kterých děti tráví svůj volný čas, nicméně je to pořád pod hlavičkou a záštitou školy. Školní družiny dětem zprostředkovávají zájmové vzdělávání a spadají pod školská zařízení. Jejich práce se musí řídit školním vzdělávacím programem dané školy. Rozhovory v rámci první skupiny byly prováděny s vychovatelkami a pedagogickými pracovníky, kteří v družině pracují. Druhou skupinu tvoří organizace nestrukturovaných volnočasových aktivit. Zde byly rozhovory provedeny s pedagogickými pracovníky či sociálními pracovníky domů dětí a mládeže, středisek volného času nebo charit. Výsledky

výzkumu by mohly pomoci lidem, kteří by se v budoucnu chtěli věnovat právě těmto aktivitám. Zajímá nás, jestli existují nějaké rozdíly v trávení volného času ve školní družině a v nestrukturovaných volnočasových aktivitách. Chtěli bychom zjistit, jestli se budou přístupy, metody a celková organizace aktivit lišit, nebo se romství ukáže jako nejsilnější prvek, se kterým se nedá jinak pracovat a přístupy se budou jevit stejné nebo přinejmenším velmi podobné.

5.1 ZÁMĚR A CÍL VÝZKUMU

Záměrem diplomové práce je definovat úmysl práce s romskými dětmi, což může v budoucnu pomoci lidem, kteří budou chtít pracovat v tomto oboru. Dalším záměrem je vytvořit metodickou příručku pro pracovníky ve volnočasových aktivitách pro romské děti a porovnat práci ve školní družině s nestrukturovanými volnočasovými aktivitami. Tento výzkum může pomoci osobám, které pracují s romskými dětmi, může je přivést na jiné metody a způsoby práce, zamyslet se nad celkovým pojetím a nad organizací volnočasových aktivit.

Cílem výzkumného šetření je zmapovat specifika práce s romskými dětmi, definovat doporučení pro tuto práci, srovnat dvě odlišná prostředí, ve kterých se uskutečňují volnočasové aktivity a definovat jejich shody či rozdíly.

5.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Po studiu literatury, odborných dokumentů, konzultacích s odborníky a po shromáždění informací, které se výzkumu týkají, jsme stanovili několik výzkumných otázek. Odpovědi na tyto otázky následně hledáme ve výpovědích a odpovědích dotázaných pracovníků ve volnočasových aktivitách. Určili jsme si několik výzkumných otázek našeho šetření:

Jaká jsou specifika práce s romskými dětmi?

Existují rozdíly mezi volnočasovými aktivitami ve školní družině a nestrukturovanými volnočasovými aktivitami?

Ovlivňuje rodina a její prostředí trávení volného času romských dětí?

Co je důležité pro efektivní a smysluplné vedení volnočasových aktivit?

Ovlivňuje osobnost a kultura romských dětí volnočasové aktivity?

5.3 METODY SBĚRU DAT

Vzhledem k vybranému tématu jsme si zvolili kvalitativní výzkum. Hlavním rysem kvalitativního přístupu je dlouhodobost, intenzivnost a přesný zápis. Do kvalitativního

výzkumu nejdeme s předem stanovenou hypotézou, kterou bychom měli ověřit. Musíme si stanovit výzkumný problém, který budeme zkoumat. V průběhu výzkumu postupně pronikáme do situace a problém můžeme vyostřit případně pozměnit. Ke zjišťování objektivní reality používáme otázky, které nejsou dané pravdy. Spíše to jsou podněty k rozkrytí daného stavu věcí (Gavora, 2000).

Jako vhodnou techniku jsme vybrali rozhovor (interview). Interview patří mezi jedny z nejobtížnějších a současně nejvýhodnějších metod pro získávání kvalitativních dat. Při jeho zvládnutí nejde pouze o získávání potřebných sociálních dovedností a citlivosti, ale také o zdokonalování schopnosti pozorovat a umění tyto dvě metody vzájemně provázat a dokázat z nich pro výzkum vytěžit maximum. Z terminologického hlediska termínem interview označujeme rozhovor, který je prováděný a moderovaný s určitým účelem a cílem výzkumné studie. Interview je nejčastěji prováděno s jednou osobou. Dle míry strukturace můžeme interview rozdělit do třech základních skupin:

- nestrukturované interview,
- polostrukturované (semistrukturované) interview,
- strukturované interview (Mioviský, 2006).

Dle výše zmíněného máme na výběr z více typů interview. My jsme si pro kvalitativní výzkum vybrali polostrukturované interview. Polostrukturované interview vytváří kompromis mezi strukturovaným a nestrukturovaným interview a je to pravděpodobně nejrozšířenější podoba. Tazatel se drží předem nachystaných otázek, avšak průběžně reaguje na podněty, které přicházejí od respondenta. Nejedná se tedy jenom o sledování připraveného schématu (Skutil, 2011).

5.4 METODY ANALÝZY DAT

Pro analýzu získaných dat se nám zdála vhodná metoda vytváření trsů a metoda kontrastů a srovnávání.

Metoda vytváření trsů slouží k tomu, abychom konceptualizovali a seskupili určité výroky do skupin, např. dle rozlišení určitých jevů, místa, případů atd. Tyto trsy by měly vznikat na základě vzájemného překryvu neboli podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Touto cestou vznikají obecnější, induktivně formované kategorie, jejichž zařazení do určité skupiny je asociováno s určitými opakujícími se znaky, které jsou charakteristické určitým uspořádáním. Společným znakem trsu může být tematický překryv. Tematický překryv znamená, že vyhledáváme ve výrociích osob všechny pasáže, které se týkají jednoho úzce ohraničeného tématu. Základním principem této metody je srovnávání a agregace dat a má

dimenzi určité hierarchizace, neboť v ní prostřednictvím kategorizace zvolených základních jednotek vytváříme obecnější jednotky (Miovský, 2006).

U metody kontrastů a srovnávání někteří autoři upozorňují, že by mohla být některými ortodoxními zastánci kvalitativního přístupu vnímána jako nepatřičná. Avšak o jejím významu a užitečnosti nemůžeme pochybovat. Kontrastování je velmi důležitá technika, pokud od sebe potřebujeme lépe odlišit dvě identifikované kategorie a upozornit na jejich rozdíly, přestože mají zároveň mnoho společného. Kontrastování může být také užitečné při zdůraznění některých kontextuálních odlišností určitého fenoménu, který vlivem kontextuálních vztahů může mít různý charakter (Miovský, 2006).

5.5 METODA VÝBĚRU VÝZKUMNÉHO SOUBORU

V kvalitativních výzkumech se průběh výběru souboru výzkumného šetření realizuje podle jiných pravidel než ve výzkumu kvantitativním. Výzkumný vzorek nereprezentuje určitou populaci, ale problém (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Výzkum realizujeme s pedagogickými pracovníky nebo sociálními pracovníky, kteří pracují v oblasti volnočasových aktivit romských dětí. Tito lidé se v oboru vyskytují už nějakou dobu a zkoumanému tématu rozumí. Každý se na toto téma možná dívá z jiného úhlu pohledu a z jiné perspektivy. Každý jeden člověk, který byl ochotný poskytnout svoji výpověď, je odborníkem ve svém oboru.

Při zvolení metody výběru výzkumného souboru jsme brali ohled na celkovou koncepci, smysl a účel výzkumu práce. Určili jsme relevantní znaky základního souboru, které jsou podstatné pro náš výzkum a vyhledávali subjekty, které tento znak mají. Výběr výzkumného souboru pro uskutečnění výzkumu patří obecně mezi velmi obtížné fáze každé studie. V praxi bývá velmi náročné stanovit a zdůvodnit zvolená kritéria výběru, také zdůvodnit volbu metod výběru souboru, stejně tak jako na závěr skutečně všechny procedury správně provést a dodržet (Miovský, 2006).

Pro naplnění stanoveného výzkumného cíle a k nalezení odpovědí na výzkumné otázky jsme museli najít účastníky, kteří splňují stanovená kritéria. Zvolili jsme metodu příležitostného výběru výzkumného vzorku a záměrného (účelového) výběru výzkumného vzorku. Metoda příležitostného výběru je vcelku jednoduchá. Jejím základním principem je, že využíváme příležitosti, které se nám v průběhu realizace výzkumu vyskytují. Konkrétní strategie, které za účelem získání účastníků využíváme, mohou být rozdílné. Získávání nových účastníků by mělo být dostatečně efektivní z hlediska jejich počtu, bohatosti a teoretické saturace. Důležitou schopností výzkumníka je u této metody jeho pohotovost a improvizace a využívání různých

situaci k získávání účastníků (Charvát, 2004). Dle Miovského (2006) vyhledává záměrný výběr výzkumného souboru pouze takové jedince, kteří splňují daná kritéria a zároveň mají chuť se do výzkumu zapojit (Miovský, 2006).

Kritéria pro zařazení participantů do našeho výzkumu:

Pedagogický či sociální pracovník, který:

pracuje ve školní družině nebo mimoškolních volnočasových aktivitách,

pracuje s romskými dětmi,

je ochoten/ochotná se do výzkumu zapojit.

5.6 ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU

Ať už provádíme kvalitativní či kvantitativní výzkum, musíme vždy dodržovat určité etické dimenze výzkumu. Švaříček, Šed'ová (2007) ve své publikaci uvádí, že jsou to principy, které nemají přesně daná pravidla. Každý výzkumník musí sám posoudit a zvážit všechny etické aspekty. O těchto etických principech pojednávají ve svých publikacích např. Švaříček, Šed'ová (2007), Hendl (2005) nebo Skutil (2011). Etických dimenzí výzkumu je velké množství a my jsme se v našem výzkumu zabývali následujícími otázkami etiky výzkumu:

Otázka soukromí se týká především zajištění anonymity participantů. Identita participanta nemůže být odhalena ani ze souvislostí výzkumu, proto musíme provést určité změny. Všichni účastníci výzkumu byli informováni o zachování soukromí. Jména a údaje napovídající cokoliv o identitě účastníků nebyla uvedena.

Informovaný souhlas je dle Švaříčka, Šed'ové (2007) dokument, který obsahuje dobrovolný souhlas participantů s účastí ve výzkumném šetření (Švaříček, Šed'ová, 2007). V našem výzkumu jsme respondenty požádali o podepsání informovaného souhlasu, sdělili jim cíle výzkumu, ujistili jsme je o udržení anonymity a soukromí. Byli také seznámeni s možností kdykoliv od spolupráce na výzkumu odstoupit.

Nezkreslená prezentace výsledků výzkumu znamená, že jsme prezentovali pouze reálné výsledky výzkumu a žádné výsledky jsme úmyslně nezamlčeli.

Etické aspekty citování značí, že jsme se při citaci či při parafrázování řídili zásadami české státní normy.

Zpřístupnění práce účastníkům výzkumu znamená, že jsme každého účastníka výzkumu již v informovaném souhlase informovali o možnosti seznámení se s výsledky výzkumu.

V celém výzkumném šetření byl kladen důraz na to, aby nebyla participantům výzkumu způsobena žádná újma, nebylo ohroženo jejich psychické či fyzické zdraví a nebyla poškozena jejich práva (Hendl, 2005).

6 REALIZACE VÝZKUMU

Po dostatečném zjištění potřebných informací a zdrojů jsme začali realizovat výzkum v září minulého roku. Pomocí metody záměrného výběru výzkumného vzorku jsme vybrali z okolí mého bydliště v Olomouckém kraji pět pedagogických pracovníků ze školského sektoru, což byly především vychovatelky ve školních družinách a pět respondentů, kteří pracují v mimoškolních volnočasových organizacích pro romské děti. První rozhovory byly provedeny ve školách přímo s vychovatelkami. Při každém interview jsme přišli přímo do prostředí dané školy, většinou do školní družiny. Tam proběhly v klidu a v soukromí rozhovory, které většinou trvaly v rozmezí 30 minut až jedné hodiny. Postupem času jsme se dozvídali stále více informací ohledně tohoto tématu a postupně se ve vedení interview zlepšovali. Za druhou skupinou respondentů z volnočasových aktivit pro romské děti jsme se vydali až měsíc po skupině první. Navštívili jsme města Kojetín, Přerov, Prostějov či Hranice na Moravě. Často jsme za těmito pracovníky přijeli přímo na jejich pracoviště, kde se interview uskutečnilo. Všichni respondenti byli velice milí, ochotní a sdělní. Poskytli nám opravdu velmi užitečné informace nejen pro výzkum, ale také mnohé rady do praktického života pro lidi a studenty, kteří by se chtěli vydat v budoucnu touto cestou. Ukázky rozhovorů najdeme na konci práce v příloze.

6.1 ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA VÝZKUMNÝCH DAT

Prostřednictvím rozhovorů jsme získali kvalitativní data, která byla potřeba zafixovat a přichystat na další analýzu. Následně jsme data analyzovali a vyhodnotili prostřednictvím metody vytváření trsů.

Člověk, který výzkum provádí je schopný si zapamatovat obsah sdělení respondenta, nikoli ale detaily sdělení. Protože mohou mít různé přerušování, odmlčení či změny hlasu výpovědní hodnotu, bylo třeba si data zaznamenávat. Kvalitativní data byla zaznamenána na audiozáznam pomocí mobilního telefonu či diktafonu. Velká výhoda této metody je autentičnost mluveného slova a zachycení všech kvalit. K analýze získaných dat bylo zapotřebí převést zvukový materiál do textové podoby neboli provést tzv. transkripci. Hendl (2005) ve své publikaci uvádí čtyři metody, jakými je možné převod uskutečnit. My jsme si vybrali metodu doslovné transkripce. Dle Hendla (2005) je to proces, ve kterém se uskutečňuje převod mluveného projevu rozhovoru do písemné podoby. Při této metodě je vhodné zdůrazňovat důležité pasáže podtrháváním, přidávat komentáře nebo vytvářet seznamy a srovnávat

jednotlivé úseky textu (Hendl, 2005). Doslovná transkripce je sice metoda časově nejnáročnější, ale na druhou stranu nejpoužívanější a nejobsažnější (Skutil, 2011).

Po opakovaném čtení vytvořených rozhovorů bylo vymezeno sedm hlavních témat (trsů), které považujeme v rámci této práce za stěžejní. Postupně jsme v textu vyhledávali úseky a věty související s danými oblastmi. Do tabulky (viz. níže) jsme posléze zapisovali + nebo -. Plus znamená, že informace z dané oblasti byly v textu zmíněny v pozitivním smyslu, byly užitečné a můžeme je hodnotit jako kladnou hodnotu. Naopak znaménko minus značí, že informace z oblasti byla zmíněna ve smyslu negativním jako věc, která celý trs záporně ovlivňuje. Pro potřeby této práce znamená pojem pozitivní informace něco, co realizaci činností a aktivit usnadňuje, práci dělá efektivnější nebo to může být faktor, který děti k těmto aktivitám motivuje. Negativní informace naopak označuje něco, co komplikuje přístup dětí k těmto aktivitám, působí na ně demotivačně nebo to může být faktor, kvůli kterému nejsou aktivity efektivní. Po analýze textů interview následovalo porovnání dvou vybraných prostředí, z čehož vzešel výsledek výzkumu. Každý trs obsahuje také graf. Grafy byly koncipovány na základě počtu pozitivních či negativních informací. Oranžové řady označují počet negativních informací u jednotlivých prostředí a modré řady počet informací pozitivních, které byly v rozhovorech zmíněny v rámci jednotlivých trsů.

Tabulka 1: Porovnání školních družin a nestrukturovaných volnočasových aktivit

TÉMA	ŠKOLNÍ DRUŽINA	NESTRUKTUROVANÉ VOLNOČASOVÉ AKTIVITY
RODINA	++ -----	+++++++ +---
ŠKOLA A VZDĚLÁNÍ	+++ -	+++++
PRAVIDLA	+++	++++
ROMSKÁ KULTURA	+ ---	++++
OSOBNOST DÍTĚTE	+ ---	+++++
FINANCE	+ ---	+ ----
MOTIVACE	++	+++

Legenda

+ ...informace zmíněna v pozitivním smyslu, kladná hodnota pro dané téma, trs ovlivňuje pozitivně

- ...informace zmíněna v negativním smyslu, záporná hodnota pro dané téma, trs ovlivňuje negativně

6.1.1 TRS RODINA

První skupinou, na kterou se v rámci výzkumu zaměříme, bude rodina. Rodina ovlivňuje dítě celý život. Působí na něj ve vzdělávání, volnočasových aktivitách a dalších směrech. Konkrétně pro Romy je rodina velmi důležitá jednotka, která jejich život opravdu zásadním způsobem ovlivňuje, což jsme se dozvěděli i v teoretické části v kapitole o rodině. Proto jsme se rozhodli vybrat rodinu jako trs pro analýzu interview. Působí romská rodina na dítě v pozitivním či negativním smyslu v rámci volnočasových aktivit? Je rodina důležitý faktor, který ovlivňuje naši problematiku? Vyskytují se rozdíly v názorech na toto téma dvou porovnávaných prostředích?

V rámci této oblasti bylo zjištěno, že názory se ve dvou porovnávaných prostředích liší (viz obrázek 1). Ve školní družině se objevují spíše informace, které na rodinu poukazují v negativním světle. Jsou zde názory, že romská rodina dítě nepodporuje, svým způsobem na něj působí demotivačně, nemá zájem o rozvoj dětí v rámci volnočasových aktivit, není dítěti oporou a zdrojem poznání potřebných pro výkon těchto aktivit. Avšak v mimoškolním sektoru volnočasových aktivit se objevují převážně opačné názory. Většina informací směřují k myšlence, že pokud se s rodinou umí pracovat, dokáže být pro dítě velkou oporou a podporou ve výkonu volnočasových aktivit. Také se zde zmiňuje, že nestrukturované volnočasové aktivity často navštěvují všichni sourozenci a ti nejstarší jsou pro mladší děti vzorem a svým způsobem i „vychovateli“. Dále je v rozhovorech zmíněno, že někteří rodiče mají u těchto organizací pracovní smlouvu a pracují zde jako uklízečky či údržbáři. Celkově je z rozhovorů patrné, že téma rodiny s naší problematikou velmi úzce souvisí a zásadním způsobem ji ovlivňuje. Všichni respondenti se shodují na tom, že rodina znamená pro Romy vše. Vazby v rodinách jsou velmi silné a úzké, proto mají rodiče na děti obrovský vliv. Při hlubším zamyšlení nás může napadnout, že tyto dva odlišné přístupy mohou být určitě způsobené tím, že školní družina je pořád školská instituce, nachází se na území školy a rodiče si od ní drží dostatečný odstup. Naopak aktivity mimo školu mohou rodinným příslušníkům připadat bližší,

přátelštější, a proto k nim mají jiný postoj. Toto téma bylo v rozhovorech nejfrekventovanější a zmiňovali ho pracovníci z obou prostředí. Proto bychom měli klást velký důraz na práci s rodinou a prostředím, ze kterého dítě pochází a podle toho volit vhodné činnosti, aktivity a přístupy.

Ukázky z rozhovorů

„Když chcete vzít dítě na tábor nebo na výlet, tak vám ty děti musí svěřit a rodiče vám musí důvěřovat. Pokud vás neznají, nesvěří vám dítě. Také je důležité vědět z jaké rodiny a poměrů dítě pochází, s tím se dá pracovat dál. Rodiče zveme i na různá vystoupení a oni opravdu chodí. Občas se i stane, že rodiče nechtějí, aby jejich děti chodily do speciální školy a domlouvají u nás doučování.“

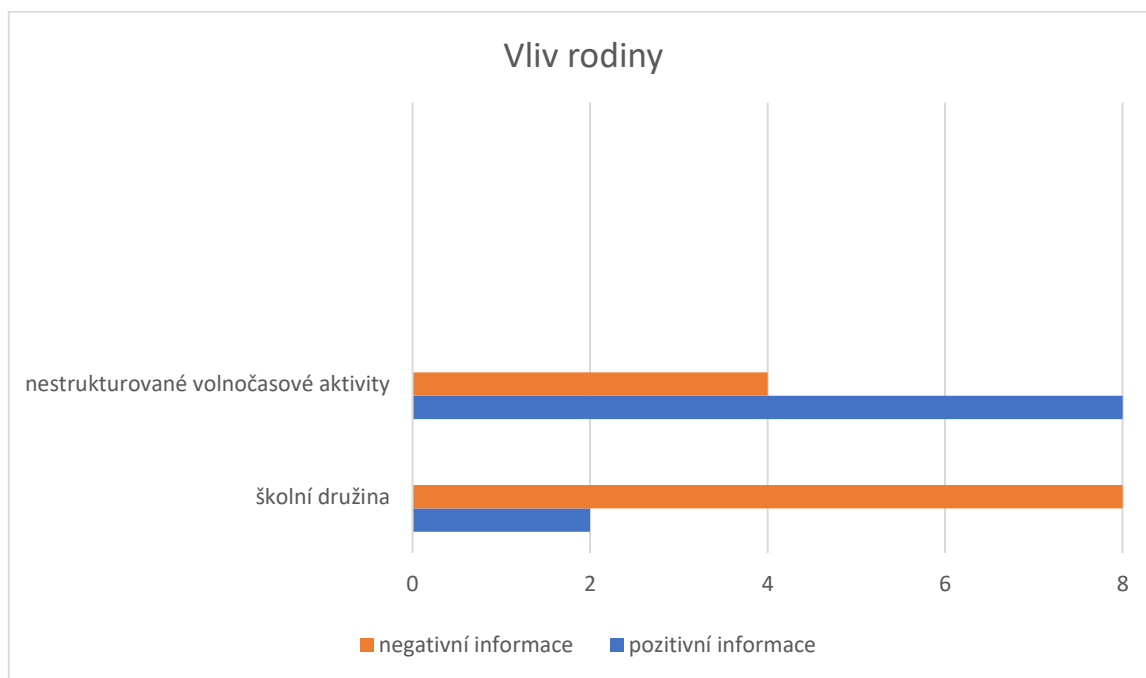
„Snažíme se, aby se rodiče dětem věnovali a účastnili se s nimi nějakých aktivit. Proto rodiče často zveme do klubovny. Někteří naši zaměstnanci, kteří tady mají dohodu o provedení práce jsou z řad maminek, které tam třeba chodí uklízet nebo tatínek, který dělá údržbáře. Celkově se snažíme romskou komunitu začlenit do aktivit, které pořádáme.“

„Klademe důraz na vzdělání a na práci s celou rodinou. Když pracujete pouze s dětmi, ale s rodinou ne, potom to nemá žádný efekt. Proto klademe důraz na terénní práci a chodíme do rodin. Děti jsem brala i ke mně domů, já jsem taky Romka, aby viděly, jak mohou žít.“

„Je to poměrně dost času, ale u nás družina v podstatě zastupuje roli rodiny. Děti si v družině dělají domácí úkoly, které by s nimi doma rodiče neudělali, protože o děti nejeví dostatečný zájem.“

„Ano, rodiče jsou bez zájmu ve většině případech, ani se dítěte nezeptají a deníčky nekontrolují. Neříkám, že všichni, ale převážná většina. I když jim řekneme třeba, že jejich dcera je velmi nadaná na výtvarné činnosti a že by ji mohli přihlásit do nějakého kroužku, neudělají to.“

Obrázek 1: Trs rodina

6.1.2 TRS ŠKOLA A VZDĚLÁNÍ

Nyní se budeme věnovat další oblasti, která se zaměřuje na školu a vzdělávání. Z rozhovorů vyplynulo, že učitelé a nejrůznější pedagogičtí pracovníci na školách mohou svým způsobem ovlivnit volnočasové aktivity dětí, se kterými pracují. Mohou je podporovat a motivovat v aktivitách, které jim jdou, ve kterých se cítí dobře. Škola může dítě různými způsoby podporovat v úspěchu v rámci volnočasových aktivit. Na druhou stranu mohou právě i volnočasové aktivity ovlivňovat práci dětí ve škole, což je velmi zřejmé z mého výzkumu.

Zjistilo se, že volnočasové aktivity a škola jsou dvě hodnoty, které na sebe vzájemně působí a ovlivňují se. Ve všech provedených rozhovorech bylo zmíněno, že se s dětmi ve volnočasových aktivitách věnují domácím úkolům a celkově povinnostem do školy. Několikrát bylo řečeno, že doma si děti úkoly již neudělají a nejsou potom dostatečně do školy připraveny, proto se s nimi věnují těmto činnostem. Z rozhovorů jsme se dozvěděli, že pracovníci ve volnočasových aktivitách kladou velký důraz na vzdělávání dětí a chtějí, aby si své školní povinnosti řádně plnily. Ve většině rozhovorů bylo také zmíněno, že romským dětem poskytují bezplatné doučování. V oblasti školy a vzdělání převažovaly především pozitivní informace. Negativní informace se týkaly pouze školních družin, kdy družinářky zmiňovaly, že děti berou družinu pořád jako školu a nedokáží se pořádně uvolnit a v rámci jednotlivých aktivit projevit. Objevil se i názor, že pomocí volnočasových aktivit se děti snaží motivovat k lepším školním

výsledkům. V rámci této oblasti bylo zjištěno, že názory se zásadním způsobem neliší a v obou prostředích převládají spíše pozitivní informace.

Ukázky z rozhovorů

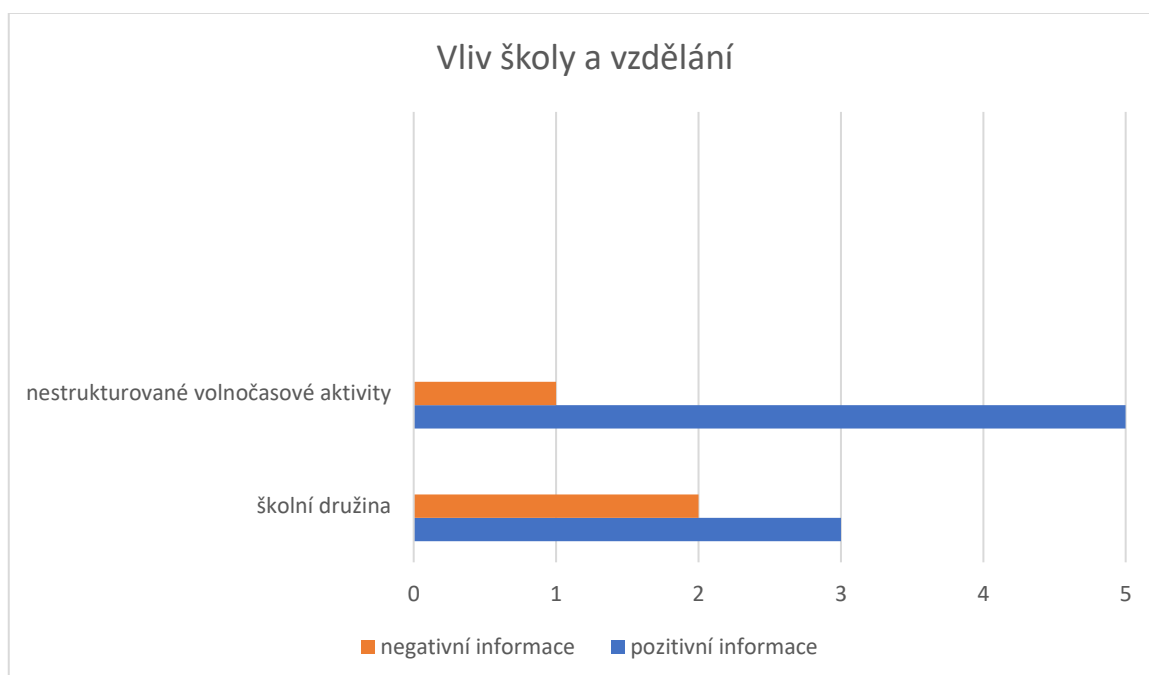
+, „U dětí, které chodí do školní družiny máme jistotu, že budou mít napsané úkoly a budou alespoň trochu připravené na další vyučovací den.“

+, „Naším hlavním cílem je motivovat je ke studiu. Za můj největší úspěch považuji děti, které mi prošly pod rukama a teď studují vysoké školy. Snažíme se je k tomu vést už od té první třídy.“

+, „Se školou hodně spolupracujeme. Pokud dítě nefunguje ve škole, nemůže se s námi účastnit různých výletů nebo soutěží. Je to pro ně potom velká motivace se ve škole dobře chovat a plnit si povinnosti. Paní učitelka má na ně velkou páku. Vždy řekne, že to řekne Robertovi a nikam nepojede a to na ně platí. Když se naučí ve škole spolupracovat, tak mu začne záležet i na prospěchu a začne třeba navštěvovat doučování.“

-, „Zdá se mi, že družinu berou pořád jako školu a jako místo, kde už občas nechtějí být, což je asi pochopitelné. Přeci jen jsou pořád ve školním prostředí, ve školní budově, takže mají pořád pocit toho školního tlaku nebo jak bych to řekla. Samozřejmě se snažíme tyto pocity alespoň částečně odbourat.“

Obrázek 2: Trs škola a vzdělání

6.1.3 TRS PRAVIDLA

Další kategorií a oblastí, na kterou se náš výzkum zaměří budou pravidla. Pravidla se jeví jako důležitá součást práce s dětmi. Z provedených interview můžeme dojít k mnoha závěrům. Jsou pravidla celkově podstatnou hodnotou pro práci s romskými dětmi, nebo se budou prezentovat spíše jako záporný jev, který negativně ovlivňuje práci s romskými dětmi v rámci volnočasových aktivit? Jsou pravidla důležitá a měli bychom na ně brát zvláštní zřetel? Liší se nastavování určitých pravidel v oblasti školní družiny a nestrukturovaných volnočasových aktivit? Je temperament romských dětí tak silným faktorem, že nastavení pravidel nebude fungovat?

Z výzkumu vyplynulo, že v obou prostředích se pravidla hodnotí pouze pozitivně, je na ně kladen velký důraz a v názorech není žádný rozdíl. Všichni respondenti zmiňovali, že pravidla jsou velmi důležitá pro práci s romskými dětmi, ne-li nejdůležitější. Upozorňovali na to, že je velmi důležité si stanovit hned od začátku jasná pravidla a hranice. Pokud děti tyto pravidla poruší, musí okamžitě následovat trest. Mnoho respondentů řeklo, že odměna a trest je velmi dobrý prostředek, který v běžné praxi používají. Z rozhovorů je jasné, že to není jen o tom pravidla vymezit, ale důsledně kontrolovat jejich dodržování a případné přestupky okamžitě trestat. Mnohokrát bylo zmíněno, že pokud nenásleduje okamžitý trest za jejich nedodržování, ztrácejí pravidla efekt. Respondenti poukazují na to, že děti nejsou z rodin zvyklé respektovat pravidla, proto je to musí učit. To stejné platí i pro slušné chování. Jeden respondent zmínil, že je to běh na dlouhou trať, který se ale jednou vyplatí.

Ukázky z rozhovorů

+, „U nás v kroužku se děti seznámí s ostatníma dětma a ty je naučí pravidla. Máme pravidlo číslo jedna, nesmíme mluvit sprostě. Děcka z ulice přijdou a vždy mluví sprostě, za to dělají pět kliků. Dále nesmí kouřit, a to ani před budovou. Učíme je, že je to pro ně ostuda. Těch pravidel máme víc, ale musí se striktně dodržovat, takže je lepší mít míň pravidel, ale hodně na ně dbát. Protože jakmile poruší jeden, tak všichni.“

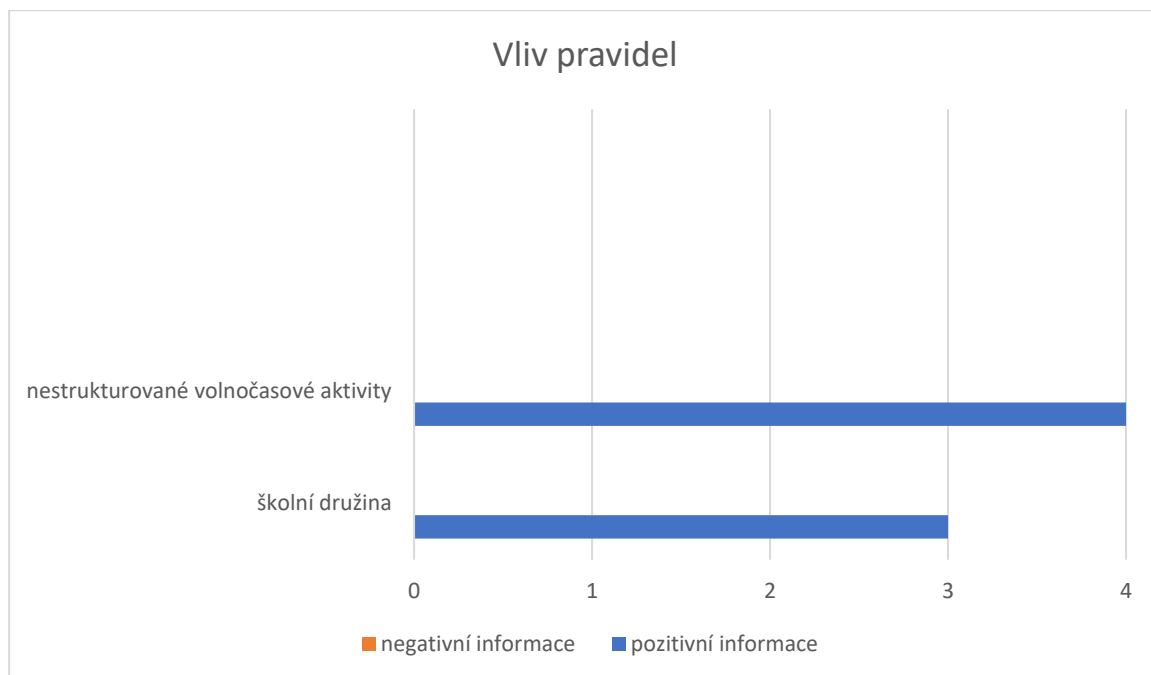
+, „Za nedodržování pravidel musí následovat okamžitě trest. Ostatní děti se mu pak smějí a má to efekt. Děti, které jsou v kroužku děle učí nové děti pravidlům a to funguje velice dobře. V našem kroužku se děti učí překonávat překážky a dodržovat pravidla.“

+, „Romské děti nejsou v rodině vedeny k dodržování pravidel a bez těchto věcí je práce s nimi velmi těžká. Proto je důležité mít i v družině jasná pravidla. Strašně dlouhou dobu trvá,

než si na to zvyknou. Myslím si, že děti z majority si rychleji zvyknou na pravidla a jejich dodržování. Je to práce pořád dokola a dokola, nejdůležitější je důslednost.“

„Základem jsou pravidla. Jednoduchá, která oni pochopí. A důležité je, že při porušení musí okamžitě následovat trest. Jsou to pravidla v kroužku, prostřednictvím kterých pochopí i pravidla v životě. Pravidla musí být stejná pro všechny bez výjimky. Jeda výjimka a máte konec.“

Obrázek 3: Trs pravidla

6.1.4 TRS ROMSKÁ KULTURA

Další důležitou oblastí, na kterou se zaměříme, bude romská kultura. Každá kultura je něčím specifická a jistým způsobem nás ovlivňuje, o čemž pojednává i úsek teoretické části zaměřený na kulturu Romů. Náš výzkum by měl přijít na to, jestli romská kultura opravdu působí nejen na chování dětí, ale také na volnočasové aktivity. Je efektivní a smysluplné zařazovat prvky romské kultury do aktivit pro tyto děti? Je vhodné podporovat děti v jejich „romství“, blíže jim přibližovat romskou kulturu a sám jako pracovník s těmito dětmi znát o této kultuře určité informace? Bude rozdíl ve využívání prvků romské kultury ve dvou odlišných prostředích?

Z rozhovorů vyplynulo, že názory na zařazování romských prvků do volnočasových aktivit se ve dvou porovnávaných prostředích liší. Školní družina považuje romskou kulturu převážně za negativní prvek. V rozhovorech je často zmiňováno, že romství děti ovlivňuje negativně. Několik respondentů zmínilo, že velký problém se vyskytuje v používání romského jazyka. Pracovníci ze školních družin si stěžují na to, že děti mezi sebou mluví často romsky a oni jim potom nerozumí. Také se vyskytují názory, že děti už svoji kulturu ani pořádně neznají a romské hodnoty jim nic neříkají. Naopak respondenti pracující v nestrukturovaných volnočasových aktivitách mají odlišný názor. Romskou kulturu zmiňují jako pozitivní jev. Říkají, že se často snaží prvky jejich kultury do aktivit zařazovat, děti to baví a mají potom větší motivaci. S romskou kulturou se snaží pracovat skrze hudbu, tanec nebo zpěv. Často se s dětmi tančí na romské písně nebo je zpívají, povídají si o jejich kultuře, historii. Chápu romskou kulturu jako něco, co může děti motivovat a povzbudit. Zmiňují, že každý člověk, který pracuje s romskými dětmi, by se měl o jejich kulturu a historii zajímat a něco o tom vědět.

Ukázky z rozhovorů

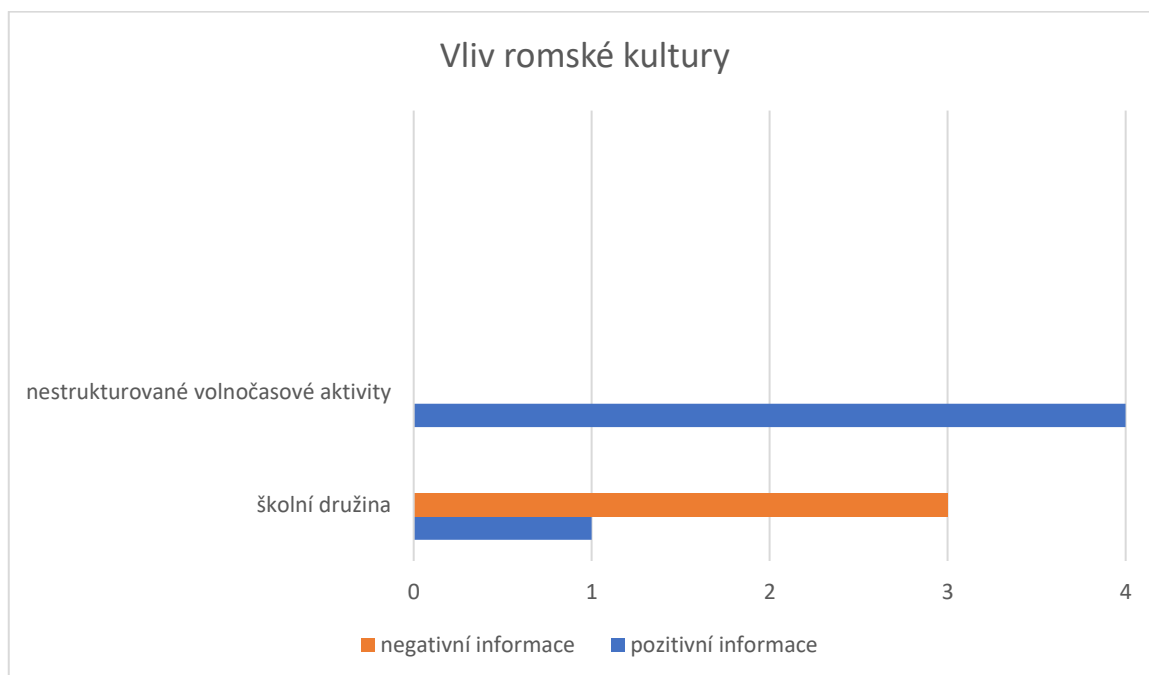
■ „Myslím si, že romská kultura je hodně důležitá. Zařazujeme ji do té hudby, tanců, písniček. Máme tam vlastně i zapojené romské rodiče, kteří umí hrát na hudební nástroj. Každoročně se účastníme Romské pouti, která je provozovaná na Svatém kopečku v Olomouci. Občas i vaříme romská jídla.“

■ „Povedlo se nám i zajistit romské kroje přes jeden projekt. Paní nám na míru ušila romské kroje a ty používáme dodnes. Hodně jsme s tanečním kroužkem vystupovali na různých akcích, na Dni Romů, vánočních besídkách atd. Na Den Romů jsme vždy i chystali program. Pokaždé to obsahovalo nějakou přednášku, např. o tradicích nebo historii Romů. Pozvala jsem i řadu Romů, kteří by mohli být pro naše děti určitým vzorem.“

■ „Válčí tady mezi sebou dvě romské znepřátelené rodiny a děti z obou rodin chodí k nám do školy, některé dokonce do stejné třídy. Ty rodiny si mezi sebou něco udělaly a střídaly po sobě tady na náměstí. Často to ovlivňuje atmosféru ve škole, je tam velká rivalita. Děti jsou proti sobě naočkované od rodičů, potom vzniká často agresivní chování, nadávky, urážky.“

■ „Romskou kulturu do aktivit nezapojujeme. Já osobně se je snažím přimět, aby mezi sebou nemluvily romsky. Ti malošci používají takové to jejich „čaja“ a „more“. Ale snažím se, aby mezi sebou romsky děti moc nemluvily, protože jim nerozumím, což je pro mě velký handicap, protože nevím, jestli si mezi sebou nenadávají. Mně přijde, že ty děti samy o té jejich kultuře moc neví, nemají ji zažitou. Dříve se s tím pracovalo víc.“

Obrázek 4: Trs romská kultura

6.1.5 TRS OSOBNOST DÍTĚTE

V tomto trsu se zaměříme na osobnost dítěte, konkrétně dítěte romského. Asi každý člověk z majority vnímá, že Romové jsou typičtí svojí náturou a temperamentem. Často bývají charakterizováni jako emotivní, citově nestabilní, empatictí a temperamentní. Informace o jejich mentalitě se vyskytují i výše v teoretické části. Lidé z většinové společnosti neboli z majority si často na jejich chování stěžují. Nelíbí se jim, že jsou hluční, na veřejnosti po sobě křičí a bývají sprostí. Vlivem nepříznivých okolností, kterým museli v průběhu své historie čelit žijí pouze přítomností. Na minulost ani budoucnost nemyslí. V rámci výzkumu se snažíme přijít na to, jestli osobnost romského dítěte ovlivňuje oblast volnočasových aktivit a organizaci aktivit pro tyto děti. Bude osobnost dítěte považována jako kladná hodnota, která volný čas dětí ovlivňuje pozitivně, nebo nikoliv? Uvidíme rozdíl v názorech ze dvou odlišných prostředí?

V rámci kategorie osobnost romského dítěte jsme z rozhovorů zjistili, že se názory ve dvou porovnávaných prostředích zásadně liší. Plusové a minusové hodnoty vyšly u každé kategorie přesně naopak. V prostředí školních družin se objevovaly nejčastěji názory, že temperamentní osobnost romského dítěte celý proces jeho rozvíjení spíše narušuje a působí negativně. V interview bylo často zmíněno, že jsou děti neposedné, nepozorné, neudrží pozornost a potřebují neustálou zpětnou vazbu a velkou pozornost od svého okolí. Jejich

temperament jim často nedovolí se na různé aktivity dostatečně soustředit, proto velmi často zmiňují, že je efektivní střídat různé hry a aktivity. Pokud dochází k častému střídání činností, existuje zde šance, že se děti budou soustředit a plnit zadané aktivity. V nestrukturovaných volnočasových aktivitách vnímají respondenti osobnosti dětí jako pozitivní faktor, se kterým je potřeba pracovat. Pokud se pracovník zvládne na dítě napojit a pochopit ho, práce s dítětem bude potom snadnější. Pracovníci volnočasových aktivit velmi často zmiňují, že právě romské děti mají spoustu energie, jsou živé, aktivní a s tím vším se dá krásně pracovat tak, aby to mělo pozitivní vliv na výkon volnočasových aktivit. Také tvrdí, že je velmi dobré aktivity, hry, soutěže přizpůsobovat právě vlastnostem dětí. V rozhovorech bylo také zmíněno, že romské děti nemají rády, když je na ně vyvíjen velký nátlak. Měli bychom s nimi mluvit klidně a nároky na ně klást postupně a pomalu. Z rozhovorů je patrné, že navzdory odlišným názorům v této oblasti se všichni respondenti shodují na vlastnostech romských dětí. Všichni charakterizovali jejich osobnosti velmi podobně a využívali stejná přídavná jména. Zdá se, že si pracovníci z mimoškolních volnočasových aktivit připouštějí více k tělu celou rodinu, se kterou také pracují. Romství dětí berou jako důležitou součást své práce a pracují s jejich temperamentem. V družinách si drží mírný odstup a pracovat s dětmi musí podle školního vzdělávacího programu, což může také omezovat vykonávané činnosti.

Ukázky z rozhovorů

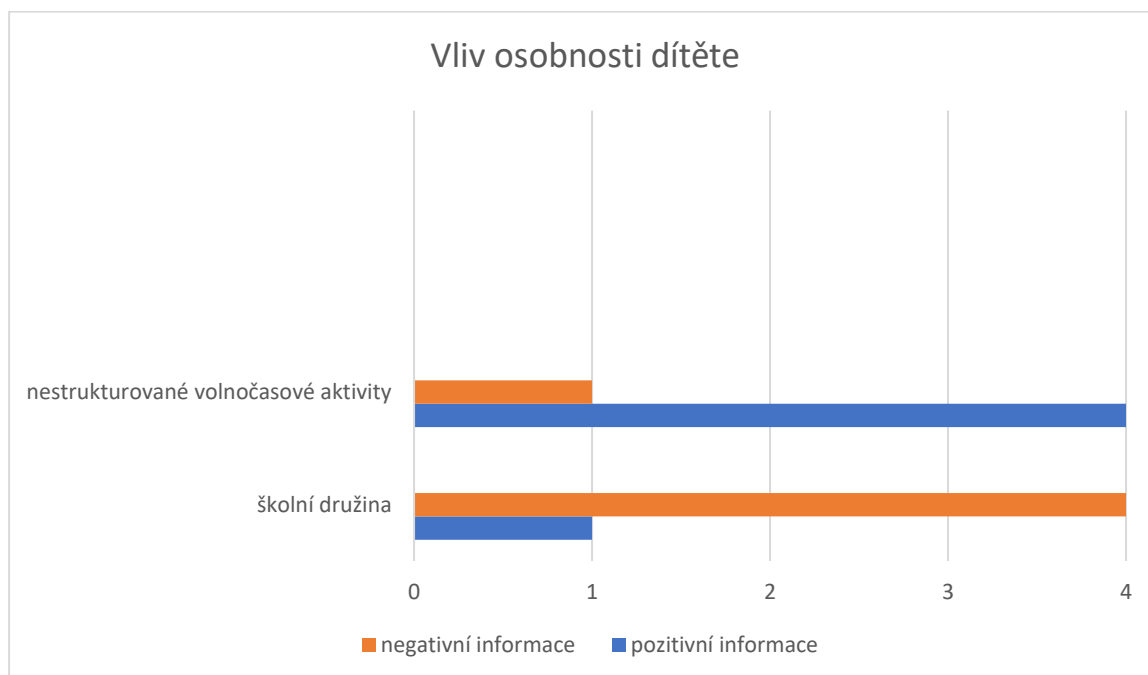
„Je to o tom, že pracujete s romskými dětmi. Ty hry, soutěže a i to doučování musí být vedené lehčí formou s častým opakováním. Romské děti jsou živé, plné energie. Pokud s tím umíte pracovat, může vám to do praxe hodně pomoci.“

„Musíte být spravedlivá. Vnímát jejich temperament a mentalitu a trochu se na ně napojit. Oni to pak cítí a vnímají. Bereme se všichni takoví, jací jsme i s chybami. Musíme přistupovat hlavně individuálně, soustředit se na jejich přednosti i slabiny a pracovat s nimi.“

„Musíte se obrnit trpělivostí. Oni jsou víc živí a temperamentní, je to velmi intenzivní. Často jsou neposední, pomalejší v pracovním tempu a nedávají pozor. Musíme jim vše několikrát opakovat. Oni vnímají vše okolo, ale jen ne to, co se jim říká. Musí se jim vše zdůraznit a postupovat po malých krocích. Rozfázovat si to.“

„Romské děti nemají disciplínu. Jsou více temperamentní a živé a potřebují daleko víc pozornosti. Neustále si něco zpívají, pobrukují si a vlní se. Oni rádi používají takovéto jejich „já jsem cikán, my to děláme jinak a takhle to dělat nebudu“. Například sezení. Oni přijdou do družiny, sednou si a dají si nohy na stůl a řeknou, že oni to ale takhle doma dělají.“

Obrázek 5: Trs osobnost dítěte

6.1.6 TRS FINANCE

Nyní se naše pozornost zaměří na oblast financí, která s naší prací neodmyslitelně souvisí. Většinu volnočasových kroužků pro děti musí rodiče platit a v mnoha případech to není levná záležitost. Na druhou stranu víme, že spousta nestrukturovaných volnočasových aktivit je pod záštitou neziskových organizací a jejich provoz je finančně velmi náročný. Bez potřebných dotací nebo projektů nemohou tyto organizace fungovat. V tomto případě máme několik otázek v rámci tohoto tématu. Ovlivňují finance nějakým způsobem volnočasové aktivity romských dětí? Jsou finance hodnotou, která ovlivňuje tuto oblast pozitivně nebo negativně? Budou rozdíly v názorech dvou porovnávaných prostředích?

Z analýzy rozhovorů je patrné, že názory ze dvou porovnávaných prostředích se absolutně shodují a převažují v nich negativní informace týkající se oblasti financí. Ať už ve školském či mimoškolském sektoru převažují názory, že nedostatek financí působí velmi negativně na volnočasové aktivity romských dětí. Byl zmiňován nedostatek financí ze strany romských rodin. Většina dětí pochází spíše ze sociálně slabších rodin. Právě kvůli nedostatku financí nemají možnost navštěvovat různé placené kroužky, které by je bavily, jako například fotbal, florbal nebo hra na hudební nástroj. Pracovníci z volnočasových nestrukturovaných aktivit opakovaně uvádějí, že jejich neziskové organizace, které pořádají právě tyto aktivity pro

romské děti, nemají dostatek financí. Nejsou finance na věci, které by pracovníci potřebovali pro celkové zlepšení chodu organizace, nejsou peníze na tábory nebo na výlety. Neustálé hledání finančních prostředků se jim jeví jako velmi vyčerpávající a demotivující. Někteří respondenti také zmiňují, že romské děti nechápu hodnotu peněz, protože je k tomu doma nikdo nevede. Proto často hračky ničí, jsou neopatrní, neumějí si věci a hraček vážit a pěkně s nimi zacházet. Jediná pozitivní informace v rámci financí je, že existují různé projekty a dotace, kterých neziskové organizace mohou využívat a zlepšovat tak chod a organizaci jejich institucí. Fungování těchto organizací nejčastěji závisí právě na různých dotacích nebo financích z projektů.

Ukázky z rozhovorů

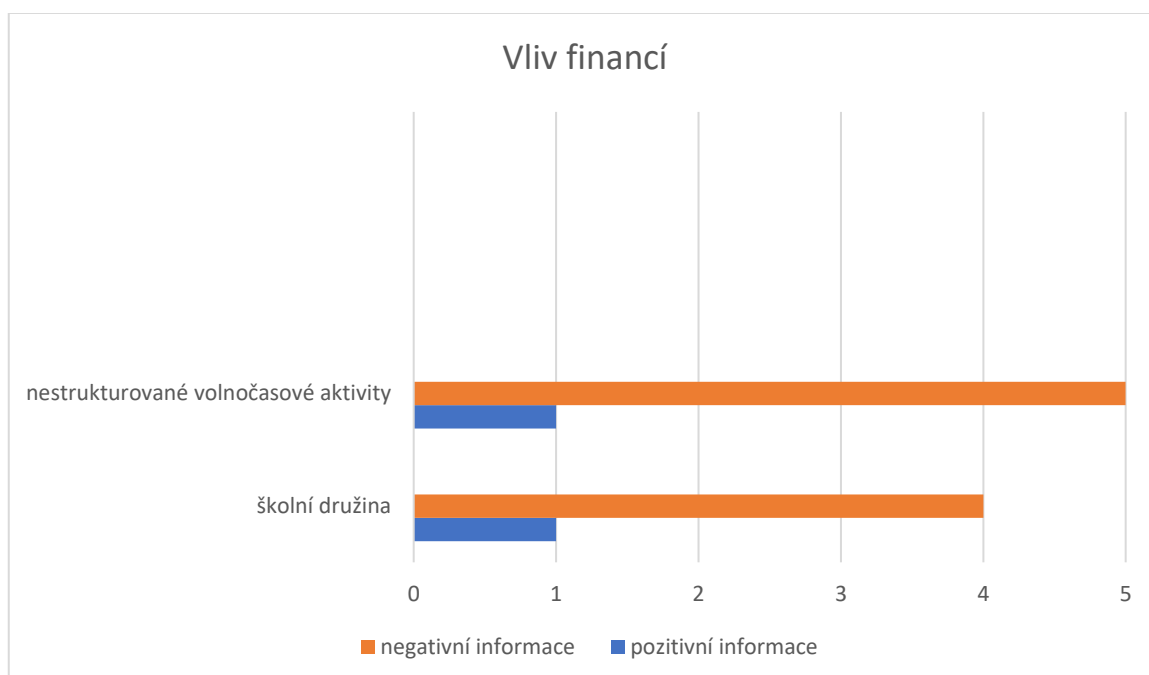
■ „U nás ve městě děti z málo podnětného rodinného prostředí mají úlevy z placení školného ve zdejší ZUŠ, ale opět nebyly schopné tam docházet.“

■ „Je náročné toto udržet dlouhodobě, protože dotace jsou jen na určitou dobu. Je to náročné, a proto někdy nejsme schopni vydržet dva roky v kuse, kdy musíme mít nějakou pauzu, což je špatně. To je nevýhoda neziskových organizací.“

■ „Kroužek funguje na bázi dobrovolnosti a žádný pracovník za to není placený, nikdo za to nic nedostane, tím pádem máme omezený počet lidí, kteří tyto aktivity organizují.“

■ „Neumí hrát stolní hry, ztrácí od toho různé části, vůbec si neumí hrát s hračkami. Ta hra jako taková pro ně nemá žádnou cenu, oni neví, kolik to stojí a že to má nějakou hodnotu.“

Obrázek 6: Trs finance

6.1.7 TRS MOTIVACE

V další části se zaměříme na také velmi důležitou kategorii motivace. Motivace se jeví jako jeden z nejdůležitějších faktorů při výkonu určité činnosti. V rámci tohoto výzkumu se budeme bavit o motivaci, která ovlivňuje romské děti při výkonu volnočasových aktivit. Právě romské děti jsou specifická skupina, která pro zvládnutí určitých her, úkolů a činností většinou potřebuje získat dostatečnou vnější i vnitřní motivaci. Můžeme si tedy položit pár otázek, které nás budou v rámci této oblasti zajímat. Ovlivňuje motivace výkon volnočasových aktivit romských dětí? Je motivace důležitým faktorem ve sféře volného času? Budou se lišit názory na motivaci ve dvou porovnávaných prostředích?

Z provedeného výzkumu vyplynulo, že názory na motivaci se neliší a u obou skupin se vyskytují pouze pozitivní informace. Z těchto výsledků je patrné, že pozitivní motivace může do značné míry ovlivňovat aktivity romských dětí v jejich volném čase. Ani jedna informace týkající se motivace nebyla zmíněna ve smyslu negativním. Vychovatelky i pracovníci v nestrukturovaných volnočasových aktivitách zmiňovali, že motivace je důležitá, zefektivňuje práci s dětmi a musíme se snažit ji u dětí budovat. Tento pojem byl v rozhovorech mnohokrát zmíněn ve spojení se vzděláváním. Termíny „motivovat ke studiu“ nebo „motivace ke vzdělávání“ se v textu vyskytly více než jednou. Z toho je patrné, že lidé pracující s romskými dětmi chápou volnočasové aktivity jako určitý prostředek k získání motivace ke studiu a vzdělávání. V rozhovorech zaznívalo, že na vzdělávání kladou velký důraz, snaží se jim vštípit, že vzdělání je pro ně velmi důležité. Právě prostřednictvím volnočasových aktivit se všichni pracovníci snaží žáky motivovat k dobrým výkonům ve škole, ale i v kroužcích a jiných aktivitách. Jeden respondent dokonce řekl, že za hlavní cíl jeho práce považuje motivaci dětí ke studiu. Z výsledků je patrné, že všichni lidé pracující s romskými dětmi se je snaží navést na správnou cestu a bezmezně je podporovat a motivovat k současnému, ale i budoucímu vzdělávání. Dále z rozhovorů vyplývá, že nezáleží pouze na motivaci k učení, ale celkově motivaci ke správnému a smysluplnému životu, který by mohli vést. Proto často oslovují nejruznější romské osobnosti, které jsou v životě úspěšné a daří se jim. Právě tyto lidé jsou pro děti velkými vzory.

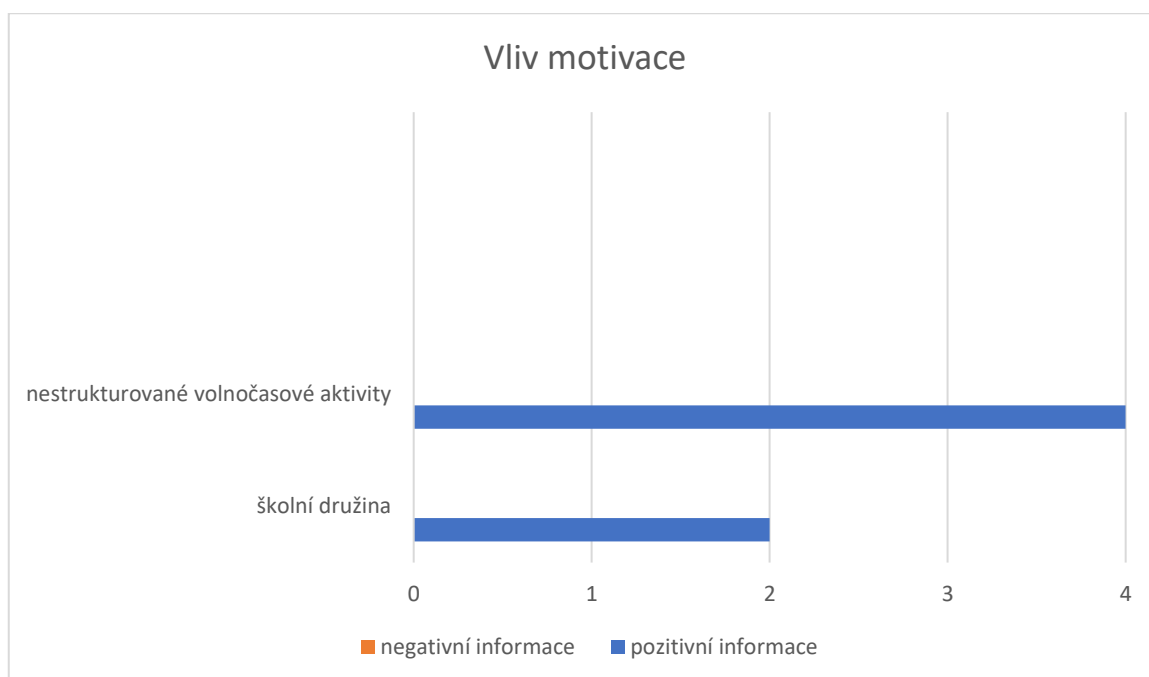
Ukázky z rozhovorů

„Snažíme se je motivovat, aby se šly po té deváté třídě aspoň vyučit a pracovat. Šli jsme s dětmi na exkurzi do lesárenské školy nebo jsme měli program „Romská star“. Pozvali jsme romské hvězdy, které něco dokázaly a přišly se na ně podívat rodiny s dětmi. Přijel například romský hudebník, kuchařka nebo vysokoškolský učitel. Vyprávěli o té jejich cestě, co zažili, jak se dostali k úspěchu, čím si prošli. To je pro ně taková motivace jít dál a zkusit něco víc.“

„Velmi důležité je u nich najít vzor a vnitřní motivaci. Musíte zvolit a hledat jiný přístup, který na ně funguje. S nimi to není jen tak jednoduché.“

„Děti musíme samozřejmě vhodně namotivovat a vysvětlit přesně a co nejjednodušeji, co se po nich chce. Vysvětlujeme jim vše postupně. Oni mají svůj temperament, musíte se s tím naučit pracovat.“

Obrázek 7: Trs motivace

6.2 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Z výzkumného šetření naší diplomové práce vyplynulo několik závěrů, ze kterých si dovolíme vytvořit krátkou metodiku pro práci s romskými dětmi ve volném čase:

Jak na to?

Pro efektivní a smysluplnou práci je vhodné romské děti dostatečně namotivovat. Aktivitu musíme prezentovat zábavnou a hravou formou, děti na ně nalákat, aby měly samy chuť je vykonat. Pokud děti známe, je dobré se zaměřit na to, co je baví a k čemu mají kladný vztah. Tyto věci můžeme následně zařadit do různých her. Je dobré se stát občas herci a komedianty, udělat si srandu sami ze sebe a zahrát dětem divadlo. Je vhodné si předem vytvořit plán, který ale kvůli temperamentu dětí budeme muset občas pozměnit. Proto musíme být pružní a flexibilní, nebát se změn a nových věcí. Umět rychle reagovat, pracovat intuitivně a umět improvizovat se považuje za velké plus při této práci. Aktivitu je vhodné často měnit, našim hlavním úkolem je co nejdéle udržet pozornost našich dětí. Známé činnosti nebo hry musíme obohacovat o nové prvky a různými způsoby je modifikovat, aby se děti nezačaly nudit. Sami musíme být nabití energií, dávat dětem najevo náš zájem a pozornost, protože to dokáží ocenit. Jelikož jsou u romských dětí velmi oblíbené sportovní a tělovýchovné aktivity, nesmíme se bát je využívat a nechat děti takzvaně vyblbnout. Znalost jejich kultury či tradic nám pomůže se k nim dostat blíže. Jelikož na sebe občas promluví romsky, je také dobré znát alespoň romské pojmy, které děti používají.

Od zábavy k pravidlům. Jelikož jsou romské děti velmi aktivní a divoké, je nesmírně důležité mít vytyčená pravidla a hranice. Důraz na pravidla se klade daleko více než u dětí z majority. Pravidel může být méně, ale musí být jasně a srozumitelně stanovena. Děti jim musí rozumět a vědět, že za porušení následuje trest. Trest musí proběhnout vždy. Proto musíme být v tomto ohledu velmi důslední a pečliví.

Důležitým bodem se také jeví romská rodina. Jelikož mají v rodině často silné vazby a pouta, je vhodné členy rodiny do volnočasových aktivit také zapojovat. Rodinné příslušníky můžeme zvat na různé besídky, akce nebo normálně do kroužků. Pokud budou mít rodiče zájem, je možné, že dítě začnou daleko více ve volnočasových aktivitách podporovat.

Dalšími vhodnými aktivitami se jeví také nácvik běžných každodenních činností zábavnou formou. Tyto činnosti se mohou zdát majoritním lidem samozřejmé, u romských dětí to tak bohužel není. Pomocí dramatizace můžeme ztvárňovat různé situace, ve kterých se děti mohou v realitě ocitnout, je to například jízda v autobuse nebo nákup v obchodě. Budou na tyto situace připravení a budou vědět, jak se mají chovat, což jim poskytne určitou úlevu a klid. Nesmíme opomenout hudební aktivity, zpěv, tanec nebo hru na hudební nástroje (můžeme využít i Orffovy nástroje). Vhodné je využít jejich energii pro smysluplné věci.

A co závěrem?

Jelikož jsou romské děti velmi citlivé, dokáží hodně věcí beze slov vycítit. Kamarádský přístup a empatie jsou ty správné postoje. Nevhodným se jeví velký tlak na děti. Nemají rády, pokud jsou do něčeho tlačeny. Pokud něco dělat nechtějí, nemá cenu je do aktivit nutit. Náš cíl je zapojit co nejvíce dětí na co nejdelší dobu do volnočasových aktivit a svým přístupem a zvolenými aktivitami je přesvědčit k tomu, aby přišly i příště.

6.3 DISKUZE A DOPORUČENÍ DO PRAXE

Hlavním výzkumným cílem naší práce bylo zmapovat specifika práce s romskými dětmi, definovat doporučení pro tuto práci a srovnat dvě odlišná prostředí. To předpokládalo zjištění, zda na děti působí v rámci těchto aktivit škola, rodina, pravidla, finance, motivace, jejich osobnost nebo romská kultura. Cíle práce byly tedy naplněny.

Obecně lze říci, že jsou určité kategorie, na kterých se lidé z těchto dvou prostředí shodnou, ale i kategorie na kterých nikoliv. Zvláštním zjištěním je, že většinou pracovníci ze stejného prostředí vnímají problém stejně (buď pozitivně nebo negativně). Z výsledků může také vyplývat, že by se pracovníci školních družin mohli zamyslet nad tím, jestli se blíže nepřibližovat romské nátuře, temperamentu, kultuře. Zajímat se o jejich historii, tradice, zvyky a život, protože v mimoškolním sektoru tenhle přístup funguje. Možná by jim to pomohlo se dětem více přiblížit a pochopit je. Zkusit brát jejich romství jako pozitivní a kladnou hodnotu, se kterou lze efektivně pracovat. Co se týče oblastí financí, motivace, pravidel a vzdělávání, mají v každém prostředí stejnou hodnotu. Finance jsou brány spíše jako jev, který aktivity ovlivňuje negativně. Je to hlavně z důvodu nedostatku financí pro provozování volnočasových aktivit a sociálně slabých rodin, ze kterých většina dětí pochází. Motivace je hodnocena velmi pozitivně jako hodnota, která může zásadním způsobem kladně ovlivňovat tuto problematiku. Pravidla jsou oběma prostředími vnímána jako velmi důležitá a zásadní pro práci s romskými dětmi. Vzdělávání a volnočasové aktivity jsou dvě hodnoty, které se navzájem ovlivňují a působí na sebe. Z tabulky č. 1 (viz. Výše) je také patrné, že téma rodina bylo v rozhovorech nejfrekventovanější a respondenti rodinu často zmiňovali. Z toho můžeme usoudit, že je rodina velmi důležitá jednotka, která působí nejen na romské děti samotné, ale také na osoby, které s nimi pracují.

Kvalitativním výzkumem bylo zjištěno, že pro práci s romskými dětmi je důležité nastavení a striktní dodržování pravidel, jasně vymezené hranice, trpělivost, spravedlnost a empatie. Respondenti často zmiňovali právě tyto vlastnosti jako velmi důležité pro výkon

činností s romskými dětmi. Tuto práci vnímají jako velmi náročnou, finančně nedocenenou, ale na druhou stranu smysluplnou a zábavnou. Respondenti tvrdí, že práce s romskými dětmi se velmi liší od práce s dětmi z většinové společnosti, a to hlavně kvůli jejich temperamentu a osobnosti. Jako pracovníci ve volnočasových aktivitách se dětem musíme přizpůsobovat, být pružní a flexibilní, neměli bychom striktně dbát na dodržování určité osnovy nebo plánu. Romské děti jsou divoké, živé, hlasité, potřebují pozornost, změnu činností, zábavu. I proto je práce s nimi často vyčerpávající a náročná. Poukazují na důležitost častého střídání her a činností, oživování běžných aktivit zábavnými prvky. Silně spjatá je s romskými dětmi jejich rodina a kultura. Jako pedagogičtí pracovníci bychom měli znát jejich rodinné poměry, historii, tradice, návyky a nejlépe i základy romského jazyka. Tímto způsobem se jim můžeme přiblížit, proniknout více do jejich světa a pochopit je. Z rozhovorů také vyplynulo, že romské děti jsou velmi citově založené a dokáží rozeznat dobrého a zlého člověka. Proto bychom k nim měli být upřímní, otevření, empatictí a spravedliví. Pokud si získáme jejich důvěru a respekt, máme napůl vyhráno.

Bylo by zajímavé uskutečnit výzkumy na téma volnočasových aktivit romských dětí v ostatních krajích České republiky, které by mohly dále pomoci rozvíjet a zlepšovat tyto činnosti. Zejména by byly zajímavé výzkumy na toto téma v Ústeckém kraji a jeho okresech, kde je opravdu velká koncentrace Romů. Mezi autory, kteří se zabývali podobným tématem, patří například Nikol Šteinerová se svou bakalářskou prací *Volný čas romských dětí a mládeže v Královéhradeckém kraji*. Její výzkum prokázal stejně jako ten náš, že bychom měli romskou kulturu znát a vycházet z ní. Pan Robert Sutorý se ve své bakalářské práci *Dopad volnočasových aktivit na romské děti na Hranicku* zaměřoval na to, jak jejich volnočasové aktivity ovlivňovaly středoškolské studenty. Zjistil, že volnočasové aktivity opravdu ovlivnily přístup dětí ke vzdělávání. Oba autoři se zaměřovali na jinou věkovou kategorii romských dětí než náš výzkum. Miroslava Panušková ve své bakalářské práci *Romské děti prvního stupně základní školy a jejich volnočasové aktivity* zjistila, že hlavním problémem malé účasti romských dětí v kroužcích je, že jejich rodiče také nemají žádné zájmy, což v našem výzkumu nebylo zmíněno.

6.4 VÝZKUMNÍKOVA REFLEXE

Po výběru tématu mé diplomové práce jsem se rozhodovala, jakým způsobem mám celou problematiku pojmout. Jelikož nemám žádné zkušenosti s prováděním kvalitativního výzkumu, musela jsem si nejdříve nastudovat metodiku z odborné literatury. Zpočátku jsem rozhovory vedla malinko nejistě, byla jsem nervózní a nebyla jsem si v pokládání otázek a celkově

vedením rozhovoru jistá. Mé strachy se ale s více zkušenostmi začaly vytrácet. Čím více rozhovorů jsem udělala, tím více jsem byla sebevědomá. Poslední rozhovory jsou provedeny daleko lépe ve srovnání s prvními rozhovory. Měla jsem díky provádění interview možnost podívat se do mnohých škol a organizací, za což jsem velmi vděčná. Všichni respondenti byli milí a vstřícní, za což jim patří velké díky. Protože se věnuji práci s romskými dětmi, provádění výzkumu mě velmi bavilo. Získávala jsem neustále nové informace. Vyslechla jsem si mnohé názory a viděla toto téma z různých úhlů pohledu. Doufám, že mě tato zkušenost pozitivně ovlivní v mé budoucí práci a budu schopná veškerých získaných informací využít. Výzkum mě jen utvrdil v tom, že touto profesní cestou se chci v budoucnosti dále ubírat.

ZÁVĚR

Závěrem se zpětně podíváme na celou naši práci a shrneme si teoretickou i praktickou část. V prvních krocích práce jsme vyhledali dostupné zdroje, které se týkaly Romů, jejich života, volného času a mladšího školního věku. Teoretická část práce nám podává informace, které jsou důležité pro praktickou část. Čtenář by se měl po přečtení teoretické části v tématu lépe orientovat. V této části je například teoreticky popsána mentalita nebo kultura Romů, která je v praktické části hojně zmiňována. Čtenář by měl získat veškeré informace, které využije při procházení praktické části.

V rámci realizovaného výzkumného šetření jsme se zabývali volnočasovými aktivitami romských dětí mladšího školního věku v Olomouckém kraji. Konkrétně v této diplomové práci jsme zjišťovali rozdíly mezi školní družinou a mimoškolními volnočasovými aktivitami, které navštěvují romské děti, definovali jejich shody či rozdíly a vytvořili metodickou příručku. Metodická příručka obsahuje podstatné informace pro práci s romskými dětmi a její specifika, které se mohou hodit pracovníkům ve volnočasových aktivitách pro romské děti.

Kvalitativní výzkum při porovnávání školních družin a mimoškolních volnočasových aktivit zjistil, že se názory pracovníků těchto dvou skupin ve většině oblastí shodují. Romství dětí převažuje nad všemi ostatními faktory a projevuje se jako velmi silný prvek, se kterým pedagogičtí a sociální pracovníci obou prostředí pracují velice podobně. Jejich názory v oblastech škola, pravidla, finance a motivace se shodovaly. Všechny tyto oblasti vnímají jako velmi důležité faktory, které ovlivňují volnočasové aktivity romských dětí. Zajímavým zjištěním pro mě ale bylo, že se názory velmi výrazně neshodují v oblastech rodina, kultura a osobnost dítěte. Jelikož považuji tyto tři oblasti za podstatné a významné, překvapila mě různorodost názorů pracovníků. Z analýzy rozhovorů jasně vyplývá, že si vychovatelé školních družin drží daleko větší odstup od romské kultury, od rodin dětí a romský temperament nevnímají jako pozitivní hodnotu. Naopak pracovníci v mimoškolních volnočasových aktivitách mají odlišné názory a tyto faktory vnímají spíše pozitivně jako věci, se kterými často pracují a aktivity se díky nim stávají efektivnějšími. Dalším zjištěním je, že pracovníci ze stejného prostředí vnímají většinou jednotlivé oblasti stejně nebo velmi podobně.

Ze zjištěných údajů výzkumného šetření lze také shrnout některá fakta. Všichni pracovníci s romskými dětmi vnímají při volnočasových aktivitách jejich odlišnost a aktivity se jim snaží přizpůsobovat. Vnímají děti jako živé, energické, aktivní a velmi temperamentní, proto uvádí jako vhodné časté obměňování činností, zpestřování aktivit a zaujetí pozornosti. Základem pro práci s romskými dětmi jsou pravidla a jejich důsledné dodržování. Jasně

vymezená pravidla a hranice mohou výrazným způsobem usnadnit realizaci činností a aktivit. Pracovník by měl být důsledný a spravedlivý. Kamarádský přístup s dostatečným množstvím empatie může také zjednodušit cestu k romským dětem. Důležitá je také znalost alespoň základů romské historie, kultury či tradic. Škola a volnočasové aktivity na sebe navzájem působí, proto můžeme jako pedagogičtí pracovníci tyto vztahy pozitivně ovlivňovat. Rodina pro Romy znamená celý život, proto je potřeba s touto hodnotou pracovat a zařazovat ji do volnočasových aktivit.

Věřím, že by tato diplomová práce mohla být přínosem pro osoby, které pracují nebo chtějí pracovat s romskými dětmi ve volnočasových aktivitách. Práce může napomoci k efektivní a správné realizaci a organizaci volnočasových činností a aktivit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍ ZDROJE

BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. Kontroverzně. ISBN 80-7220-180-8.

BALVÍN, Jaroslav. *Romové a volný čas: sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně 17.-18. října 1997*. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997, ISBN 8090214959.

COHN, Werner. *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 61 s. Studie, sv. 57. ISBN 978-80-7419-008-7.

DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-395-8.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: cesty Romů : 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995.

DOBŠÍKOVÁ, Eva, 1997. Vzdělávání a volný čas romských dětí a mládeže. In: BALVÍN, Jaroslav. *Romové a volný čas: sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně 17.–18. října 1997*. Ústí nad Labem: Hnutí R. ISBN 8090214959.

FOLTÝSKOVÁ, J. in NĚMEC, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

HÁJEK, Bedřich. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT, 2004, ISBN 80-86784-06-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova: (socializace a integrace menšin)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. ISBN 80-7318-424-9.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, ISBN 8071789275.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In *Romano džaniben*, 1996, roč. III, č. 1-2.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Můžeme se domluvit: Šaj pes dovakeras*. 3. nezměn. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, ISBN 8070679050.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena; HORVÁTHOVÁ, Jana; DAVIDOVÁ, Eva; LHOTKA, Petr etc. *Romové - tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, ISBN 80-7028-141-3.

JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 808647383x.

JAKOUBEK, Marek, 2009. Romská kultura – jedna z výrazných determinant chudoby a ekonomického neúspěchů Romů. In: KALEJA, Martin a KNEJP, Jan. *Mluvme o Romech*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 9788073687083.

KALEJA, Martin a Jan KNEJP, ed. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-708-3.

KALEJA, Martin. *Romové - otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2012, ISBN 978-80-7464-175-6.

KNOTOVÁ, Dana, 2011. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-223-9.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.

LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Rómovia, cigáni, kočovníci*. 2. vyd. Přeložil Jaroslava GLUTOVÁ. Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy Academia Istropolitana, 1997, ISBN 8096767429.

MATĚJČEK, Zdeněk a Marie POKORNÁ. *Radosti a strasti: předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk*. Jinočany: H & H, 1998. ISBN 80-86022-21-8.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Vyd. 5 dopl. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, ISBN 80-244-0497-4

NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002, ISBN 8073150123.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. Sešity (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). ISBN 80-86621-07-3.

PÁVKOVÁ, Jiřina a Bedřich HÁJEK. *Školní družina*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-268-3.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008, ISBN 978- 80-7367-423-6.

ROCHOVSKÁ, I. in KALEJA, M. a kol. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2012.

RYBÁŘ, Radovan. *Společenské soužití s národnostními menšinami: (Romové)*. Brno: Cerm, 2000, ISBN 8072041436.

ŘEHOŘKOVÁ, Marie, 1996. Kultura a volný čas. In: SPOUSTA, Vladimír, 1996. *Metody a formy výchovy ve volném čase: kultura a umění ve výchově*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 8021012757.

ŘEHULKA, Evžen, 1996. Psychohygienické aspekty využívání volného času. In: SPOUSTA, Vladimír, 1996. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 8021012749.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie]*. Vyd. 2. Praha: Portál, c2004, ISBN 80-7367-124-7.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5.

SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

SPOUSTA, Vladimír. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN isbn80-210-1274-9.

SPOUSTA, Vladimír. *Teoretické základy výchovy ve volném čase: Úvod do studia pedagogiky volného času*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994.

ŠIMÍKOVÁ, I., BUČKOVÁ, P., SMĚKAL, V. Sociální vyloučení Romů v perspektivě výzkumu. In NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: [multikulturní výchova v praxi]*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-182-2.

ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha: Grada, 2000. Poradce. ISBN 80-7169-528-9.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

VÁGNEROVÁ, Marie a Lidka LISÁ. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání třetí, přepracované a doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4961-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Print-Typia, 2001

Internetové zdroje:

108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách. *Zákony pro lidi – Sbíрка zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 24.03.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Pedagog volného času | NSP.CZ. *Národní soustava povolání* [online]. Copyright © 2017 Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 24.03.2022]. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/pedagog-volneho-casu>

Romové v České republice [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2014 [cit. 2022-03-10]. Prezentace ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=183>

Úvodní stránka | Vláda ČR [online]. Copyright © [cit. 10. 03. 2022]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/04-Strategie-romske-rovnosti-zacleneni-a-participace-2021---2030---textova-cast-cista_1.pdf

Virtuální knihovna Náhradní rodinné péče | uložičtř elektronikých publikací [online]. Copyright © [cit. 24.03.2022]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/romske-dite-v-nahradni-rodine.pdf>

Výzkum o postavení romských žen v České republice [online]. Praha: Slovo21, 2014 [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: https://www.slovo21.cz/images/dokumenty/DEF_VZKUM_O_POSTAVEN_ROMSKCH_EN_V_R_pdf_publicace9_2014.pdf

Zákony pro lidi. Zákony pro lidi – Sbíрка zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 24.03.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ

Tabulka 1: Porovnání školních družin a nestrukturovaných volnočasových aktivit	55
Obrázek 1: Trs rodina	58
Obrázek 2: Trs škola a vzdělání.....	59
Obrázek 3: Trs pravidla	61
Obrázek 4: Trs romská kultura	63
Obrázek 5: Trs osobnost dítěte	65
Obrázek 6: Trs finance.....	66
Obrázek 7: Trs motivace.....	68

SEZNAM ZKRATEK

atd.	a tak dále
tzn.	to znamená
např.	například
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
LMP	lehké mentální postižení
FRA	Agentura Evropské unie pro základní práva

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Rozhovor v rámci školní družiny

Příloha č. 2: Rozhovor v rámci mimoškolních volnočasových aktivit

Příloha č. 1: Rozhovor v rámci školní družiny

Kdybych chtěla pracovat u vás ve školní družině, co bych měla vědět?

Obecně byste měla vědět, jak fungují volnočasové aktivity, jak funguje školní družina a na jakých principech, jakou dokumentaci vedeme v družině. Nejdůležitější je mít pozitivní vztah k dětem. Opravdu se nebát s nimi pracovat a najít si k nim tu cestu, to je nejdůležitější.

Vidíte rozdíl mezi prací s většinou populací a romskou?

Určitě vidím velký rozdíl v charakteru a v temperamentu těch dětí, kdy romské děti jsou méně vedené z domu k disciplíně, jsou více temperamentní a živé a potřebují daleko víc pozornosti. Více touží po pozornosti a po úspěchu. Navíc většinou jsou z více početných rodin a mají více sourozenců, tak jsou zvyklí, že když se něco položí na stůl, tak rychle hrabou pro sebe. Tak jsem to vyzorovala, že sourozenecký boj o cokoliv je veliký.

Čili i váš přístup k romským dětem je jiný, než ke většinovým?

No snažím se jim rozhodně věnovat více pozornosti a učím je to, že není potřeba si vše okamžitě hrabat pro sebe. Já něco položím na stůl, co si má vzít každé dítě a prostě to vyjde na každého. Oni by byli schopní se poprat o to, kdo si to vezme dřív. Na tohle si dávám velký pozor a snažím se je to naučit. Jinak já osobně takhle nevidím rozdíly mezi romskými a většinovými dětmi, hodně si na tom zakládám, proto mi nedělá problém na romské škole pracovat. Oni rádi používají takové to jejich já jsem "cikán" a my to děláme jinak a takhle to dělat nebudu, snaží se toho využívat. V tomhle případě se je snažím uzemnit a řeknu, že jsme všichni stejní a všichni musíme dodržovat pravidla, to platí pro nás všechny. A pokud nejsou zvyklí z domu dodržovat pravidla, v družině prostě musí. Například sezení, oni mají takové to ležerní, že přijdou do družiny, sednou si a dají nohy na stůl a řeknou, že oni to takhle ale doma dělají. Takže potom je vlastně i učíte nějakým základům slušného chování. Snažíme se je i v družině co nejvíc ukázněvat. Taky co jsem si všimla je, že dlouho neudrží pozornost, to je asi kvůli té jejich povaze, a vůbec si neumí hrát s hračkami. Neumí hrát stolní hry, ztrácí od toho různé části, nedávají si na toto pozor, ta hra jako taková pro ně nemá žádnou cenu, oni neví, kolik to stojí a že to má nějakou hodnotu. Na to je opět musíme často upozorňovat, aby se chovali slušně nejen k lidem, ale i k různým věcem. Někdy si odnáší i nějaké ty suvenýry z družiny domů, což dělají i většinové děti, to nejsou jenom oni. Já teď hodně i pracuju na tom, abychom pořád jen nekreslili a nevyráběli, ale abychom i v rámci družiny dělali třeba nějaké pracovní listy a hráli stolní hry. Aby se to prostě naučili.

Pravidla a stanovení hranic. Jak moc je to při práci důležité?

Nejdůležitější. A hlavně důslednost, to je další bod číslo jedna. Oni strašně zkouší. Teď jsme v naší družině na oddělení dvě a já to vidím, že když jim něco nedovolím, okamžitě jdou

za tou druhou se zeptat. Takže je velmi důležité umět spolu komunikovat a chtít po dětech to stejné. Oni jsou prostě divocí, živí, akční, mají to v sobě. Velice často zpívají, pobroukávají si, vlní se. U těch menších se to ještě dá, ale čím jsou strašší, tím víc se to projevuje. Ty menší děti opakuji po starších, ale u nich je to napodobování daleko větší. Už v nižším věku se snaží chovat jako velcí a hrají si na dospěláky. Pozoruju to už třeba na klukovi ve 4. třídě, který velmi opakuje chování starších sourozenců a v podstatě se chová jako deváták.

Jak staré máte v družině děti?

Máme tam děti z přípravky, první třída, druhá, třetí a čtvrtá. Můžou k nám chodit i pátáci a šestáci, jen ale pokud dojíždí. V mém oddělení je 25 dětí, to je přípravka až druhá třída a kolegyně má ty starší a těch je 15. Máme jednu velkou družinu rozdělenou na dvě části. Oddělení se vlastně skládá z učebny a herny.

Jaké aktivity s dětmi ve školní družině provozujete?

My jedeme podle celoročního plánu, který tvoříme. Ten vytváří vedoucí vychovatelka nebo to u nás záleží na domluvě. Já jsem převzala ten minulý celoroční plán a upravila jsem ho podle svých zkušeností a znalostí. Třeba tento měsíc jsme měli téma lidské tělo a podle toho tématu se vám soustředí nejrůznější činnosti. Například jsme dětem dávali omalovánky s motivy lidského těla, oni strašně rádi vymalovávají, je to první věc, kterou vždy dělají, když přijdou do družiny. Taky jsme v rámci tohoto tématu dělali lidskou postavu a popisovali části těla. Kolegyně s nimi vyráběla lidský mozek z těstovin. Z toho celoročního plánu se ještě píše na každý týden plán a podle toho týdenního plánu se pracuje. Ten plán říká, že každý den se má dělat jiná činnost, takže my máme komunitní sezení (to je vlastně vyprávění k danému tématu), pak máme přírodovědnou hodinku, výtvarnou hodinku, hodinku zručnosti a sportovní hodinu. Každý den v týdnu se máme věnovat jedné z těchto činností. Takže školní družina by měla fungovat na tomto principu, při kterém dochází k všeobecnému rozvoji dítěte. Takže to je jak práce s nůžkami, s lepidlem, to je ta hodinka zručnosti, tak to vypravování, klasická výtvarka, tam například pracujeme často s vodovkami, protože to děti úplně nejvíc milují a sport.

Jaké činnosti děláte v rámci výtvarné a pracovní činnosti?

Jak už jsem říkala, základ je naučit děti pracovat s materiálem a s náradím či náčiním. Aby si dokázali ustříhnout papír, poskládat papír, lepit lepidlem. Jsou to takové základní dovednosti, které se učí děti už ve školce, oni to ale bohužel neumí. No a potom s nimi začneme vyrábět nejrůznější věci. Třeba teď jsme dělali podle šablony rukavice. Děti si vezmou šablonu, obkreslí si rukavice, vymalují je k danému tématu. Dál jsme dělali krmítka pro ptáčky, z barevného papíru jsme dělali svícny. Teď se blíží Mikuláš, takže jsme dělali masky na

gumičku. Tohle pak chceme zkusit spojit i s nějakou dramatizací, kdy by v těch maskách říkali nějaké mikulášské básničky a písničky. Ty výrobky se klasicky přizpůsobují ročním obdobím. Jinak výrobky, které děláme nejsou nijak moc náročné. Je by to jinak přestalo bavit. Samozřejmě náročnost se s vyšším věkem zvyšuje, starším dětem míň pomáháme, chceme to po nich preciznější. I v družině je trošku potřeba navazovat na výuku, všimnout si, jak drží tužku nebo jak sedí u stolu. Děti musíme neustále rozvíjet.

Co se týče komunitního sezení, jaké aktivity do něj spadají?

Je to vlastně takové vyprávění o různých věcech. My máme vlastně v oddělení hernu s velkým kobercem, takže si vždy s dětmi sedneme do kruhu a povídáme si na dané téma. My jim řekneme nějaké základní informace, oni řeknou, co vědí, co nevědí a vedeme debatu. Některé věci, které nám přijdou automatické a přirozené, tak oni neví. Proto tohle děláme, aby přijali nějaké informace a dáváme velký prostor na dotazy a snažíme se zodpovědět vše, co je zajímavé. Snažíme se jim předat něco nového, jaký by měl být vzorec toho správného chování. Ukazujeme jim při tom na dané téma obrázky, pouštíme videa, často to kombinujeme s hraním scének. I dramatizace se snažím zavádět, zatím se mi to moc nedaří, ale snažím se. Teď bude například téma Advent, takže si budeme vykládat o tradicích, o Vánocích, proč a jak je slavíme. Budeme si povídat, jestli ty tradice vůbec znají a doma dodržují.

Co spadá do sportovních aktivit, které s dětmi provozujete?

Tak opět záleží na ročním období. Když se dá, chodíme ven nebo na školní dvůr a v zimě občas do školní tělocvičny. Děláme s nimi soutěže v běhu, hod na cíl. Pak máme pomůcky na vytvoření překážkové dráhy, tomu říkáme „Přeskoč, přelez, podlež“. V družině máme i žebřiny, z čehož jsem nebyla úplně nadšená, ale zatím se nikdo nezranil. Také trénujeme házení, chytání, skáče přes švihadlo. Na sportovní činnost se zaměřujeme i v rámci přechodu na oběd a z oběda, kdy navštěvujeme kopec, prolézačky, kde se mohou uvolnit a hrajeme i různé hry po cestě, například Ovečky a vlky. Také občas chodíme na vycházky.

Jaké další aktivity s dětmi v družině děláte?

Hrajeme s nimi deskové a stolní hry. Oni si s nimi moc neumí hrát, nejsou na to zvyklí, takže to trénujeme. Milují hru Žížaly, je jednoduchá a rozvíjí u dětí matematické schopnosti. Tímto způsobem trénujeme matematiku a zároveň si pohrajeme. Dále hra Princezny, to je spíše pro holčičky, dále hra Dobble. Ty hry, co máme v družině, jsou většinou zaměřené na rozvoj nějakých dovedností a schopností. Dále hrajeme karty, oni ty karetní hry také vůbec neznají, tak je to všechno musíme učit. Také zkusíme hrát například hru Aktivity. Zjistila jsem, že si pořádně nedokážou přečíst, co je na kartičce napsáno a nemají představivost a fantazii, hlavně na pantomimu. Postupem času se to učíme, chce to čas. Musí se rozvíjet i po této stránce,

předvádění, napodobování, fantazie a představivost. Navíc oni nemají problém se předvádět, upozorňovat na sebe, nějaký stud také nemají.

V předchozích rozhovorech jsem se dozvěděla, že v některých družinách si žáci musí dělat domácí úkoly. Jak je to u vás?

Domácí úkoly se píšou, když přijdeme po obědě. U určeného stolu si sednou, vytáhnou si domácí úkoly a začnou si je psát. Vychovatelka není povinna jim ty úkoly kontrolovat, nezodpovídá za to, je potřeba, aby si to ti rodiče zkontrolovali. Samozřejmě se jim snažíme pomoci to pochopit a vysvětlit, pokud tam je ten čas a prostor. Mnohdy se stává, že ani nerozumí tomu, co mají dělat. Málokdo z nich umí dobře číst, to tak pozoruju, že mají problémy se čtením. Domácí úkoly si tam můžou udělat, ale také nemusí.

Myslíte si, že je pro děti lepší si udělat úkoly v družině?

Za mě ano. Tím, že v té družině stejně musí být, tak si ten domácí úkol můžou splnit už tam a potom doma už mít více volného času. Vždy to záleží na nich a na rodičích. Pokud tam je ten prostor, čas a klid k tomu, tak proč ne. Odpoledne už pak nemají žádnou povinnost.

Snažíte se aktivity v družině střídat?

Oni jsou temperamentní, takže už v odpoledních hodinách většinou nedokáží něco dlouho jen poslouchat, proto se ty aktivity snažím nějak obměňovat. Po vyučování se s nimi snažíme hrát v herně nějaké kolektivní hry. Je to takzvaná hra na žraloka, kdy já dělám žraloka, povídám přitom, kde ten žralok dnes všude byl a kolik snědl lidí a oni přede mnou utíkají. Mají to straně rádi. Je to taková ta hra na vybláznění. Přece jen já mám ty menší děti, které už odpoledne bývají unavené. Oni se při těchto hrách vyřvou, uvolní se a je třeba na to brát ohled. Většina z mých dětí jsou ještě k tomu dojíždějící a ráno brzo vstávají. Na té odpolední družince už jde opravdu vidět, že jsou unavení, takže s tím musím pracovat. Snažím se střídat aktivity, aby měly nějakou změnu. Nechci je přetěžovat, když je někdo fakt hodně unavený, nechám ho jen tak ležet na koberci. Hlavně kluci, tam je potřeba hodně toho uvolňování a blbnutí na koberci. Výhodou té naší družiny je, že je veliká, takže si například můžeme házet míčem, skákat přes švihadlo nebo házet na cíl. Řád se musí dodržovat vždy, ale všeho s mírou. Já mám ráda pracovat pocitově, a ne podle nějakých tabulek. Když přijdou do družiny, musí si odložit aktovku na své místo, sednout si a počkat na to, až se jim řeknou pokyny. Střídáme řízené a spontánní aktivity podle rozpoložení a nálady dětí.

Zařazujete do aktivit prvky romské kultury?

Nezapojujeme. Já osobně se je snažím přimět, aby mezi sebou nemluvily romsky. Ti malošci používají takové to jejich „čaja“ a „more“. Ale snažím se, aby mezi sebou romsky děti moc nemluvily, protože jim nerozumím. Je to pro mě velký handicap, protože nevím, jestli si

mezi sebou nenadávají. Mně přijde, že ty děti samy o té jejich kultuře moc neví, nemají ji zažitou. Dříve se s tím pracovalo víc.

Myslíte si, že je ovlivňuje jejich rodina?

My máme v družině strašně moc sourozenců. Tam jde vždy vidět, jak se navzájem brání. Starší sourozenec bude vždy stát za tím mladším a bránit ho, přijde jim to automatické. Oni jsou obecně orientovaní na rodinu, to je pro ně modla. Takže samozřejmě je rodina v jisté míře ovlivňuje, bohužel ne vždy jen pozitivně. Oni jako rodina drží pospolu a brání se navzájem. Tam hodně funguje to, že starší sourozenci přebírají roli a povinnosti rodičů, oni si to tak umí zařídit.

Myslíte, že jste pro vaše děti vzorem?

No, to si úplně asi nemyslím. Vzor asi ne. Myslím si, že jsem si za tu dobu vybuodovala nějakou autoritu, nemůžu říct, že stoprocentní. Oni když nechtějí, tak s nimi nehne nic. Na druhou stranu mám s nimi i lehce kamarádský vztah, já se jim snažím co nejvíce přiblížit, pochopit je a nemám problém s fyzickým kontaktem. Oni tu lásku a péči potřebují, doma ji většinou nemají, tak se přijdou rádi přitulit, obejmout se. Ví, že jsem přísná, ale ten fyzický kontakt u mě přímo vyhledávají.

Poslední otázka, vyjmenujte pár aktivit, které děti dělají nejraději.

Nejraději si malují s vodovkami, kreslí a vybarvují. Co se týče sportovních aktivit, milují hrát badminton. A ještě teda holky milují pracovat v malé kuchyňce.

Příloha č. 2: Rozhovor v rámci mimoškolních volnočasových aktivit

Kde pracujete a čím se zabýváte?

Pracuji na městském úřadě v Hranicích na odboru sociálních věcí.

Jakým způsobem jste zapojen do volnočasových aktivit romských dětí?

Tady v Hranicích funguje Člověk v tísni, Charita Fénix, ale já pracuji v Domu dětí a mládeže, který už funguje asi 20 let. V roce 2001 jsem založil romský kroužek a nalákal tak děti na volnočasové aktivity a cílem toho kroužku bylo motivovat je ke vzdělávání. Takže tam je vlastně doučování a vše směřuje k tomu, aby skončili na vysoké škole. A když se to nepovede tak aspoň na tu střední s maturitou.

Jak to u vás v romském kroužku funguje?

Kroužek pod hlavičkou Domu dětí a mládeže je pro děti od 5 do 19 let, s tím, že když tam má sourozence nebo je na vysoké škole, tak v tom kroužku pokračuje dál. Tyto děti na vysoké škole se stávají lektory a doučovateli dětí, které jsou na středních školách.

Romský kroužek je v provozu každý den?

Kroužek funguje na bázi dobrovolnosti a žádný pracovník za to není placený, nikdo za to nic nedostane, tím pádem máme omezený počet lidí, kteří tyto aktivity organizují. Dům dětí a mládeže má svoje zaměstnance, ale v našem kroužku máme své vlastní dobrovolníky. Je nás strašně málo, proto to není každý den. Ve středu máme sportovní kroužek, který se koná v tělocvičně. V pátek je hudební kroužek na našem Domečku. Doučování bývá buď v kroužku, online nebo dojíždíme do rodin. Na Domečku máme i počítačovou učebnu. Takže středa, pátek pravidelně. Snažíme se zaměřit na děti všestranně a hlavně je nalákat, aby je to bavilo. Proto se zaměřujeme na sport i hudbu a samozřejmě i na doučování, protože náš cíl je hlavně vzdělání dětí.

Co přesně s dětmi v kroužku děláte?

Primárně máme ten sportovní, který má nalákat děti z ulice. Mají tam všichni přístup bez nějaké evidence. Nemusí chodit pravidelně, je to na nich. Seznámí se tam s ostatníma dětma a ty je naučí pravidla. Máme pravidlo číslo jedna, nesmíme mluvit sprostě. Děcka z ulice přijdou a vždy mluví sprostě, za to dělají 5 kliků. Děti, které chodí pravidelně už ty kliky dělají automaticky a noví se chtějí předvést, že také umí kliky, takže takhle to funguje. Dále nesmí kouřit, a to ani před budovou, učíme je, že je to pro ně ostuda. Ani na táborech se nesmí kouřit. Těch pravidel máme víc, ale musí se striktně dodržovat, takže je lepší mít méně pravidel, ale hodně na ně dbát. Protože jakmile poruší jeden, tak všichni.

Potom máme ještě taneční a hudební kroužek. Ono se říká, že každý Romák umí tancovat nebo zpívat nebo hrát na nástroj. V tanečních nebo hudebních kroužcích mají různé závody,

soutěže, vystoupení a jezdí po České republice, to už je pro ně taková prestiž. Tam už jsou přísnější pravidla a my spolupracujeme se školou. Pokud dítě nefunguje ve škole, co se týče chování, tak nemůže jet, tím pádem nemůže jet nikdo, to je tvrdý trest. Tím pádem je to pro ně i velká motivace se dobře ve škole chovat a plnit si povinnosti. Paní učitelka má na ně velkou páku, vždy řekne tak já to řeknu Robertovi a nikam nepojedeš, to na ně platí. Když se naučí ve škole spolupracovat, tak mu začne záležet i na prospěchu. Když mu něco nejde, zjistí, že má možnost chodit na doučování. Ale v tom ho ti rodiče vůbec nepodporují. Takže na ně musíme mít vliv my a říkat mu, že je to správné. Máme i naši kapelu. Na Domku je pro ně veškeré vybavení i nahrávací studio. Naše kapela potom vystupuje pro veřejnost, pro Hraničáky.

Ve sportovním kroužku je učím hlavně pravidlům a fair play. Hrajeme košíkovou, fotbal, florbal, házenou a další sporty. Oni neznají tu hru ani pravidla, takže je to všechno učíme. Jsou to děti z ulice, většina nemá ani přezůvky a hrají bosky. Dále používáme kruhy, žíněnky, matrace. Děláme různé soutěže. Ten program musí být hodně živý, všichni něco musí dělat naráz, aby nikdo nečekal. Aktivity musí být energické, živé. Používáme také švihadla, trampolíny a různé pomůcky. Často se to zvrhne ke zpěvu a tanci, například začaly švihadlo používat jako mikrofony. Vzal jsem je také teď v zimě na bruslení. Také pořádáme různé besídky, například Mikulášskou, kdy si děti program samy vymyslely a nachystaly i masky. Naše děti jsou moc rády, že se jim někdo věnuje.

Program a aktivity kroužku určujete vy nebo děti?

R: Určuji je já, ale pokud mě potom poprosí, že chtějí dělat nějakou aktivitu, tak jim vyjdu vstříc. Ale tohle pouze v případě, že se dobře chovají ten den.

Pořádáte akce i o víkendech a prázdninách?

Ano, občas jezdíváme o víkendech na výlety. Teď jsme byli například v Dinoparku. Snažím se ty děti učit fungovat mezi lidmi, ve společnosti. Učíme je, jak se chovat v autobuse, ve vlaku, ve frontě. Dále si osvojujeme základní věci jako je poprosit, poděkovat, omluvit se. Každý si řekne, že je to samozřejmé, ale u nich není. A v létě pořádáme tábory. Tam se taky dodržují všechna pravidla.

Spolupracujeme s ostatními neziskovkami, navštěvujeme se, pořádáme soutěže. Například byla soutěž o nejlepší obraz, kdy děti malovaly a byla výstava jejich obrazů v letním kině a vyhodnocení těch nejlepších.

Jak pracujete s nedodržením pravidel?

Okamžitě musí následovat trest. Dělá kliky a ostatní se mu smějí a má to efekt. Děti, které jsou v kroužku déle učí nové děti pravidlům, to funguje velice dobře. Takže tam už není potřeba

nic vysvětlovat. Základ je, že děti tam chtějí chodit. Ve sportovním kroužku se naučí překonávat překážky a dodržovat pravidla.

Takže tam probíhá i spolupráce se školou?

Určitě. Bez ní by to nefungovalo. Spolupráce se školou, s OSPODEM i s policií. Když jedeme na tábor, tak k nám přijíždí lidi od policie a dělají nám přednášky. Takže ta spolupráce tam je a děti zjistí, že uniforma není nepřítel. A policisté se taky s nimi naučí lépe komunikovat a je to potom dobré pro obě strany.

V čem si myslíte, že je problém ohledně volnočasových aktivit romských dětí?

Děti většinou nemají zájem něco dělat nebo chodit pravidelně. U nás si chodí kdy chtějí do toho sportovního, jdou tam dvakrát a pokud jednou kroužek není, tak už jim to chybí. Oni se nudí, nemají program. Mají možnost být ve škole v družině, ale tam být nechtějí, protože to je budova školy. Někdy to k nám mají daleko, ale vždy přijdou. Musí jich být minimálně 5, abych je do kroužku pustil a musí přijít přesně na tři hodiny. Pokud přijdou později, do kroužku už je nepustím. Někdy tam čekají už od dvou hodin, čas není jejich kamarád. Takže u nás i po tolika letech to funguje a děti o to mají zájem.

Je podle vás důležitá spolupráce s rodinou?

Tak určitě. Když chcete vzít dítě na tábor nebo na výlet, tak vám ty děti musí svěřit a rodiče vám musí věřit. Pokud vás neznají, nesvěří vám dítě. Také je důležité vědět, z jaké rodiny a poměrů dítě pochází, s tím se dá pracovat dál. Rodiče zveme i na různá vystoupení a oni opravdu chodí. Občas se i někdy stane, že rodiče nechtějí, aby jejich děti chodily na speciální školu, takže jim domlouvají doučování. V Hranicích máme nejvíce romských středoškoláků a vysokoškoláků.

Pracovníci ve vašem kroužku jsou Romové nebo lidé z majority?

Většinou lidé z majority, konkrétně studentky z vysokých škol. Máme i Romáky, většinou teda chlapy.

Jaký je podle vás hlavní cíl vaší práce?

Motivovat je ke studiu. Já děti vodím na střední a vysoké školy na prohlídky. Ukážu jim, jak to tam funguje. Zjistí, že je na těch školách lidé normálně přijmou, přestanou se bát a samy o to potom mají zájem. Je to pro ně strašně motivační. Beru tam ty nejlepší studenty na celý den. Spolupracujeme také s lesnickou školou. Mohou v té škole strávit celý den a pochopit, jak to tam chodí.

Myslíte si, že děti více respektují jako autoritu Roma nebo člověka z majority?

Myslím si, že ne. Teda u nás určitě ne. Máme vždy smíšený tým, aby se naučily respektovat všechny a aby v tom neviděly rozdíl. Musí se naučit, že je to o pravidlech, ne o

tom, že je někdo černý a někdo bílý. Hodně neziskovek má jen bílé vedoucí a berou jen romské děti, to si myslím, že není dobře, pokud by měli i romské vedoucí, efekt by byl daleko větší.

Vidíte rozdíl mezi prací s romskými dětmi a dětmi z majority?

Je to obrovský rozdíl. Vyzkoušel jsem si práci i s Romákama i s bílými dětmi. Obrovský rozdíl. V pravidlech, v chování, v návycích. Je daleko jednodušší mít neromské děcka, ať už z domova nebo ze sociálně slabšího prostředí. Romské děti do kroužku chodí dobrovolně a nemusí za to platit, kdyby museli, nikdo by tam nechodil. Mám v kroužku většinou hodně dětí, ale na 100% s nimi nikdy nemůžete počítat a přizpůsobovat aktivity.

Existují nějaké speciální přístupy pro práci s romskými dětmi?

Základem jsou pravidla. Jednoduchá, která oni pochopí. A důležité je, že při porušení musí okamžitě následovat trest. Jsou to pravidla v kroužku, prostřednictvím kterých pochopí i pravidla v životě. Pravidla musí být stejná pro všechny bez žádné výjimky. Jedna výjimka a máte konec. Velmi důležité je u nich najít vzor a vnitřní motivaci. Musíte zvolit a hledat jiný přístup, který na ně funguje. S nimi to není jen tak jednoduché. Je to běh na dlouhou trať, ale vyplatí se.

Myslíte, že pracovníci vašeho centra jsou pro děti motivací?

Určitě ano. Myslím, že já jsem pro ty mladé vzor i co se týče vzdělání, že jsem Romák, co má vysokou školu. Kolikrát slyším, hej Robert, já chci být jak ty. Ale to jsou jen slova, něco jiného jsou činy. No a potom i ty mladé studentky jsou hlavně pro naše dívky vzorem. Ony jsou pěkné, hezky vypadají, působí sympaticky a v tom se ty romské děti dokáží zhlídnout. To na nich i poznáte, že vás mají rády a respektují vás. Ony se vás vyptávají na strašně intimní věci, nesmí vás to rozhodit. Vy se můžete stát pro děti vzorem během strašně krátké doby a ani o tom nevíte, potom o vás celý život budou mluvit.

Co považujete za váš největší úspěch?

Děti, které mi prošly pod rukama a teď studují vysoké školy, jezdí na stáže a do zahraničí. Máme spolupráci s organizací Romea, kteří také poskytují těmto dětem finance. Jeden kluk teď vystudoval práva a byl rok v zahraničí. To mě nejvíc hřeje na srdci, vidím, že má práce má nějaký smysl.

Myslíte, si že čas strávený v kroužku ovlivňuje jejich volný čas mimo kroužek?

No takhle. Třeba jsem šel po kroužku do obchodu a zastavil mě hlídač, že moje děti tam něco kradou a řešil jsem to. Po nějakém čase jsem ale zjistil, že děti z mého kroužku přestaly krást. Takže kroužek nemá efekt jen na studium a volný čas, ale oni tam získávají nové návyky a otevírají se jim nové možnosti. Pokud přijdeme na to, co to dítě baví a co mu jde, snažíme se mu pomáhat v té cestě. A rodiče potom když vidí, že jsou ty jejich děti v něčem úspěšné, tak je

taky začnou podporovat. U romského dítě, které pochází ze sociálně slabé rodiny nebo vyloučené lokality, je strašně těžké najít motivaci. Když ví co chce, je vyhráno.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Anna Bláhová
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Dominik Polínek, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Volnočasové aktivity romských dětí mladšího školního věku v Olomouckém kraji
Název v angličtině:	Roma children of younger school age in aspect of leisure activities in the Olomouc region
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá volnočasovými aktivitami romských dětí mladšího školního věku. Teoretická část charakterizuje etnickou skupinu Romů a popisuje způsob jejich života. Další kapitoly teoretické části charakterizují pojem volný čas a období mladšího školního věku. V praktické části je popsán průběh a výsledky kvalitativního výzkumného šetření, jež se především zaměřovalo na analýzu polostrukturovaných rozhovorů a na porovnání dvou odlišných prostředí. Jsou zde analyzovány a interpretovány zkušenosti vychovatelů školních družin a pracovníků v mimoškolních volnočasových aktivitách.
Klíčová slova:	Romové, romské děti, romská rodina, vzdělávání, volný čas, volnočasové aktivity
Anotace v angličtině:	This thesis deals with the leisure activities of primary school Roma children. The theoretical part characterizes the ethnic group of Romas and describes their lifestyle. The other chapters of the theoretical part characterize the concept of free time and the younger school age period. The practical part contains the description of the process and results of the qualitative research survey that is mostly based on the analysis of semi-structured interviews and on the comparison of two different environments. It is here that the experiences of tutors

	of after-school activities and employees of extra-curricular leisure activities are analysed and interpreted.
Klíčová slova v angličtině:	Roma, Roma children, Roma family, education, leisure, free time activities
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – rozhovor v rámci školní družiny Příloha č. 2 – rozhovor v rámci mimoškolních volnočasových aktivit
Rozsah práce:	93 stran
Jazyk práce:	Český jazyk